

Főszerkesztő: Mohay Ágoston (PTE ÁJK)

Szerkesztők: Csoknya Tünde (PTE ÁJK) Mészáros Pál

(PTE ÁJK), Hengl Melinda (PTE ÁJK), Kis Kelemen Bence (PTE ÁJK)

A szerkesztőbizottság elnöke: Szalayné Sándor Erzsébet (PTE ÁJK / AJBH) A szerkesztőbizottság tagjai: Cseporán Zsolt, Jorn van Rij (The Netherlands Police), Hornyák Szabolcs (PKKB), Kokoly Zsolt (Sapientia – EMTE), Csink Lóránt (PPKE JÁK), Farkas Csaba (SZTE ÁJK), Pozsonyi Norbert (SZTE ÁJK), Szomora Zsolt (SZTE ÁJK), Tóth Norbert (NKE), Mészáros Bence (NKE RTK), Kocsis Miklós (PTE KPVK)

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Óriás Nándor Szakkollégiuma.

Felelős kiadó: Dr. Fábián Adrián, dékán

A kiadó székhelye és postacíme: 7622 Pécs, 48-as tér 1.

Email: szakkollegium@ajk.pte.hu

Tartalom

Krónika	4
Békési Gábor, Kappel Gergely: Az otthoni munkavégzés lehetősége a járványhelyzetben.....	7
D. Horváth Vanessza: Gyermekekre leselkedő veszélyek a virtuális valóságban.....	15
Kiss Mátyás: Az Egyesült Államok és Irán kapcsolata: történeti áttekintés és napjaink kihívásai.....	30
Nagy Alexandra: A hálapénz erkölcsi és büntetőjogi megítélése Magyarországon.....	45
Rengel Dóra: A fogyasztói döntések befolyásolásának szabályozása és pszichológiája napjainkban....	53
Szijártó István: Az európai büntetőjog területi hatálya: az opt-out és a vészfékmechanizmus hatása az Európai Unió tagállamai büntető igazságügyi együttműködésére.....	70

Krónika

Annak ellenére, hogy a 2020/21-es tanév őszi féléve rendhagyónak tekinthető az Óriás Nándor Szakkollégium életében, a szüntelen aktivitásnak köszönhetően egy tartalmas és eredményes félévet zárhattak a szakkollégisták.

A félév során négy új taggal bővült a szakkollégium. A Bűnügyi Tagozatba Pohl Dóra, míg az Elmélet-történeti Tagozatba Szentes Dalma nyert felvételt. A Civilisztika Tagozat új tagként Kezce Dominikot és Palatinus Fannit köszönthette, illetve Kappel Gergely e tagozatba is felvételt nyert. Október 6-án, a félév nyitó Közgyűlésén Kis Kelemen Bence átvette a Közjogi Tagozat mentorálását Cseporán Zsolttól, ezzel együtt Kis Kelemen Bence korábban ellátott titkári feladatait Békési Gábor, a szakkollégium volt alelnöke vette át. Több tag is abszolutóriumot szerzett, melynek okán további személyi változások történtek. Az alelnöki pozíciót betöltő Pozsárkó András helyét Rengel Dóra vette át, illetve a Civilisztika Tagozatban ellátott tagozatvezetői feladatait Dinga Anna látja el a továbbiakban. Andráson kívül további hat tag fejezte be a tanulmányait. Schubert Bálint és Kutnyánszky Luca a Bűnügyi Tagozatról, Weich Lili a Civilisztika Tagozatról, D. Horváth Vanessza az Elmélet-történeti Tagozatról, valamint Lukács Viktória a Közjogi Tagozatról távozik.

Ebben a szemeszterben is sikerült egy színvonalas lapszámot (2020/I.) megjelentetni a Scripturában, melyben összesen hét izgalmas témával foglalkozó tanulmány kapott helyet Auer Gréta, Békési Gábor, Botló Andrea, Breszkovics Botond, Csajági Tímea, D. Horváth Vanessza és Simon Soma Péter tollából. A lap 2020/II. száma a körülmények következtében némi csúszással, de megjelenés alatt van.

A március 11-én kihirdetett a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet az előző szemeszterre tervezett, személyes megjelenést igénylő több programot halasztásra kényszerített, melyeket ebben a félévben pótolta a szakkollégium. Ez a programsorozat az előző félévhez hasonlóan az egészségügy és a jog kapcsolata köré épült, és amely az Emberi Erőforrások Minisztériuma Nemzeti Tehetség Programja (NTP) keretében kiírt „*A hazai és határon túli magyar nyelvű szakkollégiumok támogatása*” pályázat támogatott. Ennek keretében a tagok a szakkollégium első programjaként szeptember 8-án Csoknya Tündétől, az Elmélet-történeti Tagozat mentorától ismerhették meg az orvosi etika, és bioetika legérdekesebb területeit. Az interaktív előadás során tagjaink megoszthatták gondolataikat akár az abortusszal, az eutanáziával, akár az embereken végzett kísérletekkel kapcsolatban. Mindezek után Hengl Melinda, a Bűnügyi Tagozat mentora vezette be a jelenlévőket az igazságügyi orvostan rejtelseibe. A soron következő előadást szeptember 16-án karunk volt oktatója, Cseporán Zsolt tartotta, aki egy igen aktuális témakört boncolgatott. Témája középpontjában az egészségügy kormányzati irányításának aktualitása állt, melyet a koronavírus világjárvány tükrében vizsgált. Szintén ezen a napon a tagok Mohay Ágostontól, a szakkollégium

elnökétől hallgathatták meg „*Az egészségügy egyes nemzetközi és uniós jogi vonatkozásai*” című prezentációt, melynek során elnök úr egy szemléletes összehasonlító rendszerben ismertette a kérdéskör egyes területeit, érintve a koronavírus nemzetközi jogi relevanciáját és az erre vonatkozó szabályozást. Szeptember 23-án a szakkollégium titkárától, Kis Kelemen Bencétől két előadást is figyelemmel kísérhettek a tagok. Elsőként a betegjogokkal kapcsolatban felmerülő kérdésekről, majd nemzetközi vizekre evezve, pontosabban a humanitárius nemzetközi jog terén vizsgálódva az orvosok és a kórházak védelméről tudhattak meg hasznos információkat a megjelentek. Szeptember 29-én az NTP projekt összekapcsolódott az ÓNSZ és a Pécsi Törvényszék között évek óta zajló kooperációval, melynek keretében ezúttal a Bűnügyi Tagozat szervezett kerekasztal-beszélgetést, a meghívott vendégelőadó Kovács Csaba, a Pécsi Törvényszék tanácselnöke és címzetes táblabírája volt, aki orvosi műhibaperekkel kapcsolatos jogeseteket mutatott be. A programsorozat zárásaként pedig Kozma Zsolttól, igazságügyi orvosszakértőtől tudhatták meg a tagok, hogy miként állapítják meg a sérelemdíj és a kártérítés összegét egy orvosi műhibaper esetén.

Emlékezetes esemény volt a kolozsvári Collegium Iuridicum szakkollégiummal közösen lebonyolított online konferencia, amelyre október 3-án került sor. Az online találkozón „*Az egészségügy és a jog kapcsolata*” című kötetbe publikáló szakkollégisták valamennyien prezentálták írásaikat, amelyet egy kerekasztal-beszélgetés követett, ahol többek között szó volt a magyar és a román egészségügy helyzetéről jogi szempontból nézve.

A szakkollégium október 16-án ismét egy sikeres online konferenciát valósított meg. Ezúttal a tagok TDK dolgozataiba nyerhettek betekintést a konferencián jelenlévők, készülve ezzel az Intézményi Tudományos Diákköri Konferenciára. Az előadásokat követően a résztvevők javaslatokat fogalmaztak meg, észrevételeket tettek a hallgatók sikeres szereplése érdekében. Hasznosnak bizonyult a program, mivel az októberben tartott Intézményi Tudományos Diákköri Konferencián a szakkollégisták kimagasló teljesítményt nyújtottak, így szép számmal képviselhetik a kart a 2021 áprilisában megrendezésre kerülő országos fordulón. Emellett nem elhanyagolható jelentőségű, hogy több tag opponensként nyújtott tevékenységét is elismerés és dicséret illette.

Az Óriás Nándor Szakkollégium és a Magyar Országos Közjegyzői Kamara között létrejött megállapodás keretében két online program is megvalósult. Október 20-án a közjegyzői hivatás rendeltetéséről kaphattak a szakkollégisták egy átfogóbb képet, tevékenységük, hatáskörük, és a hivatásuk gyakorlóira alkalmazandó jogszabály elemzése, bemutatása révén. November 3-án a közjegyzői eljárásokban megvalósuló elektronikus ügyintézésrel kapcsolatos kérdésekre kaphattak választ a tagok.

A Karon minden évben nagy népszerűségnek örvendő „*Kutatók Éjszakája*” programsorozat ebben a félévben sem múlhatott el a szakkollégium részvétele nélkül. Ez alkalommal előadóink, Puskás Tamás, Kappel Gergely és Molnár Bálint a „*The Witcher*” című filmsorozat lenyűgöző,

konfliktusokkal és varázslattal tarkított világának jogi aspektusait tárták a hallgatók elé.

A kiemelkedő tanulmányi, közösségi és kutatómunka eredményeként tagjaink számos ösztöndíjat nyertek el és komoly elismeréseket kaptak. Kriszbacher Ildikó Ösztöndíjban részesült D. Horváth Vanessza, Szentes Dalma és Schubert Bálint. Bálint emellett a X. Országos Nemzetközi Jogi Jogesetmegoldó versenyen II. helyezést ért el. D. Horváth Vanessza Nemzeti Felsőoktatási Ösztöndíjban is részesült, illetve az ELSA – MOKK alternatív vitarendezési versenyen „mediátor” kategóriában I. helyezést ért el. Lukács Viktória ebben a félévben megkapta a „Competency Clinic” ösztöndíjat. Kappel Gergely és Simon Soma a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság országos pályázatán II. helyezést értek el tanulmányukkal. Kiss Mátyást a Hallgatói Önkormányzati Testület elnöki megbízottjának nevezték ki. Puskás Tamás „A közös adatkezelés fennállásának értelmezése – a Fashion ID ügy” című cikke megjelent az Arsboni online platformján, illetve „Meddig él a személyes adatok védelme?” címmel tartott előadást a 2020. évi Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencián. Ugyanezen címmel poszterprezentáció tartott és absztraktot jelentetett meg idegen nyelven a nemzetközi MedPECS2020 Konferencia keretében.

A Szinapszis mentorprogram keretén belül a 2020 őszi szemesztertől Rengel Dóra és Auer Gréta egy-egy középiskolás diák tanulmányi előmenetelében segítenek, emellett több tag segítséget nyújtott a különböző beiskolázási programok keretein belül a kar népszerűsítésében, előadásokat tartva az érdeklődő középiskolásoknak.

A szakkollégisták jelentős része elnyerte az Igazságügyi Minisztérium Nemzeti Kiválósági Jogászösztöndíját, vagy az Igazságügyi Minisztérium Tanulmányi Ösztöndíjában részesültek, valamint több tag részesült intézményi, szakmai és tudományos ösztöndíjban is. Szakkollégistáink többsége demonstrátori tevékenységet lát el a kar valamely tanszékén, valamint aktív résztvevői a diákköröknek.

ÓNSZ Elnökség

Békési Gábor

doktorandusz (PTE ÁJK), ÓNSZ titkár

Kappel Gergely

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ egyik alelnöke, Közjogi Tagozatának tagozatvezetője

Az otthoni munkavégzés lehetősége a járványhelyzetben¹

I. Bevezetés

2020-ban megjelent koronavírus (COVID-19) következtében számos olyan munkajogot érintő változás következett be, ami sok esetben alapjaiban megváltoztathatta a felek között – akár már járványhelyzet előtt – létrejött munkaviszony tartalmát. A járvány megfékezése, illetve következményeinek elhárítása céljából munkajogunkban az otthoni munkavégzés lehetősége vált a legkardinálisabb kérdéskörre. A tavaszi veszélyhelyzet során rendeleti úton biztosították a lehetőségét, a veszélyhelyzet akkori megszűnését követően pedig sokan törvénymódosításra számítottak a kérdéskört illetően. Egy dolog biztos: az ún. home office-ra a járványhelyzetben jelentős igény mutatkozik, és feltehetően az enyhülést követően is tömegesen fogják alkalmazni ezt a lehetőséget. A téma jelentőségét tovább növeli azokra számára, akik a járványhelyzet következtében – különböző okokból – nem hagyhatják el a lakóhelyüket, hogy számukra az otthoni munkavégzés az egyetlen lehetőség a munkaviszonyból származó kötelezettségeik teljesítésére.

E tanulmány célja, hogy bemutassa a home office során megjelenő munkavállalói és ezzel kapcsolatosan a munkáltatói jogokat és kötelezettségeket, továbbá elengedhetetlen, hogy a távmunkával, mint atipikus munkajogviszonnyal foglalkozzunk, és elhatároljuk az otthoni munkavégzéstől. A tanulmányban alternatív megoldásokat is szemléltetünk, illetve ismertetjük a jelenlegi szabályozást a különleges jogrendre figyelemmel, annak érdekében, hogy a munkavállaló tisztább képet kapjon a munkaviszonyát érintő, sok esetben átmeneti változásokról. Mindenekelőtt a távmunka vonatkozó szabályokat ismertetjük a Munka törvénykönyve (a továbbiakban: Mt.) alapján, ezt követően a Munkavédelmi törvénynek (a továbbiakban: Mvt.) és a személyi jövedelemadóról szóló törvénynek (a továbbiakban: Szjtv.) a távmunkával kapcsolatos rendelkezéseit, illetve kitérünk a kormányrendeletekkel érintett ideiglenes változásokra is. Végül az otthoni munkavégzéssel kapcsolatos munkajogi rendelkezéseket ismertetjük. Kétségtől le kell szögeznünk – a könnyebb megértés érdekében –, hogy a home office és a távmunka szabályai több helyütt is átfedést mutatnak, és ez a veszélyhelyzet ideje alatt fokozottan érvényesül, amely így egy sajátos jogi környezetet teremt a két

¹ A tanulmány a 2021. február 14-én hatályos joganyag alapján készült.

intézmény számára.

II. A távmunka jogszabályi ismertetése a veszélyhelyzettől függetlenül

Az Mt. 196. és 197. §-a *expressis verbis* nevesíti a távmunka lehetőségét, mint atipikus munkajogviszonyt, amely az európai uniós irányelveknek, illetve követelményeknek is eleget tesz.² A távmunka fogalma az Mt.-ben a következő: „*távmunkavégzés a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen rendszeresen folytatott olyan tevékenység, amelyet számítástechnikai eszközzel végeznek és eredményét elektronikusan továbbítják.*”³ A távmunka esetében a munkavállaló leegyszerűsítve olyan tevékenységet végez a munkáltató részére, amelyet egyfelől a rendszeresség jellemez, így e tekintetben tipikus munkavállalóként van jelen a jogviszonyban, másfelől ezt a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen végzi. Az elkülönült hely adott esetben a munkavállaló otthona is lehet, de ettől függetlenül, más munkavégzési helyet is ki lehet jelölni a munkaszerződésben. Lényeges fogalmi eleme, hogy a munkavállaló a tevékenységét számítástechnikai eszközzel végzi, és a tevékenysége során kialakult eredményt is elektronikusan továbbítja. Voltaképpen ez azt jelenti, hogy a piac csak bizonyos szegmenseiben lehet alkalmazni eme atipikus konstrukciót (pl. irodai tevékenységet végzők, grafikusok stb. körében).⁴ A távmunkavégzésről – ahogy már az előbbiekben utaltunk rá – munkaszerződés keretében kell megállapodnia a feleknek.⁵ A munkáltatónak – az általános szabályok szerinti tájékoztatási kötelezettségén túl tájékoztatnia kell a munkavállalót a munkáltató általi ellenőrzésről, a számítástechnikai vagy elektronikus eszköz használatának korlátozási szabályairól, illetve arról a szervezeti egységről, amelyhez a munkavállaló munkája kapcsolódik.⁶ Az általános szabályok szerint a munkáltatónak joga van ellenőrizni a munkavállalót a munkaviszonnyal összefüggő magatartása körében, és ehhez adott esetben technikai eszközt is alkalmazhat, azonban erről írásban előre tájékoztatnia kell a munkavállalót.⁷ A távmunka kapcsán – és majd a későbbiekben látni fogjuk, hogy a home office tekintetében is – lényeges a számítástechnikai eszköz biztosításának kérdése. Amennyiben a felek eltérően nem állapodnak meg, akkor a munkáltató által biztosított számítástechnikai eszközt a munkavállaló csak a munkaviszonyból származó kötelezettségek teljesítése érdekében használhatja, egyszerűen megfogalmazva csak munkára használhatja. A munkáltató ellenőrzési jogköre az általa biztosított eszközön tárolt olyan adatokra terjed ki, amelyek a munkaviszonnyal összefüggésben vannak. E jogkör abban az esetben is megilleti a

² Bankó Zoltán: A távmunka és az úgynevezett „home office” munkavégzés szabályozásának helyzete Magyarországon. In: Visegrád 17.0. A Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai (szerk. Pál Lajos – Petrovics Zoltán). Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2020. 71. o.

³ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 196. § (1) bek.

⁴ Bankó Zoltán – Berke Gyula – Kiss György – Szőke Gergely László: Nagykomentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez

⁵ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 196. § (2) bek.

⁶ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 196. § (3) bek.

⁷ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 11/A. § (1) bek.

munkáltatót, ha a munkavállaló saját számítástechnikai eszközt használ,⁸ természetesen figyelemmel a személyes adatok, illetve személyiségi jogok védelmére. Abból következően, hogy a távmunkát végző jogállása megegyezik a tipikus munkavállalóéval, továbbá az egyenlő bánásmódra is tekintettel⁹ a munkáltató köteles minden olyan tájékoztatást megadni, amelyet más munkavállalónak is biztosít.

Az Mt. munkavállalói jogként – ezzel szemben a munkáltató kötelezettségeként – említi, hogy a munkavállaló a munkáltató területére beléphet és más munkavállalókkal kapcsolatot tarthat.¹⁰ Tulajdonképpen, ennek a lényege abban ragadható meg, hogy a távmunkát végző munkavállaló is a többi munkavállaló jogállásával azonos jogállással illeti meg, amelyhez elengedhetetlen az előbbi jogok biztosítása.¹¹ Nyilvánvaló, hogy ez a rendelkezés a járványhelyzet alatt számos kockázatot hordoz magában, azonban – ahogy ezt a későbbiekben részletesen bemutatjuk – a veszélyhelyzeti jogalkotás orvosolni törekszik a problémát. A munkáltató utasítási joga a távmunka kapcsán főszabály szerint korlátozott, és csak a munkavállaló által ellátandó feladatok meghatározására terjed ki, azonban ettől a felek eltérően is megállapodhatnak. Szintén eltérő megállapodás hiányában a munkáltató állapítja meg az ellenőrzés módját és a távmunkavégzés helyeként meghatározott területen történő ellenőrzés esetén annak bejelentése és megkezdése közötti legrövidebb időtartamot is. Fontos kiemelni, hogy a munkáltató ellenőrzési joga nem korlátlan, ezért nem jelenthet aránytalan terhet a munkavállaló, illetve a munkavégzés helyeként szolgáló ingatlant használó más személy számára. Eltérő megállapodás hiányában a munkavállaló munkarendje kötetlen.¹² A kötetlen munkaidő voltaképpen azt jelenti, hogy a munkavállaló jogosult a munkaidejét beosztani. Feltétele, hogy racionálisan fennálljon a munkakör jellegéből e munkarend alkalmazhatósága (pl. nem lehet kötetlen munkaidőt meghatározni egy telefonos ügyfélszolgálati munkakörben tevékenységet végző munkavállaló esetében, ha az ügyfélszolgálati idő reggel 8-tól délután 4-ig tart). Szükséges megjegyeznünk, hogy a rendelkezésre állás, illetve a munkáltatói utasítás végrehajtásának kötelezettségét nem változtatja meg.¹³ A munkarend kötetlen jellegét nem érinti, ha a munkavállaló a munkaköri feladatok egy részét sajátos jellegüknél fogva meghatározott időpontban vagy időszakban teljesítheti.¹⁴

A munkaeszköz, azaz a távmunka esetében a számítástechnikai eszköz tekintetében az Mt. általános szabályai értelmében a munkáltató köteles a munkavégzéshez szükséges feltételeket biztosítani. Mindazonáltal ez a távmunkára nézve csak főszabály, hiszen a felek ettől megállapodással eltérhetnek. Ezen felül a munkáltató köteles a munkavállalónak azt a költségét megtéríteni, amely a

⁸ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 11/A. § (1)-(3) és (5) bek.

⁹ *Bankó* i. m. 72. o.

¹⁰ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 196. § (4)-(5) bek.

¹¹ *Bankó* Zoltán – *Berke* Gyula – *Kiss* György – *Szőke* Gergely László: Nagykommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez

¹² A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 197. § (1)-(5) bek.

¹³ *Marensák* Zsolt: Home office versus távmunka, különös tekintettel a munkaidő-szervezés egyes kérdéseire. In: Visegrád 17.0. A Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai (szerk. Pál Lajos – Petrovics Zoltán). Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2020. 114-115. o.

¹⁴ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 96. § (2) bek.

munkaviszony teljesítésével indokoltan merült fel.¹⁵ Az Mt. e szabálya kimondottan lényeges mind a távmunka, mind a home office kapcsán. Magyarán a vírushelyzetben népszerűvé vált alternatív – munkahelyi – megoldások során a munkavállaló igényt tarthat a felmerülő költségek indokolt részének megtérítésére. Véleményünk szerint ezt is célszerű a munkaszerződés keretein belül rendezni a felek között, az esetlegesen felmerülő viták elkerülése végett. Alapesetben a munkavállaló – a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvénynek megfelelően az összevont adóalap megállapításához elszámolható költségek tekintetében – a távmunkavégzése során, azzal összefüggésben terhelő költségek megtérítése érdekében a munkáltató által kifizetett bevétellel szemben meghatározott, igazolt kiadások alapján számolhat el költséget. Lényeges, hogy a munkaszerződés kifejezetten távmunka végzésére irányuljon. Ilyen meghatározott, igazolt kiadás többek között az internethasználat díja (ideértve különösen az egyszeri, a havi, a forgalmi díjat) vagy adott esetben a munkáltató székhelyétől, telephelyétől elkülönült munkavégzési hely bérleti díja, rezsije, arra figyelemmel, hogy ha a lakás és a munkavégzési hely műszakilag nem elkülönített, akkor e kiadásokat a távmunkavégzéssel arányosan lehet csak figyelembe venni.¹⁶

Az Mt. alapján munkáltató kötelezettsége biztosítani az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit,¹⁷ az erre vonatkozó részletes szabályokat pedig az Mvt. tartalmazza. A munkavédelemről szóló törvényben is eltérő, speciális szabályok találhatók a távmunkavégzéssel kapcsolatban, amely minden kétséget kizáróan ésszerű is, hiszen egy atipikus, a megszokottól nagyban eltérő munkaviszonyról van szó. Az Mvt. 86/A. § (2) bekezdésében le is fekteti, hogy „a távmunkavégzés - a munkáltatóval kötött megállapodás alapján - a munkavállaló által biztosított munkaeszközzel is történhet.”¹⁸ Láthatjuk, hogy az Mt. általános szabályaitól eltérő megközelítést alkalmaz, ami véleményünk szerint nem véletlen. Elég csak abból kiindulni, hogy a legtöbb munkáltató nem feltétlenül tud biztosítani számítástechnikai eszközt a távmunkavégzésre vonatkozóan (természetesen kivételként lehet tekinteni a multinacionális, illetve nagyvállalatokra), így szükségszerű ezt a munkavállalói oldalon orvosolni. Az előbbiekből következik, hogy a munkáltató kötelezettsége a munkaeszköz biztonságos állapotával kapcsolatban egy kockázatértékelés elvégzésére terjed ki, aminek a munkaeszköz használatát megelőzően kell megvalósulnia. Amennyiben ez megtörtént, onnantól kezdve a munkavállaló kötelezettsége az eszköz biztonságos állapotának fenntartása. A munkavállaló kötelezettségeként említhető az is, hogy a munkahelyen – amelyet a távmunkavégzésre vonatkozó munkaszerződésben megjelöltek – a munkáltató hozzájárulása nélkül nem változtathatja meg a munkakörülményeket.¹⁹ Abban az esetben, ha a távmunkavégzés során a munkavállaló számára kijelölt

¹⁵ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 51. § (1)-(2) bek.

¹⁶ Ld. részletesebben: A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény 3. számú melléklet, I. Jellemzően előforduló költségek 24. pontja.

¹⁷ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 51. § (4) bek.

¹⁸ A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény 86/A. § (2) bek.

¹⁹ A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény 86/A. § (2)-(3) bek.

hely az otthona, akkor ezt a racionális lehetőségeket figyelembevéve kell alkalmazni. Az Mt. távmunkára vonatkozó szabályainak ismertetésénél említettük, hogy a munkáltató ellenőrizheti a munkavállaló munkavégzésre kijelölt helyét, azzal a kritériummal, hogy az nem járhat aránytalan teherrel. Ilyen indokolt esetnek minősül, ha az ellenőrzés arra irányul, hogy a munkakörülmények megfelelnek-e a követelményeknek, a munkavállaló ismeri, illetve megtarja-e a rá vonatkozó rendelkezéseket, amely az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés érdekében történik. Ezen felül a munkáltató (vagy megbízottja) korlátozottan léphet be a távmunkavégzésre szolgáló helyre, csakis abból a célból, hogy ellenőrizze a munkakörülményeket, kockázatértékelést végezzen el vagy balesetvizsgálatot folytasson le. Az Mvt.-ben meghatározott esetekben a hatóság is tarthat ellenőrzést a távmunkára meghatározott munkavégzési helyen, de ezt 8 és 20 óra között végezheti, azzal, hogy a munkáltatót és a munkavállalót legalább 3 nappal előbb tájékoztatja.²⁰

III. Távmunkára vonatkozó szabályok a veszélyhelyzetben

A Kormány a veszélyhelyzet kihirdetéséről és a veszélyhelyzeti intézkedések hatálybalépéséről szóló 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelet értelmében 2021. február 8-tól – a 478/2020. (XI. 3.) Korm. rendelethez hasonlóan – rendeleti úton tud hatékony intézkedéseket hozni, és ezzel kapcsolatban akár a törvényi rendelkezésektől is eltérhet, jóllehet csak a különleges jogrend fennállása alatt. Feltehetően az Országgyűlés a koronavírus-világjárvány második hulláma elleni védekezésről szóló 2020. évi CIX. törvénynek megfelelően – ismételten – meg fogja hosszabbítani a veszélyhelyzettel kapcsolatos rendeletek hatályát.

A 2020-as tavaszi időszakhoz képest a munkajogunkat kevesebb behatás érte és nem teljes egészében, hanem csak egy kis szeletét érintve.²¹ A Kormány *a veszélyhelyzet során a távmunkával kapcsolatos szabályok alkalmazásáról szóló 487/2020. (XI. 11.) rendeletével* eltérést tesz lehetővé az Mt.-től és ezzel kapcsolatban az Mvt.-től, illetve az Szjvtv.-től. A kormányrendelet értelmében: „*a veszélyhelyzet ideje alatt a munkavállaló és a munkáltató a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 196. §-ától megállapodásban eltérhetnek.*”²² Ennek értelmében a felek, azaz a munkáltató és a munkavállaló külön megállapodásban a kormányrendelet hatályának fennállásáig, a munkaszerződés módosítása nélkül egy sajátos megoldást, konstrukciót alkalmazhatnak. A 196. §. (1) bekezdés szerinti fogalom meghatározásból kiindulva eltérhetnek attól a kitéeltől is, hogy csak számítástechnikai eszközzel végezhető munka esetén alkalmazhatóak a távmunkára vonatkozó szabályok, amely így kétségtől kizárja az alkalmazási lehetőségeket. Ezzel a rendelkezéssel tulajdonképpen ez a home

²⁰ A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény 86/A. § (4)-(5) és (7) bek.

²¹ Ld. a tavaszi időszakra vonatkozó eltéréseket a munkajog területén: *Berke Gyula: Munkajog veszélyhelyzetben. In: Visegrád 17.0. A Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai (szerk. Pál Lajos – Petrovics Zoltán). Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2020.*

²² A veszélyhelyzet során a távmunkával kapcsolatos szabályok alkalmazásáról szóló 487/2020. (XI. 11.) Korm. rendelet 3. §

office egyik sajátos formájaként értelmezhető, amelyre a távmunkára vonatkozó előnyöket is alkalmazni lehet. Ugyanakkor további lényeges szabálytól is el lehet térni, nevezetesen attól, hogy a munkáltatónak kötelessége biztosítani a munkavállaló számára a munkáltató területére történő belépést és más munkavállalóval való kapcsolattartást. Értelemszerűen a járványra tekintettel pont ezt szükséges elkerülni, hogy a kontaktusok számának növekedésével a vírus terjedését fokozzuk, és a munkavállalók esetleges megbetegedéseivel közvetlenül a munkáltatóknak, közvetetten a munkavállalóknak vagyoni hátrányt keletkeztessen.

A munkavédelmi szabályokat tekintve az alábbiakat tartalmazza a rendelet: *„a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 478/2020. (XI. 3.) Korm. rendeletben²³ kihirdetett veszélyhelyzet ideje alatt a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény 86/A. §-át nem kell alkalmazni. Távmunkavégzés esetén a munkáltató tájékoztatja a munkavállalót a munkavégzéshez szükséges, egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkakörülmények szabályairól, és a munkavállaló a munkavégzés helyét ezen munkakörülmények teljesülésére figyelemmel választja meg.”²⁴* Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a korábbiakban részletezett, a távmunkára vonatkozó speciális szabályokat nem kell alkalmazni, így ennek keretében a munkáltatói és munkavállalói kötelezettségek módosulhatnak. A munkáltató kötelezettsége kimerül abban, hogy a munkavállalót tájékoztatni köteles a munkavégzéshez szükséges, egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkakörülmények szabályairól. Ennyiben meg is áll a felelőssége, és a továbbiakban a munkavállaló kötelezettsége a tájékoztatásnak megfelelő munkavégzési hely kiválasztása.

A távmunkával kapcsolatos költségelszámolás is változott a rendelet hatálybalépésével, azaz pontosabban kibővült az Sztatv.-ben tételezett szabály. A következő lehetőséget biztosítja a rendelet: *„a veszélyhelyzet ideje alatt igazolás nélkül, költségként elszámolható tételnek minősül a munka törvénykönyvéről szóló törvény távmunkavégzésre vonatkozó rendelkezéseinek megfelelően, a munkaszerződésében foglaltak szerint távmunkavégzés keretében munkát végző munkavállalónak, a távmunkavégzéssel összefüggésben költségterítés címén fizetett összegből a felek által előzetesen meghatározott, de legfeljebb havonta az adóév első napján érvényes havi minimálbér 10 százalékának megfelelő összeg (ha a távmunkavégzés nem érinti az egész hónapot, a havi összegnek a távmunkavégzéssel érintett napokkal arányos része), feltéve, hogy a magánszemély a távmunkavégzéssel összefüggésben a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény 3. számú melléklet I. Jellemzően előforduló költségek cím 24. pont c) és d) alpontja szerint más költséget nem számol el.”²⁵* Voltaképpen ez annyit tesz, hogy az internethasználati díjat, illetve a rezszi költséget legfeljebb a minimálbér 10 %-nak megfelelő összeg erejéig igazolás nélkül költségként számolhatja el a munkavállaló. Természetesen a felek ettől

²³ Jóllehet, hogy maga a 487/2020. (XI. 3.) Korm. rendelet hatályát veszítette, ellenben a 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelet 4. § (1) bekezdése értelmében azon rendeleteknél, ahol az előbb említett, már hatálytalan rendeletre hivatkoznak ott az új rendelet 1. §-át kell érteni.

²⁴ A veszélyhelyzet során a távmunkával kapcsolatos szabályok alkalmazásáról szóló 487/2020. (XI. 11.) Korm. rendelet 1. § (1)-(2) bek.

²⁵ A veszélyhelyzet során a távmunkával kapcsolatos szabályok alkalmazásáról szóló 487/2020. (XI. 11.) Korm. rendelet 2. §

eltérhetnek, de legfeljebb a 10 %-os kritériumnak megfelelő összegig. További lényeges pont e rendelkezésnél, hogy ezt csak abban az esetben lehet alkalmazni, ha távmunka végzésére irányuló munkaszerződést kötöttek a felek. Tehát nem vonatkozik az igazolás nélküli költségelszámolás a veszélyhelyzet idején alkalmazható szabályra, amely lehetővé teszi, hogy a felek külön megállapodásban is kiköthessék a távmunkát vagy a „hibrid” home office-t. Egyszerűbben kifejezve a munkavállaló akkor tud élni ezzel a lehetőséggel – a veszélyhelyzet ideje alatt is –, ha távmunkára vonatkozó munkaszerződést kötnek. Mindazonáltal javasoljuk ennek a megoldásnak az alkalmazását, hiszen a felek egyszerűbben tudnak reagálni a vírus okozta helyzetre, továbbá szélesebb körben is tudják alkalmazni (nem csak számítástechnikai eszközzel történő munkára), és ezen felül a köztük fennálló jogviszonyt sokkal jobban személyre is tudják szabni.

IV. A home office alkalmazása az Mt. általános szabályai szerint

A home office konstrukciójával kapcsolatban – amely egyébként önálló jogintézményként nem létezik a hatályos jogunkban – le kell szögeznünk, hogy az Mt. általános szabályai lehetőséget biztosítanak arra, hogy a munkáltató a munkaszerződésben meghatározzon más, eseti jelleggel a szokásos munkavégzés helyétől elkülönült helyet, ahol a munkáltató teljesíteni köteles. Ez akár a munkavállaló otthona is lehet, figyelemmel az általános rendelkezésekre.²⁶ Nyilvánvaló, hogy a távmunkára vonatkozó speciális szabályok, és az abból következő előnyök ebben az esetben nem alkalmazhatók.

Az Mt. 53. §-a értelmében a munkáltató egyoldalúan is elrendelhet home office-t, természetesen ezt sem korlátlanul: *„a munkáltató jogosult a munkavállalót átmenetileg a munkaszerződéstől eltérő munkakörben, munkahelyen vagy más munkáltatónál foglalkoztatni.”* Azzal a korlátozással teheti ezt, hogy e foglalkoztatás tartama nem haladhatja meg az évi 44 munkanapot vagy a 352 órát. Továbbá arányosan kell alkalmazni, ha a munkaviszony évközben kezdődött, határozott időre vagy az általánostól eltérő teljes napi vagy részmunkaidőre jött létre. A munkáltatónak tájékoztatási kötelezettsége is keletkezik, mégpedig az eltérő foglalkoztatás várható tartamával kapcsolatban.²⁷ A munkáltatót ez az utasítási joga a munkaszerződés tartalmától függetlenül megilleti, ellenben a munkaszerződésben a munkavállaló javára ettől a rendelkezéstől el lehet térni.²⁸ Ebben az esetben is az Mt. általános szabályai lesznek irányadók, gondolunk itt akár a munkafeltételek biztosítására, vagy az Mvt.-re tekintettel az általános munkavédelmi szabályokra. Amennyiben él a munkáltató e jogával, akkor a munkáltató kötelezettsége biztosítani a munkaeszközt, adott esetben a számítástechnikai eszközt, ami leginkább releváns lehet ebben az esetben. A járványhelyzetre és a 487/2020. (XI. 11.) Korm. rendeletre tekintettel célszerűbb – és meglátásunk szerint szorgalmazandó – a külön megállapodást alkalmazni. A rendelet hatályvesztése után, bizonyos körülmények között az Mt. 53. §-a is igénybe vehető a munkáltató

²⁶ *Marencsák* i. m. 112. o.

²⁷ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 53. § (1)-(2) bek.

²⁸ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 43. § (1) bek.

számára, természetesen az általános együttműködési kötelezettséget figyelembe véve.

V. Összegzés

A távmunka és a home office tekintetében megállapítható, hogy a távmunkára vonatkozó szabályoktól történő eltérést lehetővé tevő kormányrendelet egy sajátos jogi környezetet teremtett. Tulajdonképpen a két, sok tekintetben hasonlóságokat mutató konstrukció a veszélyhelyzet ideje alatt összemosódott, és a rendeletnek köszönhetően a két intézmény elhatárolása – legalábbis a rendelet hatályban maradásáig – gyakorlati szempontból kevésbé lényeges. A munkáltató és a munkavállaló számára az a tény, hogy a munkaszerződést nem kell módosítani – hiszen a felek között egy külön megállapodásban lehet rögzíteni a távmunkát, azzal, hogy nem csak számítástechnikai eszközzel történő munkavégzésre irányulhat –, nagyban megkönnyíti a vírushelyzetre való reagálást munkajogi szempontból. Mindenesetre figyelemmel kell lennünk arra is, hogy az Szjtv. fentebb említett rendelkezései, illetőleg a rendelet ezirányú kiegészítése csak akkor alkalmazható, ha a felek munkaszerződés keretében távmunka végzésében megállapodtak. Kérdéses, hogy a jogalkotó a veszélyhelyzet után miként fogja kezelni ezeket a munkaviszonyokat, ellenben azok esetében célszerű lehet a munkaszerződés módosítása (távmunka végzésére), akik a veszélyhelyzet elmúltával is folytatni szeretnék a távmunka keretében végzett munkát, illetve foglalkoztatást minden előnyével és hátrányával együtt. Bízunk abban, hogy a jogalkotó átgondolja az intézmény mibenlétét, és a 21. századi igényeknek megfelelően él a módosítás eszközével.

D. Horváth Vanessza

jogballgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elmélet-történeti Tagozatának tagja

Gyermekekre leselkedő veszélyek a virtuális valóságban

I. Bevezető gondolatok

20 évvel ezelőtt az online gyermekpornográfia egy probléma volt, 10 évvel ezelőtt egy járvány.¹ Napjainkra országhatárokon átívelő krízissé, nemzetközi veszélyforrássá vált. 45 millió bejelentés támasztja alá e kijelentést. Túlzónak tűnik, azonban 2019-es adatok szerint a technológiai cégek ennyi jelzéssel éltek ezen évben,² mivel 45 millió, a gyermekek szexuális kizsákmányolását ábrázoló felvétel keringett az interneten. A felvételeket birtokló személyek sokszor a társadalom megbecsült tagjaiként ismertek, s esetenként a legmagasabb pozíciókig is eljuthatnak – példának okáért, Sebastian Edathy, a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) volt képviselője ellen azért indult büntetőeljárás 2014-ben, mert számos alkalommal töltött le gyermekpornográf fénykép- és videófelveleket szolgálati laptopjára.³

A gyermekjogok elismerése és tiszteletben tartása elengedhetetlen feltétele egy civilizált állam működésének. A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt ENSZ Egyezmény 34. cikke szerint az Egyezményben részes államok arra kötelezték magukat, hogy megvédik a gyermekeket a nemi kizsákmányolás és a nemi erőszak minden formájától. Ennek jegyében az egyes államok intézkedéseket tesznek a gyermek kizsákmányolását célzó pornográf műsorok vagy anyagok elkészítésének megakadályozása érdekében. Az Egyezmény a „gyermek” fogalma alá von minden 18. életévét be nem töltött személyt.

Vitathatatlan, hogy e védelem a gyermekkorúakat az online térben is meg kell, hogy illesse, ellenben a cybertársadalomban e jogok biztosítása már közel sem egyszerű. A gyermekek egyre fiatalabb korban ismerkednek meg az internet adta lehetőségekkel, ám a virtuális valóságban számos veszély is leselkedik rájuk. E veszélyek közé sorolhatjuk többek között a gyermekpornográfiát és az ezzel összefüggésben álló online pedofiliát. A gyermekek szexuális kizsákmányolását rögzítő anyagokra számos ország büntetőjogi terminológiája a gyermekpornográfia kifejezést használja. Tekintettel arra, hogy egy gyermek speciális élethelyzetéből adódóan nem tételezhetjük fel a beleegyezést, a gyermek szexuális kizsákmányolását rögzítő anyag (child sexual abuse material – továbbiakban CSAM) pontosabban írja le az elkövetett cselekményt. A CSAM általánosan elfogadott legrövidebb

¹ Michael H. Keller – Gabriel J. X. *Dance*: The Internet Is Overrun With Images of Child Sexual Abuse. What Went Wrong? <https://www.nytimes.com/interactive/2019/09/28/us/child-sex-abuse.html>. (2021. 01. 25.)

² Sorbán Kinga: Online Sohaország – A gyermekpornográfiai elleni küzdelem és a platformok. <https://itki.uni-nke.hu/hirek/2019/10/25/online-sohaország-a-gyermekpornografia-elleni-kuzdelem-es-a-platformok>. (2021. 01. 25.)

³ Sebastian Edathy - Der Fall Sebastian Edathy - SZ.de (sueddeutsche.de) (2021. 01. 25.)

meghatározása szerint olyan tartalom, amely gyermekkorú személyt szexuális tevékenység közben ábrázol, vagy olyan értelemben beállítva mutat, mintha ilyen tevékenységet végezne.⁴

Írásomban az online gyermekpornográfia jellemzőit mutatom be, nem megfélemezve az egyes történeti csomópontok ismertetéséről sem. Tanulmányom a gyermekpornográfia és a cybertér kölcsönhatásának metszetét öleli fel, s arra keresi a választ, vajon a virtuális valóság mennyiben befolyásolja e bűncselekmény elkövetését, társadalmi megítélését.

II. Deviáns magatartás a virtuális valóságban

II. 1. Online normaszegés

Álláspontom szerint az online gyermekpornográfia a cyberdevianciák közé sorolható, így indokoltnak tartom az online normasértések részletes elemzését. A cyberdeviancia fogalmának tisztázáshoz érdemes magából a deviancia jelenségéből kiindulni. A deviáns magatartások végső soron humán cselekvések eredményei, hiszen legyen szó akár jogsértést meg nem valósító, akár bűncselekményt előidéző tettekről, a deviancia hátterében mindig emberi motivációk és célok rejlenek.⁵ Az emberek társas együttélésének alapvető kritériuma, hogy a többség alkalmazkodjon az adott társadalomban elfogadott normákhoz, amely társadalmi normák eltérőek lehetnek adott korszak és adott társadalom értékítéletének tükrében. A normaszegést devianciának, a normaszegő viselkedést pedig deviáns magatartásnak nevezzük.⁶

A globalizáció, az elektronikus eszközök térnyerése révén a deviáns magatartások is új dimenzióba helyeződtek, már nem csupán az adott társadalomban a deviáns egyénnel közvetlenül érintkezők komfortzónáját sérthetik, hanem – Marshall McLuhan fogalmi meghatározásával élve – a „globális falu” minden polgárához eljuthatnak. A kanadai médiateoretikus saját korát megelőző gondolatai szerint „az elektromagnetikus felfedezések létrehozták minden emberi viszonylatban az egyidejűség ’mezőjét’, úgy, hogy a mai emberiség családja most a ’globális falu’ állapotában él. Az egyetlen korlátozott térben (...), amelyben a törzsek dobjai visszhangoznak.”⁷ Eszerint tehát az emberiség „globálisan kifejlesztette idegrendszerét”, ennek következtében a tér megszűnt, az idő elenyészett.⁸

Amint arra a globális falu kifejezés rávilágít, a technika napjainkra olyan jelentős méreteket öltött, hogy nevezhető akár második valóságnak, egyfajta kulturális mátrixnak is.⁹ Valós világunk (RL, azaz Real Life) ellentétpárba állítható a virtuális valósággal (VR, vagyis Virtual Reality), mely utóbbit a

⁴ Pedofil tartalommal kapcsolatos bejelentések vizsgálatának eredményei 2019-ben: <https://nmhh.hu/cikk/215985>. (2021. 01. 26.)

⁵ Kiss Tibor – Parti Katalin – Prazsák Gergő: Cyberdeviancia. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2019. 64. o.

⁶ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest 2006. 598–600. o.

⁷ Marshall McLuhan: A Gutenberg – galaxis. A tipográfiai ember létrejötte. Trezor Kiadó, Budapest 2001. 45. o.

⁸ Marshall McLuhan: Médiamasszázs. Egy rakás hatás. Typotex Kiadó, Budapest 2012. 63. o.

⁹ Kiss – Parti – Prazsák i. m. 25. o.

társadalomtudományok mint komoly közösségformáló erőt tartják számon.¹⁰ Az internet elterjedése az 1990-es évek közepére datálható, s csatornái látszólag a valós világ közösségeivel megfeleltethető szerveződések létrehozására alkalmasak,¹¹ azonban a kérdést jogi aspektusból közelítve számos eltérést tapasztalhatunk. A hatalmi ágak klasszikus felosztása szerint megkülönböztethetünk törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltató hatalmat – illetve sokak szerint a média befolyásoló erejénél fogva önálló, negyedik hatalmi ággá vált –, ezek letéteményesei azonban utóbbi kivételével a virtuális világban nem lelhetők fel. Tekintettel arra, hogy a webes közösségek tagjai gyors ütemben változnak, nincsenek írott szabályok, s az olyan normákat, amelyek a tagok attitűdjével és kívánságaival együtt folyamatosan változnak, nem lehet sem megtartani, sem kikényszeríteni.¹²

Mivel az elektronikus média által a kommunikáció felgyorsult, a deviáns magatartások érzékelése is kiterjedtebbé vált, az online térben ugyanannyi idő alatt válhatunk bűncselekmények sértetteivé, mintha a cselekményt olyan személy követné el a sérelmünkre, akivel egy légtérben tartózkodunk. Azonban éppen az országhatárokon átívelő jelleg adja a cyberdeviancia fogalmi meghatározásának nehézségét, a cyberkriminalitásnak ugyanis nincs egységes, egzakt definíciója. Grabosky álláspontja szerint az internet a technika hátterén túl nem ad hozzá új elemet a már ismert bűncselekménytípusukhoz, hanem a technológiai fejlődés révén a már meglévő cselekmények kaptak új teret és eszközt.¹³ Kétségtelen, hogy a cyberdeviancia kategóriába tartozó bűncselekmények szinte mindegyikének megtalálható az „offline előképe” is, azonban a cyberkriminalitás növekvő számára és volumenére való tekintettel mégis szükségesnek tűnik egységes gyűjtőfogalom alá vonni a cselekményeket.

Noha az Európa Tanács és az Európai Unió jelentős erőfeszítéseket tett a nemzetközi bűnügyi együttműködés és az egységes szabályozás megteremtésének céljából, a technológia fejlődése ugyanakkor több testhosszal vezet a jogalkotás előtt, így megjelenhetnek olyan cselekmények is, amelyeket a jog még nem azonosított,¹⁴ illetve amelyet az egyes tagállamok büntető törvénykönyvei egységes uniós szabályozás hiányában eltérően értékeltek.

II. 2. A cyberdeviancia fogalma

Általánosságban elmondható, hogy adott deviáns viselkedés akkor nevezhető cyberdevianciának, ha a normasértés valamely mozzanata érinti a virtuális teret. A szakirodalom szerint¹⁵ a normasértés folyamatában négy különböző módon jelenhet meg a cybertér, nevezetesen eredmény- és

¹⁰ Kiss – Parti – Prazsák i. m. 26. o.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ „old wine, new bottles”; Grabosky, P.N.: Virtual Criminality: Old Wine in New Bottles. Social and Legal Studies 2001. Idézi: Parti Katalin: Gyermekpornográfia az interneten. Bíbor Kiadó, Budapest 2009. 51. o.

¹⁴ Parti: Gyermekpornográfia... 54. o.

¹⁵ Kiss – Parti – Prazsák i. m. 65. o.

színtérmódozat, eredménymódozat, színtérmódozat és katalizáló módozat képében. Az egyes módozatokat röviden összefoglalva megállapítható, hogy az osztályozás azon szempont szerint került kialakításra, hogy a vizsgált normasértés a valós vagy a virtuális térben veszi-e kezdetét, s hol fejeződik be. Táblázatba foglalva ez a következőképpen szemléltethető:

Módozat	Normasértés elkövetésének kiindulópontja	Eredmény bekövetkezésének a helye	Példa az adott módozatra
Eredmény- és színtérmódozat	Cybertér	Cybertér	Számítógépes vírusok használata
Eredménymódozat	Valós tér	Cybertér	Rendszerintegritás elleni + tartalommal vagy médiummal összefüggő deviáns magatartásformák (pl. párkapcsolati erőszak zaklató jellegű formája)
Színtérmódozat	Cybertér	Valós tér	Virtuális térben eszkálálódó konfliktus testi sértéssé fajul, internetes kábitószerkereskedés megrendelője valós térben veszi át a tiltott szereket
Katalizáló módozat	Valós tér	Valós tér	Cyberbullying

A táblázatban utolsóként szerepeltetett katalizáló módozat további két alcsoportra bontható, hiszen mind a cybertér, mind az offline tér katalizáló funkcióval bírhat. Előbbi estre példaként hozható, ha egy hagyományos környezetben kialakult féltékenység internetes konfliktussá formálódik, majd fizikai erőszakká fajul, míg a hagyományos színtér katalizáló funkcióját a cyberbullying szemlélteti, amelynek során az online lelki terrort offline kiközösítés követi, ennek folytatásaként pedig újabb internetes

nyomásgyakorlás következik.¹⁶

Látható tehát, hogy a cyberdeviancia két feltétel mentén tér el a hagyományos deviancia-fogalomtól, mégpedig a cybertérhez kapcsolódás szükségességében és a digitális kompetencia meglétében.¹⁷ A cyberdeviancia fogalmi meghatározása azért szükséges, hogy eligazodási lehetőséget kaphassunk a normasértő magatartási formák besorolása és csoportosítása során.¹⁸

Indokolt különbséget tenni szűkebb és tágabb értelemben vett cyberdeviancia között. Utóbbi esetben cyberdeviancia alatt a cybertérben megvalósított, közvetett vagy közvetlen, digitális kompetencián alapuló emberi magatartásokat értjük, amelyek az adott társadalom negatív értékítéletét vonják maguk után.¹⁹ E meghatározást konkretizálva juthatunk el a szűkebb értelemben vett definícióhoz. Eszerint a tágabb értelemben vett cyberdeviancia-meghatározáshoz képest többtelemmként jelenik meg, hogy a szóban forgó, virtuális valóságban megvalósított közvetett vagy közvetlen, a társadalmi többség rosszallását kiváltó, digitális kompetencián alapuló humán magatartásnak alkalmasnak kell lennie formális reakció kiváltására. Így tehát fontos, hogy megvalósítása valamely jogi norma megsértésével járjon, gyakoriságát tekintve kisebbségben legyen az adott társadalom többsége által elfogadott magatartásmintákhoz képest, valamint veszélyt jelentsen az egyénre és/vagy a közösségre nézve.²⁰

III. A virtuális közösségek morálalakító hatása

A virtuális világ fennmaradásának kulcsa nem a szabályoknak való engedelmesség, hanem a részvétel.²¹ A VR azért létezik, mert mi, emberek létrehoztuk a valóság egyfajta sajátos illúzióját, aktív közreműködésünkkel pedig gondoskodunk arról, hogy az alternatív valóság tovább létezhesen, amelyhez újabb és újabb személyek csatlakozhatnak. Nem túlzás talán kijelenteni, hogy az ember kettős állampolgárrá vált: saját nemzete mellett már a cybertársadalom polgárává is előlépett. A cybertársadalom pedig saját embertípust, cyber-egyénségeket²² teremt. Annak, hogy valaki inkább otthonának érzi a VR-t, mintsem az RL-t, számos oka lehet. Az introvertált személyiségek könnyebben kibontakozhatnak megszokott környezetükben, a számítógép előtt ülve, illetve elképzelhető, hogy valaki az internet segítségével talált igaz barátokra, akikkel azonban a földrajzi távolság miatt csak chat formájában tudja tartani a kapcsolatot. Az így kibontakozott emberi kapcsolatok megkérdőjelezhetők azonban amiatt, hogy a cybertársadalomban senki sem ellenőrizhető, így nagy különbség lehet a felhasználók online és offline viselkedése között. A virtuális közösséghez tartozást erősíti a sajátos webes kommunikáció. A VR egy olyan szub- és metakulturális tér, ahol a

¹⁶ Uo.

¹⁷ *Kiss – Parti – Prazsák* i. m. 74. o.

¹⁸ *Kiss – Parti – Prazsák* i. m. 67. o.

¹⁹ Uo.

²⁰ *Kiss – Parti – Prazsák* i. m. 66. o.

²¹ *Parti* Katalin: Devianciák a virtuális valóságban, avagy a virtuális közösségek személyiségformáló ereje. *Háttér* 2007/2. sz. 57–64. o.

²² Uo.

rövidítések, írásjelek, hangulat-érzékeltető és arcjáték-helyettesítő jelek mind a kommunikáció eszközei.²³ A VR közösséget különösen vonzóvá teszi, hogy – amint fentebb már említettem – a szabályoknak csak a felhasználók fantáziája szabhat határt. A pszichológia vezetetlen heterogén állapotnak nevezi az egységesen elfogadott viselkedésminták hiányát.²⁴

A VR lét azonban további pszichológiai kérdéseket is felvet, hiszen az egyén a virtuális térben olyan technikákat is kipróbálhat, amelyek a valós világ etikai elvárásaival nem találkoznak.²⁵ Ideális esetben az egyénben kialakult morális fékek segítségével a virtuális és a valós viselkedés-etikett szétválasztható, Parti Katalin azonban felteszi a kérdést: vajon milyen következményekkel járhat gyermekek esetében, ha a gátlástalan viselkedést a VR-ban begyakorolják?²⁶ A kortársközösség nyomására visszavezethetően a fiatalok hamar eltanulják egymástól a normasértő magatartást. A követendő trendek fókuszában álló tárgyak vagy cselekvések rövid idő alatt egész generáció szimbólumává emelkedhetnek, elérendő célként fogalmazódhatnak meg (ilyennek tekinthető például a bátorságpróba, vagyis veszélyes offline cselekvések teljesítése).²⁷ E körben érdemes kitérni a sexting jelenségére, amelynek során fiatalok szexuálisan provokatív képet küldenek magukról.²⁸ Az ilyen képek bizonyos esetekben – még ha a képet megosztó személy nem is volt tudatában e ténynek – pornográf tartalomnak minősülhetnek.

IV. A cyberdevianciák mögött rejlő motivációk

Mint minden deviáns megnyilvánulás vizsgálatánál, a cyberdevianciák esetében is markáns szerep jut a viselkedést kiváltó motivációk tanulmányozásának. Az offline devianciákhoz hasonlóan a VR-hoz kapcsolódó normasértések mögött is gyakran mögöttes indokként jelennek meg az agresszióra és az erőszakra, a szexuális szükségletek kielégítésére és haszonszerzési szükségletekre épülő motivációk.²⁹ Elsősorban munkahelyeken, illetve gyermekkorúak esetében az iskolákban gyakori motiváció a frusztráltság, az elismerés hiánya vagy akár a bosszú. Ám kiskorúaknál gyakran előfordul, hogy unalom váltja ki a bűncselekmény elkövetését.³⁰

Az Internet mítosz különösen csábító lehet a fiatalabb generáció számára. Az internet ugyanis megteremti annak az illúzióját, hogy a virtuális világban bármi korlátok nélkül megtehető. Ez pedig kétségkívül erős hajtóerőként jelenhet meg azon fiataloknál, akik gyengébb iskolai teljesítményük miatt bizonyítási kényszert éreznek, vagy akik zárkózott, visszahúzódó magatartásuk miatt nehezebben

²³ Uo.

²⁴ *Habók Lilla*: Hiányzik az online viselkedésminta. <https://www.hwsz.hu/hirek/56257/netikett>. (2021. 01. 22.)

²⁵ *Parti Katalin*: Gyermekpornográfia... 39. o.

²⁶ Uo.

²⁷ *Kiss – Parti – Prazsák* i. m. 103. o.

²⁸ Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája. 24. o. <https://digitalisjoletprogram.hu/files/b9/55/b955b52770e659680b4e537e84df906b.pdf>. (2021. 01. 25.)

²⁹ *Kiss – Parti – Prazsák* i. m. 72–74. o.

³⁰ *Szabóné Lengyel Piroska*: Számítógépes bűnözés, avagy fiatalok a cyber-térben. *Hadmérnök* 2010/2. sz. 373. o.

kötnek barátságokat.³¹ A számítástechnika egyre népszerűbbé válásából eredően kiemelésre érdemes, hogy sok, számítástechnikában jártas fiatal szakmai kihívásként is felfoghatja a bűnelkövetést, míg másokat a hírnév-szerzés, mások elismerésének a megszerzése, az erőfitogtatás motiválhat.³²

V. Sértetti tipológia

Felmerül a kérdés, vannak-e vajon speciális ismérvek, amelyek előre determinálják, hogy egy felhasználó cyberdeviancia áldozatává válik. Empirikus kutatások alapján három kiemelten vulnerábilis csoportot különböztethetünk meg: a gyermekkorúak, a nők és az időskorúak körét.³³ Fontos hangsúlyozni azonban, hogy VR-ban bárki pillanatok leforgása alatt válhat elkövetőből áldozattá. Elképzelhető, hogy egy kamasz – miközben sértő gif-ek után kutakodik az interneten, amelyet bosszúból egy nem szívlelt ismerősének küldhet – véletlenül szembe kerül egy önmagát letöltő szoftverrel, amely képes megfertőzni az elkövető saját gépét. Az időskorúak veszélyeztetettsége digitális ismereteik hiányából fakad, így leggyakrabban cybertérben elkövetett csalás sértettjeivé válhatnak.³⁴ A női nem áldozattá válásának fokozott kockázatát a közösségi oldalakon tanúsított aktivitással, illetve a szexuális visszaélési célzatú bűncselekménnyé válási arányával magyarázzák.³⁵

A kamasz fiatalok – életkorukra való tekintettel – az adaptív kockázatkeresés korszakában vannak, amit az evolúciós pszichológia „fiatal férfi szindrómának” nevez.³⁶ Margo Wilson és Martin Daly evolúciós pszichológusok írták le e tünetegyüttest, amelynek lényege, hogy a 15–30 év közötti férfiak egymás közötti versengése a kockázatkereső és kockázatvállaló viselkedések széles tárházában valósul meg.³⁷ Az ebből fakadó harsányság, kitűnni vágyás fokozottan jellemző a kamaszokra, ezzel függ össze aktív internet-használatuk is. A gyermekek molesztálása, szexuális kizsákmányolása az 1960-as évek óta társadalmi probléma.³⁸ Kutatások egybehangzóan azt tartják, hogy a pornográf tartalmak célzott keresése, valamint a nyitottabb kapcsolatteremtés miatt a fiúk vannak nagyobb veszélynek kitéve, ezzel szemben a Magyarországon feltárt webes gyermekpornográfia túlnyomó részben lányokat ábrázol.³⁹ Amennyiben globálisan nézzük az arányokat, a sértettek alig több, mint fele nőnemű, túlnyomóan kaukázusiak vagy ázsiaiak.⁴⁰

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ *Kiss – Parti – Prazsák* i. m. 90–94. o.

³⁴ *Kiss- Parti – Prazsák* i. m. 82. o.

³⁵ *Kiss – Parti – Prazsák* i. m. 92. o.

³⁶ *Szabóné* i. m. 372. o.

³⁷ Gyuris Petra, Meskó Norbert, Tisjár Norbert (szerk.): Az evolúció árnyoldala. A lelki betegségek és az alternatív szexualitás darwini elemzése. https://mersz.hu/dokumentum/evolucio_1/. (2021. 01. 27.)

³⁸ *Parti*: Gyermekpornográfia... 39. o.

³⁹ *Parti*: Gyermekpornográfia... 85–86. o.

⁴⁰ Köllő Dávid: A gyermekek szexuális kizsákmányolása a kibertér felhasználásával. *Belügyi Szemle* 2020/2.sz. 69. o.

VI. „Akkor tudom, ha látom” – a pornográf felvétel megítélésének dilemmái és az internetes pornográfia elterjedése, különös tekintettel a dark web szerepére

A pornográfia elnevezés a görög porné (örömlány) és a grafia (írás, rajz) szavak összetételéből származik.⁴¹ A pornográf felvételek megítélése korszakonként változott. Míg a viktoriánus korszakot még a pornográfia virágzó, ám titkos kereskedelme jellemezte,⁴² említésre érdemes, hogy történészek már e korban is dokumentáltak gyermekpornográfiára és gyermekprostitúcióra utaló anyagokat.⁴³ A történelem folyamán előrehaladva a kommunikációs technikák fejlődése azt eredményezte, hogy a közösség egyre könnyebben és egyre nagyobb mértékben fért hozzá e tartalmakhoz.⁴⁴

Az 1990-es évek közepén a számítástechnika fellendülése az internet nagymértékű bővülését, s ezzel egyidejűleg az internetes pornográfia tényleges megjelenését eredményezte.⁴⁵ Az internet megjelenése előtt a pornográfia „rétegműfaj”,⁴⁶ és a pornográf tartalmakra fogékony közönség úgynevezett célzott réteg volt (feketepiac, az erotikus irodalom vásárlói), napjainkban azonban bárki, aki internetkapcsolattal rendelkezik, akaratlanul is rátalálhat ilyen jellegű tartalomra.⁴⁷ Ezzel összefüggésben, míg az internet elterjedése előtt a pornográfia általános megítélése extrém volt, 2021-re mindennapi életünk része egy-egy ilyen tartalommal való szembesülés.

Ami az angolszász jogrendszerek és kontinentális jog felfogása közötti különbségeket illeti, a következő megállapítást tehetjük: „Pornográfia az angolszász országok politikájában a közerkölcs sérelmeként jelenik meg (obscenity-law, harm to others), mint ahogy a pornográfia büntetendővé tétele körüli vitát elindító feminista mozgalmak is itt (de főként az Egyesült Államokban) váltak hangsúlyossá. A világ más részein, illetve az Európai Unióban inkább a fiatalokra gyakorolt hatása felől közelítik meg a pornográfiát – a gyermekek egészséges erkölcsi és pszichikai fejlődését veszélyeztető jelenségként (harmful internet content).”⁴⁸

Látható tehát, hogy az egyéni értékítélet tükrében eltérő lehet annak megítélése, egy adott felvétel pornográf tartalmat tár-e elénk. A definícióalkotás nehézségeire világít rá Potter Stewart főbíró a *Jacobellis vs. Ohio* ügy⁴⁹ kapcsán tett, sokat idézett kijelentése: „Akkor tudom, ha látom.” Noha a pornográf felvételekhez való társadalmi viszonyulás megengedőbbé vált, s az internet útvesztőiben szocializálódott embereket kevésbé lehet megdöbbeníteni egy-egy extrém tartalommal, gyermekek nem életkoruknak megfelelő ábrázolása és kihasználása szerencsére a legtöbbször megbotránkozást vált

⁴¹ *Parti*: Gyermekpornográfia... 18. o.

⁴² Uo.

⁴³ *Köllő* i. m. 69. o.

⁴⁴ *Köllő* i. m. 63. o.

⁴⁵ *Köllő* i. m. 64. o.

⁴⁶ *Parti*: Gyermekpornográfia... 30. o.

⁴⁷ *Parti*: Gyermekpornográfia... 31. o.

⁴⁸ *Parti* Katalin: Az eladók már rég hazamentek. A büntetőjog mint az online pornográfia szabályozásának eszköze. Doktori értekezés. Pécs 2008. 11. o.

⁴⁹ A *Jacobellis*-ügy alapja az volt, hogy Ohio állam obscénnek minősítette a *Les Amants* című filmet, és bünvádi eljárást kezdeményezett. A témához áttekinthetően ld. *Krokovay* Zsolt: *Médiатеika. L'Harmattan*, Budapest 2004. 272 o., *Jacobellis v. Ohio*, 378 U.S. 184 (1964) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/378/184/>. (2021. 01. 25.)

ki. Ennek értelmében, az ilyen jellegű tartalom iránt fogékony rétegeknek találniuk kellett egy zárt közösséget, amelyen belül titokban tarthatják vágyaikát. Ennek letéteményese dark web elnevezéssel illethető.

Az internet alapvetően két részre osztható: egyik az ún. clearnet, míg másik az ún. dark web. Mindkét esetben felhasználók által elérhető honlapokról, fórumokról, közösségi szolgáltatásokról beszélhetünk. Azonban míg előbbi nyilvános és nyomon követhető, utóbbi elterelő csatornákon keresztül biztosítja a felhasználói anonimitást.⁵⁰ A dark webre jutáshoz a Tor böngésző szükséges. A Tor olyan szerverhálózat, amelynek az a célja, hogy elrejtse a felhasználók valódi kilétét, elkülöníti az összes meglátogatott weboldalt, ebből kifolyólag a hirdetések sem követik a böngészőt.⁵¹ Az ebből adódó anonimitás pedig értelemszerűen kedvez mindazon felhasználóknak, akik akár jogi, akár erkölcsi szempontól „tilosban járnak”.

VII. A gyermekpornográfia jogi megítélése a magyar jog tükrében

VII. 1. Történeti előképek

A gyermekpornográfia szabályozásának gyökerei egészen az 1878. évi V. törvényig, azaz a Csemegi-kódexig nyúlnak vissza. E törvény vonatkozó rendelkezései szerint szemérem elleni vétséget követett el az a személy, aki fajtalanságot tartalmazó iratot, nyomtatványt vagy képes ábrázolatot nyilvános helyen kiállított, árult vagy terjesztett.⁵² Fontos mérföldkőként említhető a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 195/A. §-a, amely a tiltott pornográf felvételek készítését rendelte büntetni. E szakaszt az 1997. évi LXXIII. törvény iktatta be. Ezen törvényi tényállás a hangsúlyt elsődlegesen a pornográf felvételek előállításával, terjesztésével kapcsolatos kínálati magatartásokra helyezte, míg a 2001. évi CXXI. törvény a „megszerez, kínál, átad” tettekkel bővítette az elkövetési magatartások körét.⁵³ A 2007. évi XXVII. törvény tette meg a döntő lépést a jogi tárgy meghatározása kapcsán, áthelyezte ugyanis a hangsúlyt a felvétellel kapcsolatos jogellenességről az azon látható személyek által hordozott jogi tárgyakra – ezt alátámasztandó, a 2007-es törvény a passzív alanyok száma szerint értékeli a halmazati kérdéseket, s szintén jelentős fejlődésnek értékelhető, hogy a jogalkotó kiskorúak helyett gyermekekről rendelkezik.⁵⁴

⁵⁰

https://nmhh.hu/cikk/192721/A_halozat_lathatatlansaga_es_a_lathatatlansag_halozata_Mi_is_az_a_Silk_Road_es_mi_maradt_utana. (2021. 01. 25.)

⁵¹ Uo.

⁵² 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről 248. §

⁵³ *Csapucha* Bernadett: A gyermekpornográfiai hazai büntetőjogi szabályozása, s a jelenség ellen folytatott küzdelem a nemzetközi dokumentumok tükrében. Büntetőjogi Szemle 2020/1. sz. 14. o.

⁵⁴ *Némedi Márk*: Változások a gyermekpornográfia szabályozásában Magyarországon és az Európai Unióban. <https://www.jogiforum.hu/publikaciok/816>. (2021. 01. 23.)

VII. 2. A gyermekpornográfia a 2012. évi C. törvény koncepciója szerint

Hatályos büntető törvénykönyvünk, azaz a 2012. évi C. törvény (továbbiakban Btk.) a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények között szabályozza a gyermekpornográfia tényállását. E bűncselekmény jogi tárgya a gyermekek egészséges nemi fejlődése és a gyermekpornográfiára ráépülő szervezett bűnözői csoportok elleni küzdelemhez fűződő társadalmi érdek.⁵⁵ A törvény az elkövetési magatartásokat⁵⁶ társadalomra veszélyességük sorrendjében sorolja fel, eszerint a bűncselekmény az alábbi magatartások megvalósításával követhető el: pornográf felvétel megszerzése, tartása, készítése, kínálása, átadása, hozzáférhetővé tétele, forgalomba hozatala, azzal való kereskedés, illetve nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel. Szintén büntetendő a passzív alanyok pornográf jellegű műsorban való szereplésre irányuló eredményes rábírása (ld. pornográf jellegű műsorban való szerepeltetés), illetve ilyen műsorban való szereplésre irányuló eredménytelen rábírás (ld. pornográf jellegű műsorban szerepeltetésre felhívás), s az a személy is elköveti a bűncselekményt, aki részt vesz olyan pornográf műsorban, amelyben tizennyolcadik életévét be nem töltött személy(ek) szerepel(nek). A bűncselekmény legtöbb elkövetési magatartása a gyakorlatban ma már az internethez kapcsolódik.⁵⁷

Pornográf felvételnek minősül a büntetőjogban az olyan videó-, film- vagy fényképfelvétel, illetve más módon előállított képfelvétel, amely a nemiséget súlyosan szeméremsértő nyíltsággal, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló módon ábrázolja. Pornográf műsornak minősül a nemiséget súlyosan szeméremsértő nyíltsággal megjelenítő, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló előadás.⁵⁸ A bűncselekmény alanyainak vizsgálata során megállapítható, hogy tettes bárki lehet, azonban sajátos jogi megítélést von maga után, ha egy tizennyolcadik életévét be nem töltött személy saját magáról készít pornográf felvételt. Ebben az esetben nem lehet szó adott törvényi tényállásról, mivel hiányzik a cselekmény társadalomra veszélyessége, amely pedig a bűncselekmény fogalmának – a büntetni rendeltség és a bűnösség mellett – egyik legmeghatározóbb komponense.⁵⁹

A gyermekpornográfia elkövetési magatartásai között háromféle típust különböztet meg a szakirodalom. Elsőként említhető a kiskorú pornográf internetes tartalommal való szembesülése. Hatását tekintve talán ez a gyermekpornográfia legkevésbé ártalmas formája.⁶⁰ Noha ez az eset a magyar jogalkotó szabályozásában nem minősül büntetőjogi kategóriának,⁶¹ a gyermek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény kimondja, hogy a gyermeknek joga van a

⁵⁵ Tóth Mihály – Nagy Zoltán (szerk.): Magyar Büntetőjog. Különös rész. Osiris Kiadó, Budapest 2014. 147. o.

⁵⁶ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 204. § (1) – (5). bek.

⁵⁷ Tóth – Nagy i. m. 148. o.

⁵⁸ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 204. § (7) bek.

⁵⁹ Csapucha i. m. 13–22. o.

⁶⁰ Part: Gyermekpornográfia... 65. o.

⁶¹ Ezzel szemben más államok jogrendszere e tetteket is büntetni rendeli, például 2014-ben egy kamasz fiút Virginia államban azért ítélték el gyermekpornográfia miatt, mert képet küldött magáról egy ismerősének. A jogi megítélés ellentmondásáról ld. Pálos Máté: Visszaüthet a kamaszokra a gyermekpornográfia elleni jogi harc. [https://magyarnarancs.hu/lelek/semmit-a-szemnek-132287.\(2021.01.23.\)](https://magyarnarancs.hu/lelek/semmit-a-szemnek-132287.(2021.01.23.))

fejlődésére ártalmas környezeti és társadalmi hatásokkal szembeni védelemre.⁶² A második magatartástípus a gyermekpornográf felvételeken való szerepeltetés, illetve ide sorolható a felvételekkel kapcsolatos bármely tevékenység (mint például átadás, készítés, terjesztés stb.), a harmadik típusba pedig az áldozat becserkészésével kezdődő verbális vagy fizikai abúzus tartozik.⁶³ Ez utóbbi cselekményeket groomingnak nevezzük.

Az online grooming napjainkra egy komoly társadalmi problémává vált. Jelentőségét mutatja, hogy számos ország joga, így például a spanyol⁶⁴ és a svéd büntető törvénykönyv önálló törvényi tényállásként rögzíti azokat az eseteket, amikor egy felnőtt, sok esetben fiatal korúnak kiadva magát, gyermekkorúak közelébe férközik online úton. A cselekmény magyarul leginkább a behálózás, becserkészés kifejezésekkel írható le. Mivel a gyermekkorú adatvédelemre vonatkozó ismeretei sokszor hiányosak, az elkövetők könnyedén megtudhatják egy-egy adatlap vagy a gyermek által megosztott bejegyzések segítségével, mely fiatal válhat ideális áldozattá – azaz kik azok a kiskorúak, akik pár hónap ártatlan ismerkedést követően könnyen rábeszélhetőek eddig csupán virtuális világban látott barátjuk egyre furcsább kéréseinek teljesítésére.⁶⁵

A gyermekpornográfiával összefüggésben megjelenhetnek olyan cselekmények, amelyek nem érik el a magyar jogalkotó szerint a büntethetőség szintjét, ugyanakkor egyre több fiatal válik e tettek áldozatává. Napjaink gyakori jelensége a sexting és ezzel összefüggésben az ún. „bosszúpornó”. Ez esetben az elkövető szexuálisan provokatív, saját maga által készített meztelen vagy félig meztelen képeket, továbbá nyíltan szexuális tartalmú szöveget küld online. Hiba volna azt feltételezni, hogy csak a fiatalokra jellemző ez az attitűd, azonban a tizenévesek emocionális élete és impulzív viselkedése az oka annak, hogy ők biztosan nem mérlegelik tettük hosszú távú következményeit.⁶⁶ 2014-es kutatási adatok szerint a magyar kamasz lányok 22%-a küldött már magáról erotikus képet, míg fiúk esetében a megkérdezettek 18%-a vallotta ezt.⁶⁷ A sexting veszélye abban áll, hogy a kép sorsáról, amint az felkerült a világhálóra, már nem a küldő rendelkezik. Triviális példa, de a problémát jól szemlélteti a következő eset: egy tizenéves lány – akár kalandvágyból, akár érzelmi zsarolás hatására – erotikus képet küld magáról szintén kamaszkorú barátjának, aki továbbítja e felvételt baráti társasága tagjainak. Innentől pedig mind a képet készítő lány, mind a felvételt fogadó fiú elveszíti az irányítást annak sorsa

⁶² A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 6. § (4) bek.

⁶³ *Parti*: Gyermekpornográfia... 65. o.

⁶⁴ Juan M. *Machimbarrena*, Esther *Calvete*, Liria *Fernandez – González*, Aitor *Álvarez – Bardón*, Lourdes *Álvarez – Fernández*, Joaquín *González – Cabrera*: Internet Risks: An overview of Victimization in Cyberbullying, Cyber Dating Abuse, Sexting, Online Grooming and Problematic Internet Use. = *International Journal of Environmental Research and Public Health* 2018/ 15. sz. 2–15. o.

⁶⁵ *Klein* Tamás – *Tóth* András (szerk.): *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2018. 310. o.

⁶⁶ *Szathmáry* Zoltán: *Bűnözés az információs társadalomban, Alkotmányos dilemmák az információs társadalomban*. PhD értekezés, Budapest 2012. 70. o.

⁶⁷ *Székely* Júlia (szerk.): *Kulcs a net világhoz! A NAIH tanulmánya a gyermekek biztonságos és jogtudatos internethasználatáról (a gyermekek (jog)tudatos internethasználatának elősegítése az alapjogi jogvédelem eszközeivel)* 2015. 77. o. https://www.naih.hu/files/Kulcs_anv_v2.pdf. (2021. 01. 27.)

felett, a kép bárhol felbukkanhat, s olyan fiatalok is rátalálhatnak, akik szellemi, lelki fejlődését károsan befolyásolhatja egy ilyen jellegű kép megtekintése.

VIII. A gyermekpornográfia szabályozása az uniós jog fényében

Tekintettel arra, hogy a gyermekpornográfia esetében tipikusan számítógéppel elkövetett bűncselekményről beszélhetünk – s mint azt jól tudjuk, az internet nem ismer határokat –, fontosnak tartom kiemelni, hogy a bűncselekmény elleni eredményes fellépés is csak országhatárokat átívelő összefogással valósítható meg. Ennek fényében indokoltnak tartom röviden bemutatni a vonatkozó uniós szabályozást.

Az online pornográfia speciális jellege egyrészt az, hogy hatására megváltozik a virtuális közösségben fellelhető morál, másrészt pedig a büntetőjogi szabályozás problematikája: az adott cselekmény minden érintett fél jogában büntetendő legyen, ugyanakkor a platform üzemeltetőjének együttműködést kell tanúsítania a felhasználói adatok átadásában.⁶⁸ Alapvetésként rögzíthetjük, hogy a gyermekpornográfia elleni küzdelem az uniós jogalkotásban stratégiai jelentőségű.⁶⁹ A Tanács 1997-ben az emberkereskedelem és a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelem terén együttes fellépést fogadott el, ennek jegyében kerülhetett megalkotásra a Tanács 2004/68/IB kerethatározata. E norma egy olyan rendszert hozott létre, amelyben meghatározta a gyermekpornográfia minősítő körülményeit, megteremtette az elkövetők büntetőjogi üldöztetését, konkretizálta a gyermekpornográfiával kapcsolatos, számítógépes rendszer felhasználásával vagy anélkül elkövetett büntetendő magatartásokat.⁷⁰

A kerethatározatot az Európai Parlament és Tanács 2011/93/EU irányelve váltotta, amely a bűnelkövetőkkel szemben alkalmazott szankcióktól az áldozatvédelmen át, egészen a prevencióig terjedő szempontrendszerrel összefoglalja.⁷¹ Eszerint az internetes gyermekpornográfia vonatkozásában a tagállamoknak intézkedniük kell a területükön üzemeltetett, gyermekpornográf jellegű honlapok azonnali eltávolítása érdekében, emellett pedig törekedniük kell arra, hogy a külföldön üzemeltetett honlapokat eltávolíttassák. A nemzetközi szabályozás nemcsak az ábrázolt gyermeket kívánja védeni, hanem más, közvetett sértetteket is meghatároz.⁷² Ez utóbbi kategóriába azon személyek tartoznak, akik akaraton kívül szembesülnek az interneten gyermekpornográfiával. A gyermekpornográfia sértettje kétféleképpen lehet sértett: egyfelől, ha ő maga szerepel az adott felvételen, másfelől, ha neki bemutatják a pornográf vagy gyermekpornográf felvételt.⁷³

⁶⁸ *Parti*: Gyermekpornográfia... 14. o.

⁶⁹ *Kovács* István: Kiberbiztonság? Gyermekek szexuális kizsákmányolása az interneten, azaz a gyermekpornográfia Magyarországon, különös tekintettel a nemzetközi IOCTA, és az INHOPE értékeléseire. 199. o. <https://epa.oszk.hu/033300/0353/0012/pdf>. (2021. 01. 27.)

⁷⁰ *Kovács* i. m. 199–200. o.

⁷¹ *Kovács* i. m. 201. o.

⁷² *Parti*: Gyermekpornográfia... 114. o.

⁷³ *Parti*: Az előadók már... 125. o.

IX. Küzdelem a jogsértő tartalmak ellen

IX. 1. A káros tartalmak szűrése

Az interneten fellelhető káros tartalmak szűrése nem új keletű dolog, hiszen már húsz évvel ezelőtt is voltak erre kísérletek.⁷⁴ Kezdetben ezeket a felhasználók alkalmazták vagy a szolgáltatók a felhasználók érdekében, és a fő problémát ekkor még a kéretlen elektronikus reklámok és a spamek jelentették. A blokkolás megvalósulhat felhasználói, szolgáltatói, valamint intézményi és kormányzati szinten.⁷⁵ Felhasználói szinten említhető példának okáért a tűzfal alkalmazása, szolgáltatói szinten pedig a szervergazda telepíti a tűzfalat vagy a levélszemét-szűrőt, így a szűrés folyamat a felhasználói szinttől eggyel magasabb szintre kerül. Kormányzati szinten megvalósuló szűrésről pedig akkor beszélhetünk, ha valamely kormány központi szinten kívánja kiszűrni az illegális vagy éppenséggel politikai szempontból káros tartalmakat, amelynek megvalósítása érdekében együttműködésre készíti az internet hozzáférés-szolgáltatókat, továbbá a keresőmotor-szolgáltatókat.⁷⁶ A szűrés szintje tulajdonképpen determinálja, hogy kit illet meg a döntés arról, hogy milyen tartalmat is kell nemkívánatosnak tartani.

Európai viszonylatban a 2011/93/EU irányelv „a gyermekpornográfiát tartalmazó vagy azt terjesztő weboldalak elleni intézkedések” címet viselő 25. cikke teremti meg az állami szűrés lehetőségét. A (2) bekezdés egyértelműen rögzíti, hogy a tagállamok – megfelelő biztosítékok mellett – arányos és szükséges módon intézkedéseket tehetnek a gyermekpornográfiát tartalmazó vagy azt terjesztő weboldalakhoz való hozzáférés megakadályozása érdekében.⁷⁷ A magyar büntetőjogban ilyen intézkedésként értékelhető az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele.⁷⁸

IX.2. Az INHOPE szerepe

Az International Association of Internet Hotlines (továbbiakban INHOPE), vagyis az „Internetes Forródrótok Nemzetközi Szövetsége” a gyermekek szexuális kizsákmányolását célzó, illegális online tartalmak ellen küzdő szervezet, amely jelenleg 42 ország 46 hotline-jának tagságát tudhatja magáénak.⁷⁹ Hazánkban 2005 óta működik hotline szolgáltatás, amelyet 2011-től a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (továbbiakban NMHH) üzemeltet. Az Internet Hotline (továbbiakban IH) 2012 óta tagja az INHOPE-nak. A tagságnak köszönhetően az IH gyorsan kezdeményezheti a hazánkban is elérhető, de külföldi szerveren tárolt pedofil tartalmak eltávolítását, vice versa pedig az INHOPE e célból létrehozott adatbázisán keresztül jelzések érkezhettek külföldi országok hotline-jaitól olyan

⁷⁴ Parti Katalin. *Harc az online illegális tartalom ellen.* In: Vókó Gy. (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 49. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest 2012. 51. o.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Parti. *Harc az online...* 52. o.

⁷⁷ *Chapucha* Bernadett: *A világháló árnyoldala, avagy a gyermekpornográfia térnyerése az interneten.* <http://ugyeszeklapja.hu/?p=2619>. (2021. 01. 26.)

⁷⁸ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 77. §

⁷⁹ <https://www.inhope.org/EN>. (2021.01.22.)

jogsértő felvételekről, amelyek magyar szerveren találhatóak.⁸⁰

A grooming és a sexting esetek bejelentése mellett az IH további nyolc kategóriában fogad jelzéseket.⁸¹ Nevezetesen adathalászat, zaklatás, hozzájárulás nélkül közzétett tartalom, rasszista, erőszakos tartalom, illetve drogfogyasztásra, terrorizmusra buzdító és egyéb, kiskorúakra nézve veszélyesnek ítélt mondanivalójú online közlésekkel kapcsolatos megkereséseket is kivizsgál a szervezet. Az IH nem gyűjt adatot a bejelentőkről, az anonimitás pedig véleményem szerint megkönnyíti az Internet Hotline-hoz bizalommal fordulóknak helyzetét. Negatívumként értékelhető azonban, hogy mivel az IH ügyintézése nem hatósági eljárás, döntései sem lesznek kötelezően végrehajtandók. Amennyiben a beérkezett panasz alaposnak bizonyul, az IH levélben kéri fel a jogosított tartalmak eltávolítására a tartalom- vagy tárhelyszolgáltatót. A bejelentési adatokat⁸² tekintve megállapítható, hogy míg 2017-ben még 43%-os aránnyal az USA állt a lista élén, az utóbbi egy-két évben egyre inkább Európára helyeződött át az illegális tartalmak nagy része.

Az NMHH 2020. február 11-én, azaz a biztonságosabb internet napján hozta nyilvánosságra az IH tavalyi statisztikáit. Eszerint az elmúlt évben összesen 824 bejelentés érkezett a jogsegélyszolgálathoz, melyek közül a legtöbb (276) a pedofil tartalom kategóriába esett, míg nagyjából fele ennyi (148) bejelentés szólt hozzájárulás nélkül közzétett és adathalász (142) tartalmakról.⁸³ Azon bejelentések esetében, amelyek gyermekek szexuális kizsákmányolását rögzítő anyagokról szólnak, az IH munkatársai felveszik a kapcsolatot a további szükséges intézkedések megtétele végett a Nemzeti Nyomozó Irodával, vagy – amennyiben a tartalom külföldi szerveren található – a már említett INHOPE ernyőszervezet rendszerén keresztül továbbítják az anyagokat az érintett országok hotline-jainak. Az NMHH álláspontja szerint a kiemelkedően sok bejelentés az egyre erősödő netezői tudatossággal, odafigyeléssel hozható összefüggésbe.

X. Excursus: A COVID-19 hatása a gyermekpornográfiára

A koronavírus-járvány miatt bevezetett távoktatás fokozott online jelenlétet követel a gyermekkorúaktól, azonban a virtuális világban töltött idő a gyermekek online szexuális kizsákmányolásának is kedvez. Az Europol 2020-as IOCTA jelentése alapján az online gyermekpornográf tartalomra rekord mennyiségű bejelentés érkezett a lakosságtól, a piaci szereplőktől és a harmadik országokból egyaránt.⁸⁴ Különösen aggasztó, hogy a lezárások idején megnőtt a fiatalok által saját magukról készített gyermekpornográf tartalmak száma, amelyeket hasonló korú

⁸⁰ <https://www.nmhh.hu/cikk/205007/INHOPE>. (2021. 01. 22.)

⁸¹ <https://www.inhope.org/EN>. (2021. 01. 22.)

⁸² https://nmhh.hu/cikk/20506/INHOPE_eves_jelentes. (2021. 01. 22.)

⁸³ https://nmhh.hu/cikk/210028/Safer_Internet_Day. (2021. 01. 22.)

⁸⁴ UNODC. Cybercrime and COVID19: Risks and Responses. www.unodc.org/documents/Advocacy-Section/EN-UNODC_CYBERCRIME_AND_COVID19. (2021. 01. 25.)

ismerőseiknek küldenek el.⁸⁵

E szomorú tendencia közös fellépésre sarkallta a világ vezető internetes vállalatait, így az online pedofília felszámolása érdekében a Tech Coalition nevű szövetségbe tömörült többek között az Amazon, az Apple, a Facebook, a Google és a Microsoft. A vállalatok többmillió eurós pénzügyi alapot hoznak létre olyan technológiák kifejlesztésére, amelyek segítségével hatékonyan fel lehet venni a harcot a kiskorúakkal szemben a virtuális térben elkövetett szexuális támadások ellen. A szervezet éves jelentést ad majd ki az elért eredményekről, és éves fórumokat is rendez a kérdésről.⁸⁶

XI. Értékelő megállapítások

Tanulmányom a virtuális valóság és a gyermekpornográfia összefüggéseit vizsgálta. Írásom első részében indokoltnak tartottam elhelyezni az online gyermekpornográfiát a cyberdevianciák körében, ezt követően pedig a virtuális valóság hatásait elemeztem. E kérdések vizsgálata után tértem rá a gyermekpornográfia büntetőjogi elemzésére, bemutatva e kérdés uniós jogi aspektusait és az ennek eleget tevő magyar szabályozást. Fontosnak tartottam az INHOPE tevékenységének tükrében kitérni az illegális tartalmak elleni fellépés büntetőjogon kívüli eszközeire is. A koronavírus-járvány az élet minden területén kifejti hatását, ebből kifolyólag érdemesnek tűnt röviden kitékinteni a COVID-19 és a gyermekpornográfia esetszámának növekedése közötti kölcsönhatásra.

Bár az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye szerint gyermeknek tekinthető minden 18. életévét be nem töltött jogalany, a gyermekpornográfia meghatározására amennyi ország, annyi szabályozás született. Fentebb említettem, hogy a gyermekek esetében vitatható lenne a pornográf felvétel készítéséhez való hozzájárulás elismerése, azonban Portugáliában például a gyermekpornográfiával kapcsolatos bűncselekmény sértettje kizárólag 14 év alatti személy lehet, ezen életkor felett készíthető pornográf felvétel beleegyezés esetén.⁸⁷ Dél-Afrikában ezzel szemben bármely kép vagy leírás megvalósíthatja a bűncselekményt, amennyiben azon 18 év alatti személy szerepel. Az elkövetési magatartás is országonként változó: példának okáért Svédországban a gyermekpornográf felvételek birtoklása jogellenes, de ha valaki azt csak nézi egy internetes oldalon, nem büntethető.⁸⁸ A gyermekpornográfiával kapcsolatos tartalmak szabályozása nem dilemmáktól mentes, véleményem szerint azonban a téma érzékenységére tekintettel ez nem is elvárható. Kényes kérdés annak a metszetnek a kijelölése, amely lehetővé teszi, hogy a gyermekeket – akár saját akaratuk ellenére is – megvédje a jogalkotó az internet veszélyeitől, egyúttal azonban biztosítja az információhoz jutás jogát, illetve a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságát is.

A technológia fejlődése számos „szürke zónát” eredményezett, melyek kriminalizálása erősen

⁸⁵ Dornfeld László: A koronavírus-járvány hatása a kiberbűnözésre. In *Medias Res* 2020/2. sz. 193–204. o.

⁸⁶ [Az online pedofília ellen lépnek szövetségre az internetes vállalatok | Világgazdaság \(vg.hu\) \(2021. 01. 24.\)](#)

⁸⁷ Kovács i. m. 197–198. o.

⁸⁸ Uo.

problematikus, bár megvalósíthatják a gyermekpornográfia valamely fordulatát. E körbe sorolhatók az egyre népszerűbbé váló sexting-cselekmények. Akár ártalmatlannak tűnő webes keresések is eredményezhetik azt, hogy a gyermekek fejlődésükre káros tartalommal szembesülnek, így kiemelten fontos a tartalomszabályozás kérdése. A drákói szigortól a liberális felfogáson át számos megoldást találhatunk a jogrendszerben. Előbbire példa Szaúd-Arábiába, ahol az internetes hozzáférést a kormány által vezetett ellenőrző ponton keresztül engedélyezik, lehetővé téve ezáltal a hatóságok számára, hogy a pornográf anyagokhoz való hozzáférést megakadályozzák.⁸⁹

Az Európai Unióban a Bizottság, a Parlament és a Tanács ajánlásai az önszabályozást támogató elképzeléseket tükrözik,⁹⁰ e körben említhető az Európai Unió Tanácsának határozata az interneten megjelenő gyermekpornográfia elleni küzdelemről, illetve az Európai Parlament és Tanács ajánlása a kiskorúak és az emberi méltóság védelméről és a válaszáadás jogáról az európai audiovizuális és online információs szolgáltatási ipar versenyképességével összefüggésben. Az önszabályozás során a felhasználók értékelik a sértő internetes tartalmakat, az ipari szektor pedig olyan programokat bocsát az egyéni felhasználók rendelkezésére, amellyel a nem kívánt tartalom kiszűrhető vagy blokkolható.⁹¹

Összegzésként elmondható, hogy a gyermekek szexuális kizsákmányolása régóta kíséri az emberiség történetét, az internet térhódításával azonban új dimenzióba helyeződött. Nem lehet kérdés azonban, hogy a virtuális valóságban, gyermekek sérelmére elkövetett cselekmények az „offline” formához hasonlóan szintén gyermekbántalmazásként értékelhetők. A gyerekbántalmazás pedig az egyik legsúlyosabb bűn, amit a felnőtt világ elkövethet, hiszen a gyermekkori abúzusélmények óhatatlanul mélyre hatnak.⁹² Amennyiben egy pornográf felvétel készítésébe egy gyermekkorú beleegyezését is adja, álláspontom szerint, ha nem is jogi, de erkölcsi értelemben felvethető az őket körülvevő felnőttek felelőssége. Ebben az életkorban a gyermekek viselkedése tükörkép az őket körülvevő világra. Így kiemelten fontos szerephez jut a gyermekek médiatudatosságra nevelése. Ezáltal elkerülhető, hogy olyan tartalmakat osszanak meg, amelyekkel később kompromittálják magukat, esetleg másokra gyakorolnak káros hatást, s éppen így csökkenthető annak a veszélye is, hogy grooming áldozataivá váljanak.

⁸⁹ Köllő i. m. 64. o.

⁹⁰ Partí: Gyermekpornográfia... 119. o.

⁹¹ Partí: Gyermekpornográfia... 118. o.

⁹² Köllő i. m. 66. o.

Kiss Mátyás

jogballgató, (PTE ÁJK), az ÓNSz Közjogi Tagozatának tagja

Az Egyesült Államok és Irán kapcsolata: történeti áttekintés és napjaink kihívásai

I. Bevezetés

2021. január 20-án beiktatták hivatalába az Egyesült Államok 46. elnökét, Joe Bident. Ahogy az lenni szokott, a világ közvéleményének jelentős része Amerikára figyelt ezekben a napokban. Az egyes államok vezetői is sorra adták ki közleményüket, gratulációikat az eseménnyel kapcsolatban. A beiktatás napján Teheránban az iráni állami vezetők kabinetülést tartottak. Az elnök, Hasszán Rohani a kamerák előtt természetesen az USA-ban lezajlott vezetőváltásról is elmondta a véleményét. „Ha Washington visszatér a 2015-ös nukleáris megállapodáshoz, akkor mi is teljes mértékben tiszteletben tartjuk a megállapodás szerinti kötelezettségeinket. Egy zsarnoki korszak ér véget ma. Ez az uralkodásának utolsó napja.” – nyilatkozta Rohani, utalva Donald Trumpra.¹

Azt egyelőre csak sejteni lehet, hogy Biden elnök milyen külpolitikai lépésekkel fogja kezdeni elnökségét. Ugyanakkor kijelenthető: Iránnal kapcsolatban a Trump-adminisztrációtól elképesztő feszültséget, bizonytalanságot és konfliktusokkal terhelt kapcsolatot örökölt. A Trump-érában két olyan jelentős esemény is történt, amely súlyos következményeket jelentett az USA és Irán kapcsolatára nézve. Az egyik, a fenti nyilatkozatban már említett nukleáris megállapodással kapcsolatos huzavona, amelynek végén Trump elnök felmondta az Obama elnök nevével fémjelzett Iránnal kötött „atomalkut”.² Ez a lépés felbőszítette Iránt, és az USA legközelebbi szövetségesei is értetlenségüket fejezték ki a történetek kapcsán. Az egyezség felmondása után elindult események láncolata vezetett a 2020. január 3-án az USA által végrehajtott célzott likvidálásig, amelyben az Iráni Forradalmi Gárda egyik vezetője, Kászem Szulejmáni tábornok is életét vesztette.³ A konfliktus mélypontot jelentett az USA és Irán kapcsolatának történelmében.

Ezen a ponton azonban szükségesnek érzem leszögezni, hogy a két állam kapcsolata korántsem volt mindig ilyen negatív. Ahhoz, hogy megértsük azt a sokrétű, és komplex rendszert, amely a két állam viszonyában létezik, szükséges mélyebbről megvizsgálni a perzsa állam és az USA kapcsolatát,

¹ Ramin *Mostaghim* – James *Griffiths*: Iran's Rouhani hopes Biden will return to Obama-era nuclear deal as he dubs Trump a 'tyrant'. CNN. <https://edition.cnn.com/2021/01/20/middleeast/iran-biden-nuclear-deal-intl-hnk/index.html> (2021.01.25.)

² Iran nuclear deal: Trump pulls US out in break with Europe allies. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-44045957> (2021.01.25.)

³ Qasem *Soleimani*: US kills top Iranian general in Baghdad air strike. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50979463> (2021.01.25.)

történelmét, illetve azokat a Nemzetközi Bíróság előtt lezárult és folyamatban lévő ügyeket, amelyben peres félként ezek az államok jelentek meg.

II. Az Egyesült Államok és Irán kapcsolatának történelmi előzményei

II. 1. A kezdetek

A történelmi áttekintést a második világháborút követően tartom célszerűnek kezdeni. A világháborút követően a perzsa állam vezetői Mohammed Reza Pahlavi sah, és Mohamed Moszadeg kormányfő voltak. Az ifjabb Pahlavi sah a világháború alatt vette át az ország vezetését köszönhetően annak, hogy Iránt 1941-ben a Szovjetunió és a britek közösen megszállták.⁴ A perzsa állam a háború elején ugyan deklarálta függetlenségét és semleges ország lett, ennek ellenére a szövetségesek az idősebb Pahlavi sahot német barátsággal vádolták meg. Feltehetően ez csak egy ürügy volt arra, hogy megszállhassák az országot, hiszen a háború éve alatt a szövetségesek számára életbevágóan fontos stratégiai útvonalat jelentett az ország. A szövetségesek a különböző hadianyag és elsősegélyszállítmányokat Iránon keresztül juttatták el a Szovjetunióba.⁵

A háborút követően pár évvel Irán ténylegesen a címlapokon szerepelt. A már említett Moszadeg kormányfő határozott elképzelésekkel és reformokkal állt elő Irán további jövőjét illetően. Az egyik fő törekvése a hatalmas olajkincsek és az ebből származó bevételi forrásokkal rendelkező Angol-Iráni Olajtársaság államosítása volt. Ez a lépés Moszadegtól illett abba a koncepcióba, amely szerint Iránt Törökországhoz hasonlóan kellene modernizálni (utalva itt a Kemal Atatürk által végrehajtott reformokra). A miniszterelnök lépései nem meglepő módon nem nyerték el mindenki tetszését. Az ő követői mind az iszlám térnyerését, mind pedig a sah rendszert elleneztek. A belpolitikai ellenfeleken túl az olajtársaság államosítása miatt szembe kellett néznie a kormányfőnek Winston Churchill haragjával is. A brit miniszterelnök – aki ekkor a második miniszterelnöki ciklusát töltötte – elhatározta, hogy pontot tesz az ügy végére és megbuktatja iráni kollégáját. A projekthez megnyerte magának Eisenhower amerikai elnököt és a CIA támogatását.⁶ Az Ajax hadművelet csak a sokadik próbálkozásra hozta meg a várt eredményt és csak a szerencsének, illetve a dolgok kedvező együttállásának volt köszönhető, hogy Moszadeg megbukott. Fontos, hogy a sah – azaz az iráni állam feje – csak az amerikaiak támogatásával maradhatott hatalmon.⁷

Azt követően, hogy a sah uralma megszilárdult, a diktatúra ideje köszöntött Iránra. A titkosrendőrség kíméletlenül sújtott le mindenkire, aki szót emelt a sah ellen. Hangsúlyozni kell, hogy

⁴ Megállapítható, hogy Irán sorsa az első világháborúban is „hasonlóképpen alakult.” Az ország a „nagy háborúban” is deklarálta függetlenségét, de ekkor sem úszta meg a megszállást.

⁵ Irán második világháborús szerepéért bővebben ld: Erkan *Süleyman*: *The Invasion of Iran by the Allies during World War II*. Codrul Cosminului. 2010/12. sz.

⁶ Érdekes lehet talán a tény, hogy a CIA részéről az akció kulcsfigurája Kermit Roosevelt Jr. volt, aki Theodore Roosevelt amerikai elnök unokája.

⁷ Mark J. *Gasiornski*: „*The 1953. Coup D'etat in Iran.*” *International Journal of Middle East Studies*. 1987/3. sz. 261-286. o.

ebben az elnyomó rendszerben is az iráni vezetés az Egyesült Államok támogatását élvezte. Az 1960-as években rendszerszintű változásokat próbált végrehajtani az uralkodó, azonban a „féhér forradalom” nem váltotta be a hozzá fűződő elképzeléseket. Az életminőség javítására tett kísérlet nem járt sikerrel, és ez növelte a sahhall szembeni elégedetlenséget. 1970-ben az egyik legfontosabb világpolitikai és gazdasági esemény az olajárrobbanás volt. Irán akár az egyik legnagyobb nyertese is lehetett volna a folyamatoknak, hiszen az egyik legnagyobb olajexportórré vált az ország. Természetesen az egyik legnagyobb felvevő piac az Egyesült Államok volt. A perzsa állam felemelkedése azonban nem indult meg, az átlagos iráni polgár nem sokat érzett a saját bőrén a fejlődésből. Ennek oka az volt, hogy a sah a befolyt olajpénzből leginkább a hadsereget fejlesztette, és főként az elit részesült a pénzből. Az infláció elszabadult, az emberek életkörülményei pedig mindvégig nehezebbé váltak, a sah rendszere elleni elégedetlenség elérte a csúcspontját. Mohammed Reza Pahlavi nem tudta hatékonyan kezelni a növekvő problémákat, azonban tudta, hogy az amerikaiak támogatják őt, ezért nem félt az emberektől. 1978 végére a tüntetések elszabadultak szerte Iránban. Az egészségügyi problémákkal küzdő, idősödő uralkodó nem tudta átvenni a kezdeményezést, ezért 1979 januárjában távozni kényszerült Teheránból, ahová később sohasem térhetett vissza. A sah rendszer Iránban véget ért.⁸

Az időszak kulcsszereplője kétségtelenül Homeini ajatollah volt. Ő volt az a személy, aki mesterien terelgette az eseményeket. A folyamat végén pedig létrejött a világ első teokratikus köztársasága, az Iráni Iszlám Köztársaság. Homeini ajatollah finoman szólva sem szívelte az Egyesült Államokat, mivel USA az utolsó pillanatig a sah rendszere mellett állt. 1979-ben az ajatollah hozzájárult az államszervezet kiépítéséhez, miközben Mohammed Pahlavi súlyos rákbetegsége miatt azonnali kezelésre szorult. Jimmy Carter az Egyesült Államok akkori elnöke megengedte a bukott uralkodónak, hogy betegségét egy amerikai klinikán kezeltesse. Erre válaszul Iránban pár száz egyetemista 1979. november 4.-én megszállta a teheráni amerikai nagykövetséget. Az ajatollah később a diákok mellé állt, és a nagykövetséget 444 napig tartották megszállás alatt, 53 amerikai foglyot ejtve.⁹ Mielőtt rátérnék a jelenkor legnagyobb feszültséget okozó problémáira a két állam viszonylatában, egy esetet szeretnék említeni az 1980-as évekből, amelynek főszereplői szintén a perzsa állam és az Egyesült Államok voltak. Az 1980-as években vívott Iraki-Iráni háborúban az USA azt próbálta elérni, hogy lehetőleg mindkét fél tőle vásároljon fegyvert, az általam már vázolt események miatt azonban elsősorban az Irakiak élvezték az amerikai támogatást. 1986-ban viszont a Reagan-adminisztráció egy sor amerikai törvényt áthágva illegálisan adott el fegyvereket Iránnak, a befolyt összeget pedig a

⁸ Ervand *Abrahamian*: A history of modern Iran. Cambridge University Press, 2008. 128-155. o.

⁹ 444 Days: Selected Records Concerning the Iran Hostage Crisis 1979-1981. National Archives. <https://www.archives.gov/research/foreign-policy/iran-hostage-crisis> (2021.01.25.)

nicaraguai jobboldali lázadó kontráknak a támogatására használták.¹⁰ Az eset nagy visszhangot kapott, és egyik aspektusában még a Nemzetközi Bíróságra is eljutott.¹¹

II. 2. A Nemzetközi Bíróság előtt: Irán kontra USA

Mielőtt továbbsmennék a történeti áttekintésben, és az elmúlt időszak eseményeit elemezném, fontosnak tartom megvizsgálni azokat az ügyeket, amelyek a Nemzetközi Bíróság (a továbbiakban: NB vagy Bíróság) elé kerültek a két állam vonatkozásában.

Megállapítható, hogy az Egyesült Államok és Irán jelenlegi kapcsolatában nem a különböző nemzetközi egyezményekben megjelölt vitarendezési mechanizmusok játszik a főszerepet, sokkal inkább az egyoldalú akciók. Ez nem volt mindig így. Számos vita került a hágai székhelyű bíróság elé a két állam között és jelenleg is – az egyoldalú problémamegoldás mellett – perben állnak a felek bizonyos ügyekben.

Mielőtt részletesen megvizsgálnám az eseteket, szeretnék utalni az NB egy sajátosságára. A nemzeti bíróságoktól eltérően a Nemzetközi Bíróságnak csak akkor van lehetősége eljárni egy-egy ügy kapcsán, ha a peres felek elismerik a bíróság joghatóságát. Ez a nemzetközi jog szerint többféle módon történhet, például erre irányuló különmegállapodással, de történhet két-vagy több oldalú egyezmények által is.¹² Ilyen például az 1955. évi barátsági, gazdasági kapcsolatokról és konzuli jogokról szóló szerződés, amelyet az USA és Irán kötött Teheránban az 1953-as iráni puccsot követően. Ennek a szerződésnek a XXI. cikkében állapodtak meg a felek arról, hogy a kettejük között felmerülő vitás kérdéseket a Nemzetközi Bíróság elé fogják vinni. A bíróságnak tehát ez az egyezmény biztosít joghatóságot az alább ismertetett vitás kérdések rendezésében.¹³

II. 2. 1. United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran

A két ország első „találkozása” a Bíróság előtt a már fentebb említett teheráni túszügy kapcsán történt. 1979. november 4-én iráni diákok és fegyveresek elfoglalták az Egyesült Államok teheráni nagykövetségének épületeit. Az USA november 29-ei kérelmével pert indított és ideiglenes intézkedést kért a Bíróságtól a nagykövetség rendjének helyreállítása és a túsók szabadon engedése érdekében.¹⁴ A hágai bírák az ügy kapcsán 1980. május 24-én hoztak döntést annak ellenére, hogy az iráni kormány

¹⁰ Ld. bővebben: Alexander Paul: *The Reagan Administration, Nicaragua, the Contra War, and the Iran-Contra Affair: 1981-1989*. Alvernia University, 2014.

¹¹ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)* Summary of the Judgment of 27 June 1986. I. C. J. Reports 1986.

¹² Amelynek szintén két „fajtája” létezik, az egyik, amikor külön megállapodást kötnek a felek a joghatóság megállapítására, a másik, amikor egy meghatározott szerződésben mellékesen rendelkeznek afelől, hogy az egyezmény megsértése esetén kikötik az NB joghatóságát, az Irán-USA közötti szerződés az első változat lesz. *Kende – Nagy – Sonnevend – Valkó: Nemzetközi jog*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2018. 745-746. o.

¹³ Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights. Signed at Tehran, on 15 August 1955. (XXI. cikk 2. szakasz)

¹⁴ *United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran*, Order of 15 December 1979. I. C. J. Reports 1979.

az adott esetre vonatkozóan nem ismerte el a Bíróság joghatóságát.¹⁵ Az NB megállapította, hogy Irán az akcióival megsértette és – az ítélet meghozatalakor – továbbra is sérti a nemzetközi jogot. Megállapították Irán felelősségét a történetek miatt és a bíróság úgy rendelkezett ítéletében, hogy Irán köteles helyreállítani a nagykövetség elfoglalása előtti állapotokat, tehát köteles a túszoikat szabadon bocsátani és garantálni, hogy elhagyhassák Iránt. Továbbá Iránnak biztosítania kellett az USA követségének, tulajdonának és iratainak biztonságát. Az ítéletben kihirdették, hogy Irán köteles az incidens miatt kártérítést fizetni.¹⁶ Az ügyet a Nemzetközi Bíróság listájáról 1982. május 12-én törölték, mégpedig azért, mert a két peres fél Algériában megállapodást kötött. A megállapodást értelmében az USA a túszoikat szabadon bocsátásának fejében minden, a Bíróság előtt folyamatban lévő követeléséről lemondott.¹⁷

II. 2. 2. Aerial Incident of 3 July 1988 (Islamic Republic of Iran v. United States of America)

A következő ügyre, amely a két állam vonatkozásában a Nemzetközi Bíróság elé került, hét évet kellett várni. 1988. június 3-án az amerikai USS Vincennes cirkáló tévedésből lelőtte az Iran Air 665-s járatát, 290 ember halálát okozva ezzel. Ebben az esetben Irán fordult a hágai bírósághoz. Azzal vádolta az USA-t, hogy az megsértette a nemzetközi polgári repülésről szóló 1944. évi chicagói egyezményt. A perzsa ország azt állította továbbá, hogy az incidens kapcsán hozott ICAO¹⁸ határozat téves, továbbá kártérítést követelt az Egyesült Államoktól.¹⁹ Az eset kapcsán az USA előzetes kifogásokat emelt a bíróság joghatóságával szemben.²⁰

Az előzetes kifogásokra Iránnak kellett volna válaszolnia, amelyet azonban nem teljesített, így a határidőket többször is meghosszabbították. A két állam végül 1994. augusztus 8-án levélben értesítette a bíróságot arról, hogy tárgyalásokat kezdtek, amelyek „teljes és végső egyezséget hozhatnak az ügyben”. Kérték a bíróságot, hogy halassza el a szeptemberre kitűzött tárgyalásokat. 1996. január 9-én a felek arról tájékoztatták a bíróságot, hogy egyezséget kötöttek az ügyben, amelynek értelmében az USA 61.800.000\$-t fizet az iráni áldozatok családjainak és örököseinek kárpótlásként. A két ország által kötött megállapodás teljesnek és véglegesnek bizonyult. A dokumentumban azt is rögzítették, hogy Iránnak ebben az ügyben az USA felé több követelése nem lehet.²¹ Az ügy rendezésében kiemelkedő szerepe volt az Irán-Egyesült Államok Követelések Törvényszékének (Iran – United States Claims Tribunal), amely egy választottbírói fórum volt. Az USA szempontjából azért volt

¹⁵ *United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran*, Judgement, I. C. J. Reports 1980. [Para. 10]

¹⁶ *United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran*, Judgement, I. C. J. Reports 1980. [Para. 95]

¹⁷ *United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran*, Order of 12 May 1981, I. C. J. Reports 1981, p. 45-47.

¹⁸ Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (International Civil Aviation Organization)

¹⁹ *Aerial Incident of 3 July 1988 (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Application I. C. J. Reports 1988

²⁰ *Aerial Incident of 3 July 1988 (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Preliminary Objections, I. C. J. Reports. 1988.

²¹ *Aerial Incident of 3 July 1988 (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Order of 22 February 1996, I. C. J. Reports 1996. p. 9.

fontos, hogy a választottbíróóság előtt kössön egyezséget, mert így nem az iráni államnak, hanem közvetlenül az áldozatok családtagjainak fizette a kártérítést.²²

Ugyan 1996-ban lezárták az utasszállító katasztrófájáról szóló ügyet, ez viszont nem jelentette azt, hogy a két állam között ne folyt volna több jogvita a hágai bíróság előtt. 1992. november 2-án Irán ismét beperelte az Egyesült Államokat a Nemzetközi Bíróságon.

II. 2. 3. Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)

Az eset, ami a bíróság elé került meglehetősen összetett volt. Háttére a következő: az 1980-as években a Perzsa-öböl lángokban állt a javában dúló Iraki-Iráni háború miatt. 1987. október 19-én az USA haditengerészete válaszul egy iráni támadásra megsemmisített két olajfúrótornyot. 1988. április 14-én egy amerikai fregatt iráni aknára futott, amire reagálva az amerikaiak további iráni olajtornyokat támadtak meg, és tűzharcba is került a két ország haditengerészete.²³

Elsőként Irán fordult az NB-hez, aki az események után évekkel később keresetet nyújtott be az USA ellen. Azt állította, az olajplatformok elleni támadás sértette az 1955. évi szerződést és az általános nemzetközi jogot. Ezen túlmenően Irán az okozott károk megtérítést követelte.²⁴ Az USA a számára megadott határidőn belül kifogásokat emelt a bíróság joghatóságával szemben, szintén a két fél közötti szerződésre hivatkozva.²⁵ Irán is véleményezte a kifogásokat, végül a Bíróság azt állapította meg, hogy az USA kifogása nem helytálló.²⁶ Az USA ezt követően viszontkeresetet nyújtott be és Iránt vádolta az 1955. évi szerződés X. és XX. cikkeinek megszegésével.²⁷ A Bíróság elfogadhatónak találta a viszontkeresetet és válaszra, illetve viszontválaszra hívta fel a feleket.²⁸

A Bíróság 2003. november 6-án hozott ítéletet. A bírák először megállapították, hogy az Egyesült Államok nem tudta bizonyítani, hogy Iránnak betudható fegyveres támadás érte volna, aminek következtében szükséges és arányos mértékben gyakorolhatta volna az önvédelemhez való jogát. A Bíróság azt is megállapította, hogy az Egyesült Államok nem akadályozta a kereskedelem szabadságát, amikor elpusztította az olajtornyokat, mert azok az amerikaiak által elrendelt embargó

²² Kende – Nagy – Sonnevend – Valki i. m.739. o.

²³John H. Cushman: U.S. Strikes 2 Iranian Oil Rigs and Hits 6 Warships in Battles over Mining Sea Lanes in Gulf. New York Times. <https://www.nytimes.com/1988/04/19/world/us-strikes-2-iranian-oil-rigs-hits-6-warships-battles-over-mining-sea-lanes-gulf.html> (2021.01.25.)

²⁴ *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Applications I. C. J. Reports 1992.

²⁵ *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Preliminary Objections 16 December 1993. I. C. J. Reports 1993.

²⁶ *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Observations and Submissions on the U.S. Preliminary Objections 1994.

²⁷ 1955. évi szerződés. X. cikk 1. szakasz: „A Magas Szerződő Felek közötti területeken a kereskedelem és a hajózás szabadon kell, hogy folyjék.”

1955. évi szerződés XX. cikk 1. szakad d, pont: „Ez a Szerződés nem zárja ki a következő intézkedések alkalmazását: [...] azon intézkedések, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a Magas Szerződő Felek teljesítsék kötelezettségeiket a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében vagy ahhoz szükségesek, hogy az alapvető biztonsági érdekeiket megvédjék.”

²⁸ *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Preliminary Objection, Judgment, I. C. J. Reports 1996. [Para. 55]

eredményeként nem működtek és javítás alatt álltak. E megállapítások alapján a bíróság úgy döntött, hogy elutasítja Irán kártérítésre vonatkozó követelését. Azt is kimondta az NB, hogy az amerikai viszontkereset esetében sem lehet helye kártérítésnek, mert a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján nem bizonyítható, hogy Irán veszélyeztette volna a kereskedelem és a közlekedés szabadságát.²⁹ A Bíróság tehát ebben az ügyben mindkét fél keresetét elutasította.

A Nemzetközi Bíróság előtt jelenleg két olyan ügy van folyamatban, ahol Irán és az Egyesült Államok állnak egymással szemben.³⁰ Az egyik esetet ehelyütt, a másikat annak tárgya miatt később fogom vizsgálni.

II. 2. 4. Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v. United States of America)

Az első folyamatban lévő ügyet Irán indította 2016. június 14-én és „Certain Iranian Assets” néven szerepel az NB ügyeinek listáján. Az ügy háttere a következő: 1983-ban Beirútban bombatámadás érte az amerikai csapatok szállását. 241 katona vesztette életét a támadás következtében, amelynek elkövetésében az Egyesült Államok Iránt vádolta. 1984-ben az USA „terrorizmust támogató államnak” minősítette Iránt, továbbá – pár évvel később – megváltoztatta az 1976. évi immunitási törvényt (Foreign Sovereign Immunities Act, FSIA). Ez a lépés, bár erősen vitatott volt, de azt eredményezte, hogy a külföldi szuverén mentességről szóló törvénybe, a nemzetközi terrorizmus elleni fellépés jegyében olyan államok ellen lehetett keresetet indítani, melyeket a terrorizmus támogatójának minősítettek. Ahogy az várható volt, a korábban említett támadásban elhunytak hozzátartozói perelni kezdték Iránt amerikai bíróságokon. Irán tiltakozott a lépéssel szemben és a nemzetközi jog megsértésével vádolta ellenfelét.³¹

2012-ben Barack Obama, az USA akkori elnöke rendeletben zárta az iráni kormány USA-ban lévő vagyonát, köztük az Iráni Központi Bank – a Bank Markazi – vagyonát. A végső lökés, ami Iránt a Nemzetközi Bíróság elé vitte az volt, hogy szintén 2012-ben elfogadtak egy törvényt az Egyesült Államokban, amely értelmében a Peterson-ügyben³² megítélt összeget a Bank Markazi vagyonából hajtsák be. Az ügy a legfelsőbb Bíróság (*Supreme Court*) elé került, ami nem találta alkotmányba ütközőnek a történetet.³³

Miután Irán benyújtotta a keresetet az USA előzetes kifogásokat emelt a kereset elfogadhatóságával és a bíróság joghatóságával szemben. A bíróság joghatóságával szemben három kifogást emeltek: az első, hogy az 1955. évi szerződés nemzetbiztonságról szóló kivétele alá esik a

²⁹ *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Judgment, I. C. J. Reports 2003. [Paras. 78 ; 125]

³⁰ A Nemzetközi Bíróság előtt folyamatban lévő ügyek listája. <https://www.icj-cij.org/en/pending-cases> (2021.01.25.)

³¹ A Nemzetközi Bíróság összefoglalója az ügy kapcsán. [Paras. 1-27]

³² Deborah Peterson a Bejrútban meghalt a Peterson tizedes nővére indított pert Irán ellen, amikor a törvények megadták rá a lehetőséget.

³³ *Bank Markazi v Peterson*, 578 U.S. ___ (2016)

Barack Obama által kiadott rendelet,³⁴ a második, hogy az amerikai bíróság nem rendelkezik joghatósággal az államimmunitással kapcsolatban³⁵ és a harmadik, hogy az 1955. évi szerződés az állampolgárokra és a vállalatokra vonatkozik, nem pedig kormányzati szervezetekre, mint a Bank Markazi.³⁶ Az elfogadhatósági kifogások pedig a következők voltak: Amerika a bírósági eljárással való visszaéléssel vádolta Iránt,³⁷ valamint „*unclean hands-ze*l”.³⁸

A Bíróság 2019. február 13-án hozott ítéletet az előzetes kifogásokkal kapcsolatban. Az NB az öt kifogásból négyet elutasított, és lehetővé tette Iránnak a per folytatását, de a második kifogást, amely az államimmunitással kapcsolatos volt, a Bíróság fenntartotta, és ez jelentősen szűkíti Irán későbbi mozgásterét.³⁹

III. „Atomalku”

A történeti áttekintést követően eljutottunk napjainkig. A továbbiakban azokat a problémákat fogom elemezni, amelyek a két állam jelenlegi kapcsolatát a leginkább mérgezik, és amelyek a világpolitikára is kihatással vannak.

Ahhoz, hogy az „Atomalku”⁴⁰ néven elhíresült megállapodás megkötése, és felmondása körüli problémákat értékelni lehessen, az iráni atomprogram kezdetéig kell visszamennünk.

Irán már a Sah-korszakban nukleáris kutatásba kezdett, kezdetben még amerikai támogatással. A teokrácia korszakában a kutatások változó intenzitással folytak, tekintettel az olyan eseményekre, mint az Irak-Iráni háború. Az 1990-es, de különösen a 2000-es években az iráni atomprogram szintet lépett, olyannyira, hogy az IAEA (International Atomic Energy Agency) is vizsgálatot indított, és életbe léptek az iráni atomprogram miatti első gazdasági szankciók. Az Ahmadinezsád-korszakban volt a legsúlyosabb a világpolitikai helyzet az iráni atomprogram miatt, amely programra a nagyhatalmak újabb gazdasági szankciókkal válaszoltak. Az enyhülés Hasszán Rohani miniszterelnökségéhez köthető, és közrejátszott az Iszlám Állam elleni háború is.⁴¹

2015 júliusában Irán és hat nagyhatalom között létrejött egy megállapodás, amelynek értelmében Irán arra tett ígéretet, hogy atomprogramját nem használja katonai célokra, bizonyos mértékig betekintést enged atomlétesítményei, cserébe a nyugati országok fokozatosan feloldják azokat a szankciókat, amelyeket az atomprogram bővítése miatt vezettek be a perzsa országgal szemben.⁴²

³⁴ *Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v United States of America)*, Preliminary Objections, Judgment, I. C. J. Reports 2019 [Paras. 38-47]

³⁵ Ld. uo.: [Paras. 48-80]

³⁶ Ld. uo.: [Paras. 81-97]

³⁷ Ld. uo.: [Paras. 107-115]

³⁸ Ld. uo.: [Paras. 116-124]

³⁹ Ld. uo.: [Paras. 126]

⁴⁰ Teljes angol nevén: Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)

⁴¹ Az iráni atomprogram összefoglalója a Nuclear Threat Initiative weboldalán. <https://www.nti.org/learn/countries/iran/nuclear/> (2021.01.26.)

⁴² Harold *Hongju Kob*: *The Trump Administration and International Law* (2018.) 61. o.

Donald Trump már a megkötésének időpontjában is az alku egyik leghangosabb kritikusa volt, akkor még, mint elnökjelölt. Szerinte a megállapodás „nukleáris holokausztot” fog eredményezni, és a megállapodást nagyon nehéz meg nem történné tenni. „Nagyon jól megnézem a szerződéseket és megtalálom bennük a hibákat. Akármilyen rossz is ez a szerződés, én annyira kemény leszek a szerződéssel szemben” – nyilatkozta a későbbi amerikai elnök, aki már ekkor is a szerződést „fenyegette”.⁴³

Érdeemes egy picit közelebről megvizsgálni az alku nemzetközi jogi jellegét. Az első megállapítás, amit tehetünk ezzel kapcsolatban, hogy az atomalkut nem kellett ratifikálni és aláírni sem, ezért a nemzetközi jogászok körében elfogadott, hogy az alku nem tartozik a nemzetközi szerződések körébe. Továbbmenve ezen a gondolatmeneten, maguk a felek is többször kijelentették, hogy az alku politikai, nem pedig jogi kötelezettségvállalás. Egy tényező azonban, nevezetesen az, hogy egy Biztonsági Tanácsi határozat kötelezettséggé emelte a dokumentumot, mivel megerősítette annak a szövegét, afelé mutat, hogy érvényesek a nemzetközi jog normái a megállapodásra.⁴⁴ Véleményem szerint hasonló a jogi megítélése az Európai Unió és Törökország által között migrációs tárgyú megállapodásnak.⁴⁵ Ezek alapján az a részmegállapítás tehető, hogy a különböző államok, illetve nemzetközi szervezetek egyre gyakrabban kötnek hasonló megállapodásokat.

Trump – mint már az Egyesült Államok elnöke – folytatta a küzdelmet a szerinte gyalázatos alku ellen. 2017-ben már többször is hangoztatta, hogy elnökként ki fogja léptetni az Egyesült Államokat a megállapodásból, ezzel párhuzamosan pedig az Iránnal szemben korábban fennálló szankciókat is kilátásba helyezte. Az elnök magatartásával és a fenyegetésekkel nem csak Iránt, hanem a legközelebbi európai szövetségeseit is magára haragította. A különböző másodlagos szankciók ígéréssel, amelyekkel olyan európai cégeket fenyegetett, amik Iránnal kereskednek, egy transzatlanti kereskedelmi háború képe is kirajzolódott.⁴⁶

Hiába a legközelebbi szövetségeseik kérése, Trump elnök hajthatatlannak bizonyult a kérdésben. Az elnök képtelen volt bármiféle konkrét bizonyíték bemutatására annak érdekében, hogy igazolni tudja: Irán nem tartja be a megállapodásban foglaltakat, és atomfegyver előállítására törekszik. Nem csak az európai államok, de amerikai tábornokok és szakértők is súlyos hibának gondolták Trump tervét. Az USA vezetőjének azonban személyes „vágynai” is fűződtek ahhoz, hogy felmondja a megállapodást, úgy gondolta, ezzel odaszúrhat hivatalbeli elődjének, Barack Obamának.⁴⁷ Az elnök

⁴³ Alexandra Jaffe: Donald Trump: „Very Hard to Say, ‘We’re Ripping Up’ Iran Deal. <https://www.nbcnews.com/meet-the-press/donald-trump-very-hard-say-were-ripping-iran-deal-n410641> (2021.01.25.)

⁴⁴ Valki László: Trump és az iráni atomalku sorsa. In: Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére. (szerk. Kis Kelemen – Mobay – Pánovics). Pécs 2019. 31-32. o.

⁴⁵ Annelies Zoomers – Femke van Noorlos – Ilse van Liempt: Between Stick and Carrots. The future of EU migration deals. *Clingendael Spectator*. 2018/4. 1. o. A szerzőtrío is politikai megállapodásként említi az EU által megkötött migrációs megállapodásokat.

⁴⁶ *Kob* i. m. 65. o.

⁴⁷ *Valki* i. m. 27-28. o.

vágya végül 2018. május 8-án teljesült: hivatalosan is bejelentette, hogy felmondja az atomalkut, és elrendeli az Iránnal szembeni szankciók visszaállítását.⁴⁸

Itt szeretném megemlíteni az utolsó ügyet, amely a Nemzetközi Bíróság elé került a két állam vonatkozásában. Az ok, amiért Irán ismét az NB-hez fordult, a visszaállított szankciókkal állt összefüggésben. A szankciók – még ha nem is állt vissza valamennyi korábbi intézkedés – érzékenyen érintették az iráni gazdaságot: gazdasági szankciók, export és import tilalmak egyaránt szerepeltek a Trump által szignált rendeletben.⁴⁹

A Bíróságnak először azt kellett megállapítania, hogy rendelkezik-e *prima facie* hatáskörrel a döntéshozatalra, amely lehetővé teszi számára ideiglenes intézkedések meghozatalát. Az NB miután megvizsgálta az 1955. évi szerződés vonatkozó rendelkezéseit, megállapította, hogy az abban található elemek elengedőek arra, hogy a felek közötti vitát a szerződésre alapozva döntsék el.⁵⁰ A szervezet kivizsgálva a szankciók tartalmát 2018. október 3-án hozott döntést és ideiglenes intézkedést rendelt el. Az ideiglenes intézkedések értelmében az USA-nak fel kell oldania a gyógyszerekre és az orvosi eszközökre, az élelmiszerekre és mezőgazdasági termékekre, valamint a polgári légi közlekedés biztonságához szükséges eszközökre kivetett szankciókat. Az USA-t továbbá arra is kötelezték, hogy a szükséges engedélyeket és felhatalmazásokat biztosítsa a termékekre exportjára vonatkozó tranzakciók esetében. Mindkét felet felszólították, hogy tartózkodjon az olyan intézkedésektől, amelyek kiterjeszthetik, vagy súlyosbíthatják a vitát, vagy megnehezíthetik a probléma megoldását.⁵¹

Ahogy már említettem, az alapvetően politikai jellegű megállapodást belefoglalták az ENSZ BT 2231. határozatába. Erre tekintettel elmondható, hogy az Egyesült Államok az alku felmondásával nem sértette meg a nemzetközi jogot, viszont megsértette a kötelező erejű BT döntést a szankciók visszaállításával. Önmagában azzal, hogy az USA Trump elnöknek köszönhetően elhagyta a megállapodást, ez nem jelenti annak megszűnését, tekintettel a politikai megállapodások sajátosságára. Irán továbbra is választhatta volna azt az utat, hogy betartja a korábbi „játékszabályokat”, ugyanis csak az amerikai szankciók álltak vissza, az ENSZ és az EU szankciói nem.⁵² Habár csak 2020. januárjában, a Szulejmáni tábornok elleni támadást követően hagyta el a megállapodást⁵³, Trump bejelentését követően Irán fokozta az urándúsítást, átlépve az Atomalkuban meghatározott küszöböt.⁵⁴

Donald Trump elnöknek sikerült egy olyan szituációt előidéznie, amelynek nem igazán találjuk a

⁴⁸ Mark Landler: Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned. The New York Times.

<https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html> (2021.01.26.)

⁴⁹ How sanctions affect Iran... in five objects. BBC. <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-49184805> (2021.01.26.)

⁵⁰ *Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Provisional Measures, Order of 3 October 2018, I. C. J. Reports 2018, [Paras. 16-23]

⁵¹ Ld. uo.: [Para. 52]

⁵² *Kob.* i. m. 66-68. o.

⁵³ Max Burman: Iran pulling out of nuclear deal commitment after U.S. strike that killed Soleimani.

⁵⁴ Iran Nuclear deal: Teheran exceeds enriched uranium limit. Aljazeera.

<https://www.aljazeera.com/news/2019/7/1/iran-nuclear-deal-tehran-exceeds-enriched-uranium-limit> (2021.01.26.)

győztesét. Aláásta az európai szövetségeseinek bizalmát, és felrúgta az Iránnal kínkeservesen kötött megállapodást, amely destabilizálta a térséget, és ez csak a kezdet volt. Nem kellett sokat várni, és olyan folyamatok láncolata indult meg a Közel-Keleten, amelyek végén egy olyan esemény történt, amelyre nem volt példa korábban a történelemben.

2019. július 13-án két tanker sérült meg a Hormuzi-szorosban, miután az „Atomalku” felmondását követően igencsak feszült lett a helyzet a perzsa állam és az USA között. A tankereket vélhetően iráni fegyveresek támadták meg.⁵⁵ Szintén a nyár eseményeihez tartozik egy amerikai drón lelövése⁵⁶, amerikai kibertámadás különböző iráni célpontok ellen⁵⁷, illetve a USS Boxer amerikai hadihajó körüli incidens.⁵⁸

A megállapodás felrúgása miatti láncolatok nem álltak meg. 2019. december 27-én légitámadás ért egy Irak területén található amerikai légibázist⁵⁹, mire két nappal később az amerikai légierő az Iránhoz köthető Hezbollah támaszpontjait bombázta.⁶⁰ Az év utolsó napján a Hezbollahhoz köthető milicisták megtámadták az Egyesült Államok bagdadi nagykövetségét. A támadásnak bár nem volt halálos áldozata, az USA megerősítette az épületek védelmét.⁶¹

IV. Szulejmáni tábornok likvidálása

Az erőszak spirálja ekkor még nem állt meg. Sőt, 2020. január 3-án olyan esemény történt, amelyre nem volt példa a történelemben.⁶² Egy állam (nevezetesen az Egyesült Államok) egy másik állam katonai vezetőjét (az iráni állampolgár Szulejmáni tábornokot) egy harmadik állam területén (az iraki Bagdad repülőterén) békeidőben, egy dróntámadás keretében likvidálta.⁶³ A célzott likvidálásnak nincs egy általánosan, mindenki által elfogadott meghatározása. Az egyik – leginkább elfogadott definíció

⁵⁵ Patrick *Wintour* – Julian *Borger*: Two oil tankers attacked in the Gulf of Oman. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/13/oil-tankers-blasts-reports-gulf-of-oman-us-navy> (2021.01.26.)

⁵⁶ Iran's Revolutionary Guard shoots down US Drone. Aljazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2019/6/20/irans-revolutionary-guard-shoots-down-us-drone> (2021.01.26.)

⁵⁷ Julian E. *Barnes* – Thomas *Gibbons-Neff*: U.S. Carried Out Cyberattacks on Iran. New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/06/22/us/politics/us-iran-cyber-attacks.html> (2021.01.26.)

⁵⁸ US Navy Ship destroyed an Iranian Drone, Trump says. CNN. <https://edition.cnn.com/2019/07/18/politics/trump-us-destroyed-iranian-drone/index.html?fbclid=IwAR0ax-xTCiXI313ab5BfUO9YqdUcdCeiiHU4mUsPkDGfuCNXunMH-iZL3O8> (2021.01.26.)

⁵⁹ Julian E. *Barnes*: American Contractor Killed in Rocket Attack in Iraq. New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/12/27/us/politics/american-rocket-attack-iraq.html> (2021.01.26.)

⁶⁰ Barbara *Starr* – Kevin *Bohn* – Ross *Levitt*: U.S. Strikes 5 Facilities in Iraq and Syria linked to Iranian-backed militia. CNN. <https://edition.cnn.com/2019/12/29/politics/us-strikes-iran-backed-militia-facilities-in-iraq-syria/index.html> (2021.01.26.)

⁶¹ US Bagdad Embassy attacked by protesters angry at air strikes. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50956111> (2021.01.26.)

⁶² Pontosabban: a modern korban nem történt hasonló eset. A második világháború idejéről ismert egy eset, amikor az Egyesült Államok a japán titkosítást feltörve tudomást szereztek egy japán admirális tartózkodási helyéről, és egy célzott likvidálás keretében likvidálták a katonai vezetőt. In: Roland *Otto*: Targeted killings and International Law. Springer. 2012. 8-9. o.

⁶³ A Pentagon hivatalos közleménye a dróntámadásról. <https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/2049534/statement-by-the-department-of-defense/> (2021.01.26.)

Nils Melzer tollából származik.⁶⁴ Melzer szerint a célzott likvidálás nem más, mint olyan előre megfontolt szándékkal történő halálos erőszak alkalmazása, amely betudató a nemzetközi jog egy alanyának, ahol az ölés célzatosan, szándékosan és előre megfontoltan történik, mégpedig úgy, hogy a célszemély nincs az erőszakot alkalmazó őrizetében.⁶⁵

A támadást követően az Egyesült Államok és Irán közötti kapcsolat mélypontra került. Donald Trump ismét tanácsadóival és szövetségeseivel szembe menve cselekedett, a világ pedig 2020 januárjában joggal tarthatott Irán válaszáért. Ez a válasz végül nem hozta meg azt a fajta keménységet, amelyet a közvélemény várt volna.⁶⁶ A perzsa állam a támadást követően hangzatos kijelentéseket tett, amelyben Trumpot és az Egyesült Államokat fenyegették. Ezt követően január 8-án iráni rakéták csapódtak be olyan iraki katonai bázisokon, ahol az Egyesült Államok fegyveres erői teljesítettek szolgálatot. A támadásnak halálos áldozata nem volt, de több katonánál is fejsérüléseket diagnosztizáltak az orvosok.⁶⁷

Egy gondolat erejéig szeretnék kitérni az amerikaiak és az irániak által végrehajtott támadások jogszerűségére. Szulejmáni tábornok likvidálása nyilvánvalóan szembe megy az erőszak tilalmával, amely a hatályos nemzetközi jog egyik sarokköve. A felmerülő kérdés a következő: Tudja-e az Egyesült Államok igazolni a támadás jogszerűségét az erőszak tilalma alóli kivételek valamelyikével? A kérdésre egy határozott *nemmel* lehet válaszolni.

Megállapítható, hogy az USA semmilyen szinten nem tudott eleget tenni annak, hogy megfelelően igazolni tudja az önvédelem alkalmazását. A támadást – a hivatalos kommuniké szerint is – megtorlásként alkalmazták, továbbá az USA az önvédelem alkalmazásának nemzetközi jogi feltételeinek fennálltát sem tudta bizonyítani. Ezt Agnes Callamard, az ENSZ sommás kivégzésekkel foglalkozó különmegbízottja által tett jelentés is alátámasztja.⁶⁸

Felmerül a támadás kapcsán jogi szempontból Irak szerepe. Ugyan állomásoztak amerikai csapatok Irak területén Szulejmáni likvidálásának időpontjában, de mégsem tekinthetjük úgy, hogy az arab állam hozzájárulását adta volna az akcióhoz. Többek között azért sem, mert az akció után iraki vezetők arra szólították fel az Egyesült Államokat, hogy vonja ki csapatait országuk területéről.⁶⁹ Amerika meg sem próbálta megmagyarázni, miért hajtottak végre egy ilyen támadást egy független,

⁶⁴ *Kis Kelemen* Bence: Célzott likvidálás – fogalmi dilemmák In: *Studia Iuvenum Iurisperitorum* 9. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak Tanulmányai. (szerk. *Márton Mónika*) Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2018. 271. o.

⁶⁵ Nils Melzer: *Targeted Killing in International Law*. Oxford University Press, 2008. 5. o.

⁶⁶ Iran attack: US troops targeted with ballistic missiles. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51028954> (2021.01.26.)

⁶⁷ More Than 100 US troops suffered traumatic brain injury in Iran strike, military says. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/us-news/2020/feb/10/us-troops-brain-injury-iran-strike-military-to-report> (2021.01.26.)

⁶⁸ Elliot Setzer: UN Special Rapporteur Release Report on Drone Strikes and Soleimani Killing. *Lawfare* blog. <https://www.lawfareblog.com/un-special-rapporteur-release-report-drone-strikes-and-soleimani-killing> (2021.01.26.)

⁶⁹ Deirdre Sheggreen: Pompeo Rebuffs Iraqi leader's demand for US troop withdrawal as critics warn of ISIS resurgence. <https://eu.usatoday.com/story/news/world/2020/01/10/iraqi-pm-tells-mike-pompeo-decide-how-withdraw-troops/4429350002/> (2021.01.27.)

harmadik állam területén. Ezek tükrében megállapítható, hogy az USA megsértette Irak szuverenitását az akcióval.

A nemzetközi jog fényében az iráni válaszcsepás sem elfogadhatóbb. A támadás egyértelmű represszív jellege, és az irakiak engedélyének hiányában végrehajtott válaszcsepás szintén megsértette a hatályos normákat.⁷⁰

Ahogy a fejezet elején említettem, Donald Trump újfent szövetségesei támogatása nélkül cselekedett. Amerika legközelebbi európai szövetségesei közös nyilatkozatban szólították fel önuralomra a feleket.⁷¹ Kína és Oroszország pedig kapva kapott az alkalmon, hogy bírálja az USA külpolitikáját.⁷² „A világ nem engedhet meg magának egy újabb háborút az Öbölben” – írta bejegyzésében az ENSZ Főtitkára, António Guterres. Ez jól érzékelteti, hogy a világ vezetői mennyire tartottak a konfliktus eszkalációjától.⁷³

V. Konklúzió

A 2020-as év a feszültség jegyében telt a két állam között még akkor is, ha részben a koronavírus járványnak köszönhetően a világ közvéleményének figyelme másra terelődött. Persze, évközben azért az iráni fél egy két nyilatkozattal érzékeltette: nem felejtette el a támadást. Dolgozatom zárásaként szeretném megállapítani, hogy a Trump-éra valószínűleg mélypontot jelentett az Egyesült Államok és Irán viszonyában. A felek a különböző multilaterális megoldások helyett napjainkban – sajnos – inkább az egyoldalú problémamegoldásokhoz nyúlnak, amely szembemegy a nemzetközi jog békés vitarendezésének elvével.⁷⁴ Donald Trump elnök gyakran figyelmen kívül hagyta tanácsadói és szövetségesei véleményét és tanácsait, amely véleményem szerint nagyban hozzájárult a két állam közötti kapcsolatok romlásához. A Biden-adminisztráció nem kisebb feladat előtt áll, minthogy ezt a súlyosan megromlott viszonyt valahogy helyreállítsa. Joe Biden még elnökjelöltként hitet tett amellest, hogy az Atomalku helyreállítása kiemelkedően fontos.⁷⁵ Összevetve a dolgozat bevezetőjében említett

⁷⁰ Bővebben ld.: Marko *Milanovic*: Iran Unlawfully Retaliates Against the United States, Violating Iraqi Sovereignty in the Process (EJIL: TALK!) <https://www.ejiltalk.org/iran-unlawfully-retaliates-against-the-united-states-violating-iraqi-sovereignty-in-the-process/> (2021.01.26.)

⁷¹ Official Speeches and statements of January 06, 2020. Ministère De L'Europe et des affaires étrangères. https://basedoc.diplomatie.gouv.fr/vues/Kiosque/FranceDiplomatie/kiosque.php?fichier=baen2020-01-06.html&fbclid=IwAR31ACVOoIg8vFfBt7S6uScbav19iaK0GOT_I9X03yW17bZF5wBpOro60t0 (2021.01.27.)

⁷² Sergey Lavrov's telephone conversation with Mike Pompeo. Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. https://www.mid.ru/en/telefonye-razgovory-ministra/-/asset_publisher/KLX3tiYzsCLY/content/id/3989636?fbclid=IwAR1MIayIU5RBCzlfD5opHmRvEPtSrLtQ_56d1bJ-Y1BvB6lb4aav4P3yBXg (2021.01.27.) Vö. Geng Shuang's Regular Press Conference on January 3, 2020. Ministry of Foreign Affairs of China. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/2511_665403/t1728695.shtml (2021.01.27)

⁷³ UN Chief calls for de-escalation across Gulf region after killing top Iranian General in US airstrike. UN. News. <https://news.un.org/en/story/2020/01/1054701> (2021.01.27.)

⁷⁴ ENSZ Alapokmány 2.cikk 3.pont „A Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszonyaikat békés eszközökkel és olyan módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe.”

⁷⁵ Paul *Adams*: After Trump, what will Biden do about Iran? BBC. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-54958361> (2021.01.26.)

iráni nyilatkozattal, a feladat nem lehetetlen. Trump öröksége kemény falat lesz Biden számára, hamarosan kiderül, meg tud-e birkózni vele.

Nagy Alexandra
jogballgató (PTE ÁJK)

*„A nyereség talán jogszerűen jár az üzletembereknek,
az ügyek intézőinek, de én meg vagyok győződve,
hogy lealacsonyítja az orvos jellemét.”*

(Pierre Bretonneau)

A hálapénz erkölcsi és büntetőjogi megítélése Magyarországon

I. Bevezető gondolatok

A hálapénz intézménye évtizedek óta megosztó részét képezi a társadalmi felfogásnak. Az Országgyűlés 2020. október 6-án elfogadta az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvényt, mely jelentős mértékű változásokat hozott az egészségügy területén. A törvény rendelkezései alapján kiegészült a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) korrupciós bűncselekményekre vonatkozó része is, aminek következtében 2021. január 1-től a korábban oly sok vitát generáló hálapénz adása is büntetőjogi szankciót vonhat maga után.¹

E tanulmány célja, hogy bemutassa az egyik leginkább összetett és több szempontból is vitatni kívánt témakör büntetőjogi szabályozását, elhatárolási és tévhitbeli kérdéseit a vesztegetés tényállásával összefüggésben, az új szabályozás lehetséges hatásait, annak célzatául, hogy egy minden tekintetben valós és reális képet kaphassunk az egészségügy részét képező paraszolvenciáról.

II. A hálapénzre vonatkozó fogalmi meghatározások

A hálapénz fogalmát tekintve napjainkig sem alakult ki a jelenségre egységes és egyöntetűen pontos definíció, a szakirodalom többféle álláspontot különít el egymástól. A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe a következőképpen rendelkezik a hálapénz definíciójáról: *„A hálapénz, hálaszolgáltatás, az a bármilyen előny és juttatás, amit a beteg vagy hozzátartozója az ellátást követően, utólag, kérés nélkül az orvosnak ad, amennyiben az még közvetve sem befolyásolja az ellátás minőségét.”*² Dr. Kincses Gyula, a Magyar Orvosi Kamara elnöke szerint a hálapénz *„a betegellátással szorosan összefüggő, a beteg szabad akaratán alapuló hivatalos, szerződésen kívül szerzett mellékjövedelem.”*³

¹ MOK Elnökség: Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvényről és végrehajtási utasításairól <https://mok.hu/hirek/mokhirek/az-egeszsegugyi-szolgalati-jogviszonyrol-szolo-torvenyrol-es-vegrehajitasi-utasitasairol> (2020. 12. 04.)

² A Magyar Orvosi Kamara Küldöttközgyűlése által elfogadott Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe. MOK. <https://mok.hu/public/media/source/etikaiKodex/kodex141128.pdf> (2020. 12. 04.)

³ Kincses Gyula: A hálapénzről – a végjáték kezdete? (I. rész.). Medicalonline.

A hálapénz fogalmának pontos meghatározásához komoly segítségül szolgált a Kúria Bhar.III.6/2015. számú büntetőügyben hozott döntése, amelynek alapjául szolgáló ügyben egészségügyi dolgozókat ítélték el vesztegetés büntetésében. A tényállás szerint a vádlottak jogtalan előnyt kértek, illetve fogadtak el szülészeti ellátásokkal kapcsolatban, az egységes definíció ennek hatására került meghatározásra: „*az a juttatás, amelyet az egészségügyi szolgáltatás igénybevételét követően, a beteg vagy hozzátartozója hálája, köszönete jeléül, a szolgáltatásban közreműködő egészségügyi dolgozónak nyújt.*”⁴

A paraszolvencia jelenségét széleskörűen kategorizálhatjuk. Csoportosíthatunk az időbeliség, az előnyszerzési célok, a kezdeményező felek alapján, egyúttal különbséget tehetünk aközött, hogy bármely hátsó szándék nélküli elfogadásról vagy korrupciós bűncselekményről van-e szó.⁵ Témánk szempontjából az előnyszerzési célok alapján történő csoportosítás a meghatározó. Ez alapján különbség mutatkozik aközött, hogy szimplán szokásból, a hála jeléül adott juttatásról, vagy kifejezetten valamely előnyszerzési célzattól adott paraszolvenciáról van-e szó.⁶ Az első esetet alapul véve a szokásból adott juttatás hasonlónak tekinthető az éttermi szolgáltatásokhoz kapcsolódó „borravalóhoz”, amikor elégedettségünk jeléül adunk a felszolgálónak bizonyos mértékű összeget. Szintén ebben a kategóriában tartjuk számon a hátrány elkerülése miatt adott paraszolvencia esetét is, amely álláspontom szerint az elmúlt években a hálapénz legelterjedtebb formája volt. Tipikus példája ennek, amikor a beteg bizonyos törődésért, figyelemért „csúsztat” adott összeget az egészségügyi dolgozók „zsebébe”. Az előnyszerzésre irányuló célzat esetében pedig olyan korlátozott erőforrások vásárlásáról van szó, amikor az előny kifejezetten egészségnyereséggel jár(hat), ugyanakkor eredményezheti más betegek egészségügyi hátrányát.⁷ Példaként említhető, amikor a beteg bizonyos összegért cserébe igyekszik előrébb jutni a különböző várakozási listákon. A csoporton belüli alkategóriába soroljuk a mások egészségét nem károsító paraszolvenciát is, amelybe olyan erőforrás-korlátos ellátások, szolgáltatások tartoznak, amelyek nem befolyásolják érdemben más betegek egészségi állapotát. Ilyennek tekinthető többek között a főorvos megválasztása rutinműtétek esetében, valamint az altatásban végzett felnőttkori mandulaműtétek.⁸

III. Az orvosi hálapénz büntetőjogi szabályozásának kérdései

III. 1. A hálapénz büntetőjogi megítélése az új szabályozást megelőzően

A hatályos szabályozások keretében szükséges utalni arra, hogy a hálapénz egységesítetlen és

http://medicalonline.hu/eu_gazdasag/cikk/a_halapenzrol_a_vegiatek_kezdetek_i_resz (2020. 12. 04.)

⁴ Kúria Bhar.III.6/2015/20.

⁵ Tar Tímea: A hálapénz adás motivációi. OTDK dolgozat. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Szeged 2017. 26-27. o.

⁶ Fenyvesi Éva – Anduska Beatrix – Szeleczki Péter: Egészségügy-Paraszolvencia. In: Gazdaság és szociális demokrácia (szerk. G. Márkus György). Általános Vállalkozási Főiskola, Budapest 2011. 119. o.

⁷ Uo.

⁸ Kincses Gyula: A paraszolvencia kérdéséről

<http://www.kincsesgyula.hu/dokumentumok/paraszolvencia%20kereserol%20publikaciohoz%200004%2002.pdf> (2020. 12. 04.)

ellentmondásos jellegére való tekintettel az új szabályozásokat megelőzően nem alakult ki olyan átlátható összkép, amely egyértelműen tisztázta volna, hogy a hálapénz adása és elfogadása valóban megvalósít-e korrupciós bűncselekményt.⁹ A hálapénz dogmatikai szabályozásának felettébb bonyolult és ellentmondásos rendszerét csak megnehezíti a tény, hogy szabályozására napjainkban a büntetőjog, a polgári jog, az adójog és a munkajog területén is egyaránt találunk bizonyos példákat.¹⁰

A Btk. a vesztegetéssel összefüggő bűncselekményeket a XXVII. fejezetében, a korrupciós bűncselekmények között szabályozza. A törvény a korábbi kódex¹¹ rendelkezéseire hasonlóan kívánja szankcionálni a vesztegetés jogsértését, azzal a különbséggel, hogy a tényállást részletesen tagolja, valamint elhatárolja az aktív és a passzív vesztegetés alakzatát egymástól.¹² A passzív vesztegetés büntetéről, amely a vesztegetés elfogadását jelenti, a Btk. 291. § (1) bekezdése rendelkezik: „*aki gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében végzett tevékenységével kapcsolatban jogtalan előnyt kér, avagy a jogtalan előnyt vagy ennek ígértét elfogadja, illetve a rá tekintettel harmadik személynek adott vagy ígért jogtalan előny kérőjével vagy elfogadójával egyetért*”.¹³ A tényállás elkövetési magatartásait tekintve a bűncselekmény a jogtalan előny kérésén túl egyaránt megvalósulhat az előny vagy az előny ígértének elfogadásával is, illetve az előny kérőjével vagy elfogadójával való egyetértés esetében is. Ez alapján is jól látható, hogy a korrupciós bűncselekmények védett jogi tárgya a közélet tisztasága, valamint a gazdálkodó szervezetek befolyástól mentes működése, melynek köre értelemszerűen magába foglalja az egészségügy tisztességes működését, illetve az egészségügyi szolgáltatások egyenlő feltételek mellett történő igénybevételét.¹⁴

A vesztegetés jogsértése passzív alakzatának megvalósulása mellett a Btk. szükségképpen rendeli büntetni a bűncselekmény aktív alakzatát is: „*aki gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személynek vagy rá tekintettel másnak azért ad vagy ígér jogtalan előnyt, hogy a kötelességét megszegje, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő*”¹⁵. A vesztegetés tényállásának a hálapénzre vonatkozó kiegészítő rendelkezéseinek hatályba lépése előtt e tényállás szolgálhatott alapul a hálapénzt adó személy büntetőjogi felelősségének megállapítását illetően. Megjegyzendő, hogy az új szabályozás függvényében is megvalósulhat e bűncselekmény az orvos-beteg viszonylatban, tekintettel a hálapénzre vonatkozó kiegészítő rendelkezés szubszidiárius jellegére.

A tényállás megvalósulása szempontjából az előny jogtalan volta vethet fel leginkább

⁹ <https://merce.hu/2020/02/26/buncselekmeny-e-a-halapenz/> (2020. 02. 26.)

¹⁰ Király Lilla: Mennyire fáj a paraszolvencia a magyar lakosságnak, avagy mit jelent a hálapénz a magyar egészségügyben? Jura 2016/2. sz. 95. o.

¹¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény

¹² Inzelt Éva: A korrupciós bűncselekmények. In: A Negyedik Magyar Büntetőkódex – régi és újabb vitakérdései (szerk. Hollán Miklós – Barabás A. Tünde). MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Országos Kriminológiai Intézet, Budapest 2017. 315. o.

¹³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 291. § (1) bek.

¹⁴ Ferencz Jácint – Nyerges Éva: Szükség törvényt bont? – Gondolatok a paraszolvencia jogi és etikai megítéléséről. HVG-ORAC.

https://hvgorac.hu/Szuksege_torvenyt_bont_gondolatok_a_paszolvencia_jogi_es_etikai_megiteleserol (2021. 02. 06.)

¹⁵ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 290. § (1) bek.

értelmezéssel kapcsolatos kérdéseket. Az uralkodó felfogás értelmében jogtalan előnynek tekinthető mindaz, ami valamely szükséglet kielégítésére vagy egyéni érdek előmozdítására alkalmas azáltal, hogy az elkövető az addiginal közvetlenül vagy közvetve kedvezőbb állapotba kerül.¹⁶ Az előny ugyanakkor nemcsak vagyoni jellegű lehet, hanem adott esetben személyes is. Vagyoni előnynek tekinthető a pénzbeli juttatás, kölcsön, tartozás elengedése, személyes előnyként pedig a kereseti lehetőség biztosítását és a szexuális kapcsolat létesítését tartjuk többek között számon¹⁷. Gál István László szerint az előny jogtalan voltának megállapításánál a kapott előny értéke és az előnyszerzési szándék a meghatározó. A gondolatmenet értelmében az előny a társadalomra veszélyesség hiánya miatt nem minősül jogtalanak, ha csekély értéke végett nem alkalmas befolyásolásra (pl. egy kávé elfogadása), illetve ha nem az előnyt elfogadó személy kérésére történik, valamint ellenszolgáltatás nyújtása sem állapítható meg az elfogadó fél részéről.¹⁸

A vesztegetés elfogadásának megvalósulására kitűnő példa a Fővárosi Ítéltábla közelmúltban alkotott ítélete, amelynek alapjául szolgáló ügyben a vádlottat üzletszerűen elkövetett vesztegetés elfogadásának büntetése végett vonták felelősségre. A tényállás szerint a vádlott 2014 és 2017 között öt páciensétől kért, illetve fogadott el jogtalan előnyt, valamint az is előfordult, hogy a beteg általi juttatást kevesellte, ezért konkrét megjelöléssel határozta meg a kívánt összeget. Az elsőfokon eljáró Fővárosi Törvényszék megállapította a vádlott bűnösséget, az ítélet ellen az ügyész súlyosbításért, a terhelt pedig enyhítésért fellebbezett. A másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla álláspontja egyértelműen kifejtette, hogy az orvos jelen esetben nem „hálapénzt”, hanem jogtalan előnyt kért, illetve követelt. A tényállás továbbá minősített esetként valósult meg az üzletszerűség keretében, tekintettel, hogy a vádlott rendszeres haszonszerzésre törekedett.¹⁹

III. 2. A vesztegetés tényállásának kiegészítő rendelkezései

A 2021. január 1-től hatályba lépő egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény rendelkezéseinek megfelelően a Btk. vesztegetés tényállásának aktív és passzív alakzata is új bekezdéssel bővült. A tényállás kiegészítő rendelkezései alapján „*aki egészségügyi szolgáltatás nyújtásával összefüggésben egészségügyi dolgozónak, egészségügyben dolgozónak vagy ezekre tekintettel másnak, az egészségügyről szóló törvényben meghatározottak szerint jogtalan előnyt ad vagy ígér, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő*”.²⁰ A vesztegetés elfogadására vonatkozó tényállás szintén kiegészült egy bekezdéssel, mely szerint „*az egészségügyi szolgáltatással összefüggésben jogtalan előnynek*

¹⁶ Inzelt i. m. 321. o.

¹⁷ Gál István: A korupciós bűncselekmények. In: Magyar büntetőjog. Különös rész. (szerk. Tóth Mihály – Nagy Zoltán). Osiris Kiadó, Budapest 2014. 291-293. o.

¹⁸ Gál i. m. 292. o.

¹⁹ A Fővárosi Ítéltábla sajtóközleménye.

https://fovarosiitelotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/dr_p_k_i_-_sajtokozlemenye_0.pdf (2021. 01. 27.)

²⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 290. § (6) bek.

*minősül az egészségügyről szóló törvényben meghatározottak szerinti jogtalan előny.*²¹ Az egészségügyről szóló törvény értelmében „*az egészségügyi dolgozó vagy az egészségügyben dolgozó, az egészségügyi szolgáltatás nyújtása során, a jogszabályban vagy jogszabály alapján meghatározott térítési díjon felül, az egészségügyi szolgáltatás nyújtásáért semmilyen pénzbeli, gazdasági szolgáltatás keretében nyújtott vagy természetbeni ellenszolgáltatást vagy egyéb előnyt nem kérhet, illetve nem fogadhat el.*”²²

Láthatjuk, hogy – bár a korábbi szabályozás is rendelkezett a jogtalan előnyt ígérő, adó személy büntetőjogi felelősségéről – a tényállás csakis akkor valósult meg, ha az előny átadása vagy ígérete a beavatkozást megelőzően történt és kifejezetten kötelességszegésre irányult. Amennyiben a beteg önkéntesen és utólag nyújtott az orvos részére bizonyos juttatást, a büntetőjogi felelőssége nem volt megállapítható. A Btk. módosításra való tekintettel immáron a beteg sem előzetesen, sem utólagosan nem szolgáltathat jogtalan előnyt az orvos számára, függetlenül attól, hogy a célzat kötelességszegésre irányul-e. A hálapénz tekintetében érvényesül a zéró tolerancia elv.²³

A szabályozásoknak megfelelően ugyanakkor az egészségügyi, valamint az egészségügyben dolgozóknak a szolgáltatás nyújtását követően egy alkalommal lehetőségük van a beteg vagy rá tekintettel más által ajándékként adott olyan tárgy elfogadására, amelynek értéke nem haladja meg a mindenkori minimálbér havi összegének 5%-át, jelenleg tehát a 8000 Ft körüli összeget. Minden más esetben az előny kérése és elfogadása, akár előzetesen, akár utólagosan történik, bűncselekménynek minősül.²⁴

III. 3. Tévhitek

A hálapénzhez kapcsolódó viták során számos tévhit merült fel a legalitását illetően. Az elmúlt évek folyamán gyakran generált vitákat a Munka Törvénykönyvről szóló 2012. évi I. törvény 52. § (2) bekezdésének rendelkezése, mely szerint „*a munkavállaló a munkáltató előzetes hozzájárulása nélkül, harmadik személytől díjazást a munkaviszonyban végzett tevékenységére tekintettel nem fogadhat el, vagy nem köthet ki.*”²⁵ A gondolatmenet logikusságára való tekintettel könnyen úgy tűnhet, hogy a munkáltató engedélyével teljesen legálissá válhat az elfogadott hálapénz, feltéve, hogy a célzat nem kötelességszegésre irányult. A szabályozást illetően azonban mégis tévhitekbe eshetünk. Tóth Mihály álláspontja szerint a törvény a munkáltatót csakis arra jogosítja fel, hogy engedélyezze többletjuttatás elfogadását. Bizonyos munkakörök esetében, jellegzetes példaként illusztrálva a felszolgálókat, az ilyen juttatásokat célszerű a munkáltató és a munkavállaló viszonyában előre tisztázni. Ebből következően a munkáltatói hozzájárulás egyrészt kizárólag a munkajogi jogkövetkezmények körében értelmezhető,

²¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 291. § (6) bek.

²² Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 138/A. § (1) bek.

²³ *Ferencz – Nyerges* i. m.

²⁴ *Mátyás* Ferenc: Orvosbéremelés és a hálapénz tilalma

<https://jogaszvilag.hu/szakma/orvosberemeles-es-a-halapenz-tilalma/> (2020. 12. 12.)

²⁵ A munka törvénykönyvről szóló 2012. évi I. törvény 52. § (2) bek.

másrészt csak olyan esetekben jelenthet előzetes beleegyezést, ahol a díjazás elfogadása a büntetőjogi felelősséget még nem veti fel.²⁶

További tévhitek alakultak ki az időbeliség kérdésének tekintetében is. A leginkább uralkodó társadalmi felfogás értelmében a hálapénz és a vesztegetés jogsértése között úgy szabhatjuk meg a pontos határt, hogy időbeli viszonylatban határoljuk el az orvos és a beteg között létrejövő megállapodást. Ennek értelmében az orvos által előre meghatározott, a beavatkozás, avagy az adott esemény előtt kért összeg tekinthető csak jogellenesnek, figyelembe véve a tényt, hogy itt valóban a jogtalan előnyszerzésre, az ellátás minőségének jobbá tételére irányul a szándék.²⁷ A társadalomban – bár az utólagosan elfogadott hálapénzről kevésbé vélekedett negatívan a közvélemény – már korábban is alakultak ki olyan álláspontok, amelyek a teljes tilalom mellett döntöttek volna. Gál István László véleménye alapján az orvos nem kérhet és nem is fogadhat el hálapénzt, mivel a jogtalan előny kérése, illetve az előzetes vagy utólagos elfogadás is megvalósíthat korrupciós bűncselekményt.²⁸ Ez alapján is látható, hogy a Btk. módosítás sem újkeletű, a jelen kriminalizálás előtt azonban hosszú éveken keresztül alakultak ki olyan nézőpontok, amelyek az utólagosan elfogadott juttatást jogszerűnek tekintették. Ezt a gondolatmenetet erősítette a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium egy korábbi állásfoglalása is, amikor 2014-ben a Magyar Rezidens Szövetség (MRSZ) a Legfőbb Ügyészséghez fordult azzal a kérdéssel, hogy az ügyészség szakmai álláspontja szerint az orvosok által előre nem kért, utólag elfogadott hálapénz elfogadása kimeríti-e a vesztegetés tényállását. A szövetség első körben a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumhoz, valamint az Emberi Erőforrások Minisztériumához fordult, a tárcák álláspontja pedig nyíltan kimondta, hogy „*az előre nem ígért, az orvos és az ápoló által nem kért, utólag adott és elfogadott hálapénz nem jogtalan előny, vagyis nem valósítja meg a vesztegetés tényállását*”.²⁹ A gyakorlati jogalkalmazást szintén megnehezítette a – már korábban említett – Kúria 2015-ben hozott elvi határozata, amikor tömegesen ítélték el nőgyógyászokat és szülésznőket vesztegetés büntetettéért. A tényállás szerint a vádlottak – részben közalkalmazottként, részben önkéntes segítői jogviszony keretében – az ingyenesen igénybe vehető egészségügyi ellátásért előzetesen, konkrét összeg megjelölésével kértek pénzt a betegektől és hozzátartozóiktól. Fontos tényező, hogy a jogtalan kérésre esetenként egyöntetű közléssel, felhívással és ráutaló magatartással is sor került.³⁰ A Kúria döntése amellett, hogy rendelkezett az előzetesen nem kért juttatásról, kimondta, hogy – függetlenül a munkáltatói hozzájárulás hiányától – a hálapénz nem minősül vesztegetésnek, ha nem előzetesen és nem kérésre történik.³¹ A határozat továbbá kifejtette, hogy a kérés magában foglalja a szokásokra

²⁶ Tóth Mihály: „Boríték kapható” – Gondolatok a hálapénz és a büntetőjog összefüggéseiről. Élet és Irodalom. <https://www.es.hu/cikk/2014-07-11/toth-mihaly/8222boritek-kaphato8221.html> (2020. 12. 12.)

²⁷ Fenyvesi i. m. 119-120. o.

²⁸ Mezei Kitti: Néhány észrevétel a korrupciós deliktumok hatályos szabályozásával kapcsolatban. Büntetőjogi Szemle 2015/3. sz. 98. o.

²⁹ Tóth: „Boríték kapható” ...

³⁰ Ott István: A Kúria ítélete hálapénz ügyben. JeMa 2015/3. sz. 49. o.

³¹ Kúria Bhar.III.6/2015/20.

történő felhívást, a célozgatást, tehát már a ráutaló magatartás is kizárhatja az önkéntességet.³²

A rendelkezések értelmében tisztán áttekinthető, hogy az orvos által előzetesen elfogadott vagy utólagosan kért pénzösszeg egyértelműen kimerítette korábban is a vesztegetés tényállását, tévhitnek bizonyult az időbeliséget alapul vevő választóhatár nézete. A legátláthatóbb képet akkor kaphatjuk a hálapénz adásának szándékáról, ha az időbeliség, mint egyfajta melléktény vizsgálása mellett megállapítjuk, hogy a szándék kérésre vagy elfogadásra irányult-e.³³

IV. Lehetséges jövőkép

Álláspontom szerint – bár nem határozhatjuk meg egyértelműen a bevezetett törvények konkrét hatásait a jövőre nézve – az új szabályozás számos vitát generáló helyzetnek tehet pontot a végére. Legfőképpen az egészségügyben kialakult korrupciós bűncselekmények felszámolására, amelyre jó lehetőséget nyújthat a Nemzeti Védelmi Szolgálaton (továbbiakban: NVSZ) belüli új szervezeti egységként létrejött „hálapénz-kommandó” is. A kommandók vizsgálatai során az NVSZ munkatársai bújnak megvesztegetni próbáló betegek szerepébe, valós élethelyzeteket teremtve széleskörűen ellenőrzik, hogy az egészségügyi dolgozók betartják-e az új törvényi rendelkezéseket, ezenkívül kellő figyelmet fordítanak a prevenció hatékony stratégiáira is.³⁴

A paraszolvencia komplex rendszerű jellegéből adódóan a megoldás jogi, etikai, szociológiai és közgazdasági megközelítéseket is igényel, hiszen véleményem szerint jelenség megszüntetése csupán a Btk. módosításával még nem feltétlen biztosítható. A páciensek jelentős része elítélendő jelenségeként tekint a hálapénzre, mégis az orvosi bérek alacsony volta végett szükségszerűnek is tartja a jelenlétét. Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvény a Magyar Orvosi Kamara béremelésre és hálapénz megszüntetésére vonatkozó javaslatait figyelembe véve rendelkezik az egészségügyi szakdolgozók béreinek emeléséről is. A törvény egyúttal változtat a közegészségügyben dolgozó orvosok jogállásán is, az eddigi közalkalmazotti státusz helyett bevezetésre kerül az egészségügyi szolgálati jogviszony.³⁵

Úgy vélem, a béremelés mellett a leginkább célravezető megoldási kulcs az egészségügy fejlesztésében, a kórházi felszerelések minőségének javításában, a kórházak korszerűsítésében és a beteg attitűdök megváltoztatásában rejlik. A lakosság elsősorban nem az orvosi munka megbecsülése, a hála vagy a gyógyító képesítést tisztelő szándék gyanánt juttat hálapénzt az egészségügyben tevékenykedő dolgozóknak, sokkal inkább a félelem, a diszkriminációtól való óvakodás motiválja őket, mely szerint minél magasabb az adott összeg, annál megfelelőbb minőségű egészségügyi ellátásban részesülnek majd. A hiányok kiküszöbölésével, például elegendő kórházi ágy biztosításával,

³² Uo.

³³ Mezei i. m. 97-98. o.

³⁴ MOK Elnökség: A MOK és a Nemzeti Védelmi Szolgálat megbeszélésének összefoglalója <https://mok.hu/hirek/mokhirek/a-mok-es-a-nemzeti-vedelmi-szolgalat-megbeszelesenek-osszefoglaloja> (2021. 02. 06.)

³⁵ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény 8. § (8) bek.

korszerűsített eszközök beszerzésével, illetve nem utolsó sorban pedig kizárólag lelkiismeretes dolgozók alkalmazásával meggyőződés, hogy csökkenne a hálapénz adás már-már kötelező jellegű szándéka.³⁶ A Kincses Gyula féle javaslati tendenciával egyetértve jó ötletnek tekintem a nyílt, mindenki számára megismerhető tájékoztató bevezetését is, amelyben a beteg nyíltan és leegyszerűsítve látná, mennyibe is kerül egy-egy kórházi kezelés, tisztában lenne az alapvető jogaival, valamint tudomást szerezne arról, hogy a hálapénz adása 2021. január 1-től bűncselekménynek minősül.³⁷

alakítható ki.

³⁶ *Király* i. m. 108. o.

³⁷ *Kincses*: A paraszolvencia kérd.... 6-7. o.

Rengel Dóra

jogballgató (PTE ÁJK), az ÓNSz egyik alelnöke, Bűnügyi Tagozatának tagozatvezetője

A fogyasztói döntések befolyásolásának szabályozása és pszichológiája napjainkban

„A tisztesség nem érdem, hanem kötelesség.”

-Illyés Gyula-

I. Bevezetés

Napjainkban szinte nem telik el úgy egyetlen nap sem, hogy ne találkoznánk a reklámoknak valamilyen formájával, hiszen a vállalatok tömkelegének elsődleges célja a fogyasztók bizalmának megnyerése, amely céljuk eléréséhez egyre több és több platform áll a rendelkezésükre, mint például a plakátok, rádióműsorok, tévés vagy internetes videók, vagy akár a többféle formában testet öltő hirdetések. Ilyen a fogyasztókat befolyásoló tartalom nemcsak a reklámokban, hanem akár az érintett vállalkozás általános szerződési feltételeiben, üzletszabályaiban vagy akár díjszabásaiban is megjelenhet, a lényeg, hogy ezek a fogyasztó számára a döntésük meghozatala előtt válják megismerhetővé.¹

Előjáróban ismertetek egy olyan jogesetet, amely segít megérteni mit is értünk döntés előtti befolyásoló tartalomra. Erre példa tehát a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsának az ÁB-AEGON Általános Biztosító Rt.-vel szemben, 2001-ben meghozott VJ-60/2001/34. számú határozata, melyben a Versenytanács megállapította, hogy az eljárás alá vont vállalkozásnak a CSÉB Évgyűri Biztosítással rendelkező fogyasztók számára tett termékcsere ajánlatai alkalmasak voltak a döntéseik tisztességtelen befolyásolására. A jogeset lényege, hogy az társaság összesen mintegy 17 ezer CSÉB Évgyűri Biztosítással rendelkező ügyfélnek küldte meg azt az ajánlatát, hogy az Évgyűri Biztosításán felhalmozott tőkét áthelyezheti a teljes biztosítási termékpaletta bármelyikébe. Az ajánlattal kapcsolatos probléma azonban az volt, hogy a termékcsere tett ajánlat, illetve a tőkeösszeg átvitele nem értelmezhető az adott Biztosítás Szabályzatának a fogalmaival, hiszen nem az ott meghatározott megszüntetési módokról van szó. E szabályzat a biztosítás megszűnésének és az ahhoz kapcsolódó összegszerűségeknek csupán három típusát tartalmazza, nevezetesen amikor a biztosított nyugdíjba vonulása esetén a járadékszolgáltatást választja, vagy a tőkeérték felvétele, illetve a harmadik lehetőségként a nyugdíjba vonulás előtti, felmondással való megszüntetés mellett is dönthet. A Szabályzat a fentiekén túl más típusokat nem tartalmaz, így sem az egyik, sem egy másik termékbe

¹ *Zavodnyik* József: Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tanúsításának tilalma. In: Versenyjog (szerk. Boytha Györgyné – Tóth Tihamér). Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest 2010. 278. o.

történő áttétel, sem a közös megegyezéssel való megszüntetés esetére a fogyasztó nem jut információkhoz a Szabályzatból. Vagyis a társaság akkor járt volna el helyesen, ha részletesen, az átlagos fogyasztó számára is érthetően magyarázza el, hogy új, a korábbinál más biztosítási formába való áttétel milyen konkrét követelményeket támaszt a fogyasztóval szemben, milyen összeg tekintetében kell döntését meghoznia. Mivel azonban ezt elmulasztotta, magatartása alkalmas volt a fogyasztói döntések tisztességtelen befolyásolására, azáltal, hogy a fogyasztónak kárt okozott és a versenytársakkal szemben az érintett piacon tisztességtelen módon juthatott versenyelőnyhöz. A Versenytanács ezért a jogsértést megállapította és a Tpv. 78. § (1) bekezdése értelmében az ügy súlyával és a piaci szerepével arányban álló bírságot szabott ki a társasággal szemben.

A kisebb kitékintés után a következőkben szükséges a tárgykör rendszerben történő elhelyezése, ezután górcső alá veszem a törvényi szabályozásának alakulását, illetve a fontosabb hatályos tényállásokat is elemzem, azokat egy-egy jogesettel szemlélítve, majd a teljesség igénye nélkül – a dolgozatom témájával összefüggő vonatkozások tekintetében – boncolgatom a reklámpszichológia, mint interdiszciplináris tudomány területét. Ezen jelenségekkel való foglalkozás pedig egyetlen célt szolgál, kérdést kapni a dolgozat központi kérdéseire, miszerint: a lentiekben bemutatott szabályozás elégségesnek bizonyul-e a fogyasztói érdekek megóvására. Elegendő garanciát nyújt-e a hazai gyakorlat a vevőknek, felhasználóknak jogaik érvényesítésére egy olyan fogyasztói társadalomban, ahol a vállalatok elsődleges célja a fogyasztók érzelmi alapon nyugvó döntéseinek akár tisztességtelen befolyásolása. Végül az sem elhanyagolható kérdés, hogy az egyes társaságok pszichológiai befolyásolása vezethet-e a fogyasztók megtévesztéséhez, és ha igen, milyen lehetőségek állnak rendelkezésünkre a reklámoknak ilyen negatív hatásainak elkerülésére.

II. Hazai szabályozás

Elsősorban szükségesnek tartom annak tisztázását, hogy a tisztességtelen verseny elleni szabályoknak alapvetően két csoportját különböztethetjük meg. Egyfelől beszélhetünk a vállalkozások közötti, valamint a vállalkozások és a fogyasztók közötti jogviszonyra vonatkozó szabályokról.² Az eltérő szabályozás oka, hogy ezen felek közötti kapcsolatrendszer is merőben eltérő, elég pusztán az érintettek egymás közötti viszonyaiban megfigyelhető egyensúlytalanságra gondolnunk. A vállalkozások, kereskedők a különböző piacokon erőfölényben, kedvezőbb pozícióban vannak, így képesek a saját gazdasági érdekeiket a fogyasztók kárára érvényesíteni. Utóbbiak kiszolgáltatottságához nem fér kétség, mivel ők nem rendelkeznek azzal a szakmaisággal, áruismerettel, mely a kereskedők esetében általában adott. Az aránytalanság megmutatkozik többek között még abban is, hogy a fogyasztó érdekérvényesítési képessége meglehetősen minimális, illetve, hogy a vállalkozások gyakran

² Schiffner Imola: A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat és piaci magatartás. http://eta.bibl.u-szeged.hu/1233/1/tisztességtelen_kereskedelmi_gyakorlat_2.pdf (2020.04.09.)

magasabb szintű szakmai, illetve jogi ismeretekkel bírnak.³

Jelen tanulmányban utóbb említett szereplők viszonyának rendezésére megalkotott szabályozásról esik szó, amely kapcsolatot az idők során több hazai jogszabály is rendezett, melyekre döntő részben az Unióhoz történő csatlakozásunk következtében volt szükség, tekintve, hogy a lentiekben leírt irányelv kifejezetten a fogyasztó védelmét célozza, így a közösségi jogalkotás a vállalkozásra és a fogyasztóra vonatkozó egységes szabályozási keretet bontotta meg.⁴ Eszerint a 2004-es Unióba történő belépést megelőzően két törvényt említhetünk meg:

- a) 1996. évi LVII. törvényt a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról (továbbiakban: Tpv.) -Versenytörvény, valamint az
- b) 1997. évi LVIII. törvényt a gazdasági reklámtevékenységről (továbbiakban: Grtv.)⁵

A Tpv. III. fejezetében foglalt, az üzleti döntések tisztességtelen befolyásolásának tilalmáról szóló szabályok relevánsak e téma szempontjából, míg utóbbi törvényt már hatályon kívül helyezték.

A csatlakozást követően pedig két jogszabályt alkottak meg:

- 2008. évi XLVII. törvényt a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról (továbbiakban: Fttv.), majd a
- 2008. évi XLVIII. törvényt (az új reklámtörvény), a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól.⁶

A B2B (vállalkozások közötti) és a B2C (fogyasztók egymással szembeni) viszonyok elkülönítése érdekében hazánk új törvényt alkotott a B2C viszonyokban előforduló tisztességtelen magatartások szabályozására, míg a B2B viszonyokra a korábbi jogszabályokat rendelték alkalmazni. Így az Fttv.-t számos esetben UPC elnevezéssel illetik tekintve, hogy az Európai Közösség a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról szóló, az UCP (unfair commercial practices) 2005/29/EK irányelvének átültetése a hazai jogba e jogszabály hatálybaléptetésével valósult meg. A reklámokkal kapcsolatban ugyanebben az évben készült el 2008. évi XLVIII. törvény, mely a 2006/114/EK irányelv átültetése végett vált szükségessé, és amely irányelv központjában a megtévesztő és összehasonlító reklám szabályozása áll. Az új jogszabályok mellett szükség volt a meglévők módosítására is, annak érdekében, hogy megfeleljenek az irányelvek támasztotta követelményeknek. Ilyen módosításon esett át például a

³ Gömöri Tamás: A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatról szóló Irányelv átültetése a tagállamokban és hazánkban. 3.o. https://www.gvh.hu/data/cms1000452/gvh_vkk_tanulmanyi_palyazat_g%C3%B6m%C3%B6ri_tam%C3%A1s.pdf (2021. 01. 16.)

⁴Gömöri i. m. 6. o.

https://www.gvh.hu/data/cms1000452/gvh_vkk_tanulmanyi_palyazat_g%C3%B6m%C3%B6ri_tam%C3%A1s.pdf (2021. 01. 16.)

⁵ Tájékoztató a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat, üzleti döntések tisztességtelen befolyásolása, valamint jogsértő összehasonlító reklám bejelentésére szolgáló űrlaphoz.

https://www.gvh.hu/fogyasztoknak/hogyan_fordulhat_a_gvh_hoz/bejelentesi_urlapok/Tajekoztato_fogyasztos_uzleti_relam_bejel_urlap_ki (2020.04.09.)

⁶ Schiffler i. m. http://eta.bibl.u-szeged.hu/1233/1/tisztesssegtelen_keresekedlmi_gyakorlat_2.pdf (2020.04.09.)

fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény vagy a már említett 1996. évi Tptv.⁷

III. Történeti áttekintés

A rendszerben való elhelyezését követően pedig a jelenleg hatályos tényállások ismertetését megelőzően, azok megértését elősegítő kisebb történeti áttekintést tesztek.

Az első effajta döntésekkel kapcsolatos, figyelemre méltó szabályozás az 1923. évi V. törvénycikk volt, mely szerint tilos az üzleti versenyt az üzleti tisztességbe vagy általában a jó erkölcsbe ütköző módon folytatni.⁸ Vagyis az ún. reklámszedelgést, a különböző áruk feldicsérését igyekeztek korlátozni, ugyanis sok esetben a vevő olyan terméket vásárolt meg, amely valójában nem rendelkezett a közölt tulajdonságokkal, ezzel pedig hátrányosabb helyzetbe hozva riválisát, aki egyébként tisztességesen járt el. Érezhető, hogy a jogalkotó elsősorban a versenytársak védelme érdekében alkotta meg e szabályt.⁹ A megfogalmazásból következtethetünk arra, hogy a verseny tisztessége a vállalkozások között, és a fogyasztói érdekek lényegében kölcsönhatásban állnak egymással. A jogszabály megalkotásakor azonban még nem a fogyasztók érdekeinek a védelme volt törvényhozó elsődleges célja, mivelhogy a törvényszöveg alapján ezen érdekek nem tekinthetők közvetlenül a jog által védendő értékeknek, mint ahogyan azt később érzékelhetjük az ezt a törvényt követő tényállásoknál. A tisztességtelen verseny tehát ártalmas a fogyasztókra nézve, vice versa torzíthatják magát a versenyt is, így tehát azt mondhatjuk, hogy csak a köztük lévő korreláció alapján tudtak oltalomban részesülni a fogyasztók érdekei is.

Az 1923. évi törvénycikket a tisztességtelen gazdasági tevékenység tilalmáról szóló 1984. évi IV. törvény váltotta fel, mely általános jelleggel mondta ki, hogy tilos a fogyasztókat az áruval kapcsolatban megtéveszteni. Itt jelent meg tehát a magyar versenyjogban először önálló részként a fogyasztók megtévesztése. E törvényt követte a tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról szóló 1990. évi LXXXVI. törvény, mely úgy fogalmazott, hogy tilos a fogyasztókat az áru kelendőségének fokozása érdekében megtéveszteni. Ekkortól kezdve a jogalkotó elsődleges célja már nem a versenytársak, hanem a fogyasztók érdekeinek a védelme volt, illetve új elemként jelent meg, hogy már valamely tény elhallgatása és nemcsak állítása is megtévesztő tájékoztatásnak minősül.¹⁰ 1996-ban pedig megalkotásra került a jelenleg is hatályos törvényünk, melynek III. fejezete kezdetben „*A fogyasztói döntések tisztességtelen befolyásolásának tilalma*” címet viselte. Ez elsősorban a fogyasztók megtévesztését tiltotta, ugyanakkor a fogyasztóvédelem és a reklámtevékenység kereteit nemcsak e versenytörvény, hanem már további jogszabályok is rendezték, mint a fogyasztóvédelmi törvény, amely főként a fogyasztók tájékoztatására és az áru minőségére helyezte a hangsúlyt, vagy a polgári törvénykönyvünk, mely a

⁷ Schiffner i. m. http://eta.bibl.u-szeged.hu/1233/1/tisztességtelen_kereskedelmi_gyakorlat_2.pdf (2020.04.09.)

⁸ Zavodnyik i. m. 279. o.

⁹ Schiffner i. m. http://eta.bibl.u-szeged.hu/1233/1/tisztességtelen_kereskedelmi_gyakorlat_2.pdf (2020.04.09.)

¹⁰ Zavodnyik i. m. 281. o.

szavatosságot és a jótállás kérdését rendezte, vagy akár a reklámtörvény is e körben említhető meg. 2008-ban a 2005/29/EK irányelv átültetése nyomán a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos tényállások kikerültek a Tpv-t-ből, ennek köszönhetően pedig annak III. fejezetének címe „*Az üzleti döntések tisztességtelen befolyásolásának tilalmára*” változott, ezzel is jelezve, hogy a tisztességtelen magatartások nemcsak a fogyasztók vonatkozásában tilos, hanem egy szélesebb körre, vagyis bármilyen üzletfélre nézve egyaránt.¹¹

IV. Hatályos szabályozás

Tekintve, hogy a fogyasztó a fogyasztói jogviszonyok egyik pólusát képviselő, sőt a piac mondhatni legfontosabb szereplője, az, hogy milyen döntéseket hoz és a döntése alapján mely termékre esik a választása alapjaiban határozza meg az adott piaci versenyt, ezáltal válik a jogi szabályozás egyik kulcsfontosságú résztvevőjévé. Nem szabad tehát engedni, hogy a fogyasztók választási szabadságát bármilyen módon korlátozzák, befolyásolják a jogszerű választási keretek között. Ilyen, a jog által meghúzott határ például, hogy a jogellenes kereskedelem piacán (ilyen lehet a drogtermékek forgalmazására üzemeltetett üzlethelyiségek) hiába van kínálat, a törvény nem teszi lehetővé a fogyasztók számára, hogy ilyen esetekben is érvényesítsék az őket megillető jogosultságukat.

A Tpv. III. fejezete tehát arra törekszik, hogy ezek a fogyasztói döntések mindennemű tisztességtelen befolyástól mentesen szülessenek meg, ezzel biztosítva a zavartalan gazdasági versenyt és a piacműködést.¹² Tanulmányomban a meghatározott terjedelem betartása végett, csupán a szóban forgó törvény imént említett fejezetének tartalmát mutatom be részletesebben a fentiekben leírt jogszabályok közül.

IV. 1. Üzletfelek megtévesztése

Az üzleti döntések tisztességtelen befolyásolásának tilalma két fő esetkört ölel fel:

- az üzletfelek megtévesztését, és
- az üzletfelek választási szabadságát indokolatlanul korlátozó üzleti módszerek alkalmazását.¹³

Ezen magatartások akkor tekinthetőek tilosnak, amennyiben az üzletfelek vonatkozásában fejt ki hatását, vagy legalábbis erre megvan az esély. A jelenleg hatályos versenytörvény, csakúgy, mint a tisztességtelen verseny tilalmának esetében a 8. § (1) bekezdésében egy általánosan érvényesülő tilalmat mond ki, mely szerint: „*Tilos a gazdasági versenyben az üzletfeleket megtéveszteni.*” Ez egyfajta generálklauzulának is tekinthető. Felmerülhet a kérdés kiket értünk az üzletfelek alatt? A kérdésre

¹¹ Kristó Katalin: Versenyjog. In: Agrár- és vidékfejlesztési igazgatás. (szerk. Mikó Zoltán – Papp Zsigmond – Kristó Katalin – Boros Anita – Imre Miklós). Szaktudás Kiadó Ház Zrt, Budapest 2010. 201. o.

¹² Schiffner i. m. http://eta.bibl.u-szeged.hu/1233/1/tisztességtelen_kereskedelmi_gyakorlat_2.pdf (2020.04.09.)

¹³ Schiffner i. m. http://eta.bibl.u-szeged.hu/1233/1/tisztességtelen_kereskedelmi_gyakorlat_2.pdf (2020.04.09.)

elsősorban a Tpv. II. fejezetének 2. §-a¹⁴ vagyis a tisztességtelen verseny tilalmához kapcsolódó generálklauzula adja meg a választ. Eszerint üzletfelek lehetnek a megrendelők, vevők, igénybe vevők és felhasználók. A megfogalmazásból kitűnik, hogy a törvény főszabály szerint nem tekinti üzletfélnek a versenytársakat, azonban bizonyos esetekben nincs akadálya annak, hogy azzá váljanak. Üzletfélnek tekintjük továbbá a Tpv. II. fejezetének 1. §-a¹⁵ és III. fejezetének 10/A §-ának (1) bekezdése¹⁶ alapján:

- jogi személyeket,
- külföldi székhelyű vállalkozás magyarországi fióktelepét, illetve
- azt a természetes személyt, aki önálló foglalkozáshoz vagy gazdasági tevékenységéhez tartozó célok érdekében jár el.

A kérdés megválaszolását követően lássuk milyen tényállások szerepelnek még a már sokat emlegetett III. fejezetben.

Az első tehát az üzletfelek megtévesztése, mely generálklauzulaként bárminemű megtévesztésre vonatkozik. Majd ezután a Tpv. 8. §-a konkrét szabályok segítségével rögzíti, hogy mikor minősül egy magatartás, kommunikáció megtévesztőnek, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ezen magatartásokon kívül is léteznek olyan cselekmények, amelyekkel a vállalkozás megsértheti a törvényt. Ezek a magatartások lehetnek egyfelől aktív, másfelől passzív magatartások. Az aktív megtévesztő magatartás körébe tartozik a (2) bekezdés a) pontjának első fordulata¹⁷, vagyis a vállalkozásnak vagy a nevében eljáró személynek, az áru értékesítésével, szolgáltatásával vagy eladásösztönzésével közvetlen kapcsolatban álló olyan üzleti kommunikációja, egyéb magatartása, tevékenysége, amely jelentős információ tekintetében valótlan tény tartalmaz. A második fordulat pedig, amikor valós tény

¹⁴ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról II. Fejezet 2. §. „Tilos gazdasági tevékenységet tisztességtelenül – különösen a megrendelők, vevők, igénybe vevők és felhasználók (a továbbiakban együtt: üzletfelek), illetve a versenytársak törvényes érdekeit sértő vagy veszélyeztető módon, vagy az üzleti tisztesség követelményeibe ütközően – folytatni.”

¹⁵ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról II. Fejezet 1. §. „E törvény hatálya kiterjed a természetes és a jogi személynek, valamint – a VI. Fejezetben szabályozott magatartások kivételével – a külföldi székhelyű vállalkozás magyarországi fióktelepének (a továbbiakban együtt: vállalkozás) Magyarország területén tanúsított piaci magatartására, kivéve ha törvény eltérően rendelkezik. E törvény hatálya alá tartozik továbbá – az Európai Gazdasági Térségen kívül tanúsított II. és III. Fejezet szerinti magatartások kivételével – a vállalkozás külföldön tanúsított piaci magatartása is, ha annak hatása Magyarország területén érvényesülhet.”

¹⁶ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról III. Fejezet 10/A. § (1) bek. „A 8. § és a 9. § rendelkezéseit akkor kell alkalmazni, ha az üzleti gyakorlat kizárólag önálló foglalkozásával vagy gazdasági tevékenységével összefüggő célok érdekében eljáró személyt érint.”

¹⁷ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról III. Fejezet 8. § (2) bek. a) pontja. „Az üzletfelek megtévesztésének minősül a vállalkozásnak, illetve a vállalkozás érdekében vagy javára eljáró személynek az áru értékesítésével, szolgáltatásával vagy eladásösztönzésével közvetlen kapcsolatban álló olyan üzleti kommunikációja – ideértve bármely információközlést, annak megjelenési módjától, eszköztől függetlenül –, egyéb magatartása, tevékenysége vagy mulasztása (a továbbiakban együtt: üzleti gyakorlat), amely a) jelentős információ tekintetében valótlan tény tartalmaz...”

megtévesztésre alkalmas módon állít az adott vállalkozás.¹⁸ Maguk a tények tehát megfelelnek a valóságnak, azonban oly módon kerülnek közlésre, olyan szövegkörnyezetben, illetve olyan félreérthető, a szokásos figyelem mellett elsikkadható fogalmakat, kifejezéseket használnak melyek alkalmasak a befogadó tévedésének előidézésére. Ilyen, pl. amikor különösen előnyös vásárlás hamis látszatát keltik az érintett alanyok.¹⁹ Véleményem szerint a megtévesztő információk közlése, mint tisztességtelen magatartás súlyos következményekkel járhat a fogyasztókra nézve. Adott esetben a megtévesztő reklámok olyan döntések meghozatalára is készíthetők a vevőt, amelyeket a valós információk birtokában nem hozott volna meg. Ennek okán egyetértek a jogalkotóval amikor kimondja, hogy elegendő, ha az információ, reklám stb. alkalmas a megtévesztésre, nem szükséges a tényállásszerűség fennállásához, hogy a fogyasztó megtévesztése ténylegesen be is következzen.

Itt asszociálhatunk a Polgári Törvénykönyv (továbbiakban: Ptk.) 2:45. §-nak (2) bekezdésére, amely a jóhírnévhez való jogot védi a személyiségi jogok körében, és amely szakasz központjában szintén a valótlan tényállítás és a tények hamis színben való feltüntetése áll.²⁰ Ám mindezek mellett a hazai büntető törvényben (továbbiakban: Btk.) is találunk ehhez kapcsolódó, ezen elemeket magába foglaló és a fogyasztók érdekeit szem előtt tartó tényállást a 417. §-ban²¹, mely megalkotásának elsődleges célja az áruforgalom biztonsága, a tisztességes piaci magatartás érvényesülésének és tiszteletben tartásának biztosítása és természetesen a fogyasztóvédelem, mely büntetőjogilag is védendő érdek súlyosabb megsértése akár szabadságvesztés kiszabását is vonhatja maga után a bíróság részéről. Egyik magatartás tekintetében sem feltétel a tényállítás megvalósulásához, hogy a megtévesztés bekövetkezzen, elegendő csupán, hogy az más tévedésbe ejtésére objektíve alkalmas.²²

Mindebből pedig azt a következtetést tudjuk levonni, hogy ezek a fogyasztói érdekeket védő rendelkezések azért állnak ilyen közel egymáshoz, mert ugyanannak a jelenségnek a polgárjogi, büntetőjogi, és versenyjogi vetületeit szabályozzák, ugyanakkor a közöttük megfigyelhető eltérések fogják majd meghatározni, hogy melyik jogág alkalmazása jöhet szóba az adott jogsértő magatartás

¹⁸ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról III. Fejezet 8. § (2) bek. a) pontja „...valós tény – figyelemmel megjelenésének valamennyi körülményére – olyan módon jelenít meg, hogy megtévesztí vagy alkalmas arra, hogy megtéveszse azokat az üzletfeleket, akik felé irányul, vagy akik tudomására juthat...”

¹⁹ Üzleti döntések tisztességtelen befolyásolása. 4. o. <https://ajk.kre.hu/index.php/kereskedelmi-jogi-es-penzugyi-jogi-tanszek/category/84-versenyjog-i-levelezo.html?download=734:uzleti-dontesek-tisztességtelen-befolyasolasa-0330uzletfel> (2020. 04. 10.)

²⁰ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 2:45. § (2) bek. „A jóhírnév megsértését jelenti különösen, ha valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő, valótlan tényt állít vagy hírszettel, vagy valós tényt hamis színben tüntet fel.”

²¹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 417. § (1) „Aki szervezett termékbemutatón különleges árkedvezmény vagy árelőny meglétéről, vagy nyerési esélyről megtévesztésre alkalmas tájékoztatást ad, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

(2) „Aki az áru értékesítése érdekében nagy nyilvánosság előtt vagy jelentős mennyiségű, illetve értékű áru lényeges tulajdonsága tekintetében valótlan tényt vagy valós tényt megtévesztésre alkalmas módon állít, megtévesztésre alkalmas tájékoztatást ad, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

²² Tóth Mihály – Nagy Zoltán: Magyar Büntetőjog. Különös Rész. Osiris Kiadó, Budapest 2014. 573. o.

tekintetében, mely végsősoron azt is eldönti, mely jogszabály által előírt szankció kerül kiszabásra az érintett vonatkozásában. A három jogszabály összehasonlítása során további konzekvenciaként állapíthatjuk meg, hogy az egyik törvény szerinti felelősség fennállásból nem következik szükségszerűen, hogy egy másik jogszabály alapján is felelősségre vonható egy vállalkozás, melynek okát részben a szabályozások közötti eltérés adja.

A passzív magatartással megvalósuló megtévesztés eseteit (2) bekezdés b) pontja²³ tartalmazza. Ide tartozik a jelentős információ elhallgatása, elrejtése, vagy azt homályos, érthetetlen, félreérthető vagy időszerűtlen módon történő rendelkezésre bocsátása. A megtévesztés csak akkor minősül a versenyjogi szabályok szerint is jogellenesnek, ha befolyásolja az üzletfelek vagy lehetséges üzletfelek gazdasági magatartását, vagy erre alkalmas. A megtévesztő magatartások formát ölthetnek magán a terméken, annak leírásán, vagy pedig reklámban. Ennek megfelelően találkozhatunk vele nyomtatott formában, de akár egy televízióban, rádióműsorban történő hirdetés során. A tisztességtelen verseny elleni küzdelem egyik kiemelt területe pedig éppen a megtévesztő és az összehasonlító reklámok alkalmazása.²⁴ Magyarországon is többször jelentek, és napjainkban is jelennek meg olyan reklámok, melyek megtévesztőek lehetnek az üzletfelek számára, illetve, amely alkalmas befolyásolásukra.

Ilyen és ehhez hasonló szituációkban a Gazdasági Versenyhivatal (továbbiakban: GVH) a hatáskörébe tartozó, valószínűsíthetően jogsértő ügyekben versenyfelügyeleti eljárást indít a közérdek védelme, illetve a verseny érdemi érintettsége által indokolt esetben a hozzá beérkezett beadványok alapján.²⁵ A következőkben két ilyen beadvány alapján, a GVH által, előbbi aktív, míg utóbbi passzív magatartással megvalósított jogsértés elbírálását vázolom röviden.

IV. 1. 1. Jófogás apróhirdetési

Gazdasági Versenyhivatal 2015-ben a jogsértés megállapítása mellett összesen kétmillió Ft-nyi bírságot szabott ki a Jófogás apróhirdetési portált üzemeltető Schibsted Classified Media Hungary Kft.-vel szemben (Schibsted Kft.) A jogeset alapján a Schibsted Kft. megtévesztette a fogyasztókat, mert megalapozatlanul használta a „Csak a Jófogáson” kiemelés a hirdetéseinél. A megalapozatlanság mögött az áll, hogy az adott hirdetések nemcsak a Jófogáson voltak elérhetőek, ahogy azt a „csak” szócska sugallja. Vagyis döntése alapján a társaság jogsértően használta e kiemeléseket, mert megtévesztésre alkalmas módon azt üzenték a fogyasztónak és az üzletfélnek, hogy bizonyos hirdetések kizárólag a

²³ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról III. Fejezet 8. § (2) bek. b) pontja,figyelembe véve valamennyi tényszerű körülményt, továbbá a kommunikáció eszközeinek korlátait – az adott helyzetben az üzletfél üzleti döntéséhez szükséges és ezért jelentős információt elhallgat, elrejt, vagy azt homályos, érthetetlen, félreérthető vagy időszerűtlen módon bocsátja rendelkezésre, és ezáltal befolyásolja az üzletfelek vagy lehetséges üzletfelek gazdasági magatartását, vagy erre alkalmas... ,

²⁴ Üzleti döntések tisztességtelen befolyásolása. 4. o. <https://ajk.kre.hu/index.php/kereskedelmi-jogi-es-penzugyi-jogi-tanszek/category/84-versenyjog-i-levelezo.html?download=734:uzleti-dontesek-tisztesssegtelen-befolyasolasa-0330> (2020. 04. 10.)

²⁵ https://www.gvh.hu/fogyasztoknak/hogyan_fordulhat_a_gvh_hoz/hogyan_fordulhat_a_gvh_hoz (2020. 04. 10.)

Jófogáson érhetőek el, annak ellenére, hogy több ingatlanhirdetés ugyanazon időpontban más portálokon is megjelent. Emellett jogsértőnek ítélte a vállalkozás 2015 októberében kiadott sajtóközleményét is, amely azon lehetséges üzleti partnereknek szólt, akik abban bízhattak, hogy a Jófogás ingatlan rovatának fogyasztói aktivitása, így a hirdetések ár-érték aránya megnövekszik. Figyelembe véve, hogy az eljárás alá vont társaság ezirányú törekvése végül nem valósult meg, a hirdetett szlogenben szereplő „*csak*” szócska alkalmas lehetett hosszabb távon arra, hogy megtéveszse a potenciális hirdetőköt, miszerint az adott felületen történő hirdetéssel várhatóan nagyobb előnyhöz jutnak, mintha egy másik felületen tennék közzé hirdetéseiket.²⁶

IV. 1. 2. Az Apple Inc. által elhallgatott információk

A GVH 2015-ben 100 millió forint bírságot szabott ki a vállalat terhére, annak indokolásával, hogy az Apple jogsértő módon nem nyújtott tájékoztatást a vásárlói számára az általa bevezetett, a fogyasztók számára addig ismeretlen, új alapbeállításáról, az ún. „*WI-FI asszisztens*” funkcióról. Ezen szolgáltatás rendeltetésének lényege, hogy a mobilok a gyenge erősségű WI-FI jelnél, anélkül, hogy a használó bármiféle beállítás megváltoztatását eszközölné a készüléken, automatikusan átvált mobilinternet hálózatra, ezzel pedig akár jelentősebb költségeket okozva a megtévesztett felhasználóknak. A tájékoztatás elmaradása e funkcióról azért tekinthető jogsértőnek, mert bár lehetőség van ennek kikapcsolására, azonban a vásárló erről előzetesen nem tudhatott, mivel korábban csak akkor váltott át a telefon mobilinternet hálózatra, növelve ezzel a mobil adatforgalmat is, ha egyáltalán nem észlelte a WI-FI jelet. Ezeknek az operációs rendszer részét képező és ezáltal a készülékeknek lényeges tulajdonságát jelentő információk elhallgatása a vállalat részéről tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatnak minősíthető a GVH szerint, így a bírság mellett, kötelezővé tette számukra a „*WI-FI asszisztens*” funkcióról és azzal kapcsolatos fontos információkról, illetve annak lehetséges következményeiről való tájékoztatás nyújtását a fogyasztók számára.²⁷

IV. 2. Választáskorlátozó üzleti módszerek alkalmazása

Tpvt. 9. §-a alapján: „*Tilos az üzletfél választási szabadságát indokolatlanul korlátozó üzleti gyakorlat alkalmazása, így különösen olyan körülmények teremtése, amelyek jelentősen megnehezítik az áru, illetve az ajánlat valós megítélését, más áruval vagy más ajánlattal történő tárgyszerű összehasonlítását, ha ez befolyásolja az üzletfelek vagy lehetséges üzletfelek gazdasági magatartását, vagy erre alkalmas.*” Ezzel a tilalommal is a törvény, amellett,

²⁶

https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlomenyek/2017_es_sajtokozlomenyek/megteveszto_a_csak_a_jofogason_hir_detes (2020. 04. 10.)

²⁷

https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlomenyek/2018_as_sajtokozlomenyek/lenyeges_informaciok_elhallgatasa_mi_att_kapott_bir (2020. 06.23.)

hogy elsősorban az üzletfeleket védi, a verseny optimális működését biztosítja. A törvény alapján tehát, minden olyan üzleti magatartás tilos, amelynek következtében az üzletfél esélye csökkenhet arra vonatkozóan, hogy egy számára kedvező, ésszerű döntést hozzon. Mindez kétféle magatartás eredménye lehet.

Egyfelől olyan módszerek alkalmazása, amelynek révén az üzletfél nehezebben tudja megítélni az adott termék vagy áru előnyeit vagy hátrányait, másfelől lehet, hogy az alkalmazott módszer ezt még nem akadályozza, viszont azt már igen, hogy ezeket más hasonló áruval vagy ajánlattal összehasonlíthassa. Feltételként jelenik meg, hogy az üzleti gyakorlat alkalmazása indokolatlan legyen, hiszen amennyiben a módszer alkalmazására hivatkozott indok üzletileg elfogadható, a cselekmény nem jogellenes, akkor sem, ha a jelenlegi vagy esetleges jövőbeli üzletfelet kedvezőtlenül befolyásolta gazdasági magatartásának megválasztásában.²⁸ Ilyen eset lehet például, hogy az adott módszer korlátozza a sör és a vörösbor közötti fogyasztói választást egészségvédelmi okokra hivatkozva, miszerint a vörösbor fogyasztása hasznosabb lehet az egészségre.²⁹

Itt szintén érdemes megemlíteni a Btk. 419. §-a által büntetni rendelt versenytárs utánzása tényállását, melyet a törvény abban az esetben rendel büntetőjogi eszközökkel pönalizálni, ha az utánzás a versenytárs hozzájárulása nélkül történik és alkalmas arra, hogy a másolás következtében a versenytárs, vagy annak jellegzetes tulajdonsággal rendelkező áruja ismerhető fel a hamisított árurol. Tipikus lehet a terméknek az eredetitől csak kis mértékben megváltoztatott márkanéve, mint az „Adidas” helyett „Adios” vagy „Panasonic” helyett „Panasanic” elnevezés, mely könnyen tévedésbe ejtheti a vásárlókat, ezáltal pedig az eredeti szándékuktól tipikusan egy gyengébb minőségű árut vesznek meg a vásárlók.³⁰

IV. 3. Összehasonlító reklám

A 2013. évi a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény, valamint a Gazdasági Versenyhivatal eljárásaival összefüggő egyes törvényi rendelkezések módosításáról szóló CCI. törvénnyel további tényállások is e fejezetbe kerültek, mint:

- az összehasonlító reklámmal kapcsolatos követelmények,
- a magatartási kódexekre vonatkozó követelmények,
- felelősségi szabályok és végül az

²⁸ Üzleti döntések tisztességtelen befolyásolása. 2. o. <https://ajk.kre.hu/index.php/kereskedelmi-jogi-es-penzugyi-jogi-tanszek/category/84-versenyjog-i-levelezo.html?download=734:uzleti-dontesek-tisztességtelen-befolyasolasa-0330> (2020.04.10.)

²⁹ Segédanyag a versenyhatások értékeléséhez. 51. o. <http://www.oecd.org/daf/competition/49411668.pdf> (2021.01.18.)

³⁰ Tóth – Nagy i. m. 577. o.

- értelmezési szabályok.³¹

Ezek közül csak a téma szempontjából releváns, vagyis az összehasonlító reklámnak törvény által meghatározott szigorú kereteit fejtem ki.

Az összehasonlító reklám fontos szerepet tölt be a reklámok között, hiszen különböző termékek, áruk, vállalkozások szabályszerű összehasonlítása révén megkönnyíthetik a vevőknek azt a helyzetét, amikor több, egymással hasonló jellemzőkkel rendelkező árucikk közül kell választaniuk. Elősegítik tehát a számukra ideális döntés meghozását, ezáltal pedig a rivális vállalkozások közötti versenyt is élénkítik.³² Ez a fajta reklám alkalmazása kitűnő marketingfogás lehet, figyelembe véve, hogy az egyes helyettesíthető termékek rivális termékekkel történő különbözőségeit kiemelve, hangsúlyozhatja sajátjának előnyösebb jellemzőit, tulajdonságait.

A tényállás szerint, melyet a III. fejezet 10. §-a³³ tartalmaz nem egy tilalmat fogalmaz meg, hanem kiköti azokat a kritériumokat, melyeknek a reklámoknak meg kell felelniük. Ilyen például, hogy kizárólag azonos rendeltetésű vagy azonos szükségleteket kielégítő áruk hasonlíthatók össze vagy, hogy az összehasonlításnak az áruk lényeges, meghatározó, jellemző és ellenőrizhető tulajdonságára kell vonatkoznia, illetve tárgyilagosságnak is kell lennie. Ha azonban ez nem teljesül a versenytársak jogsérelmet szenvedhetnek, amely a hazai, illetve külföldi gyakorlatban is több alkalommal megtörtént. Határainkon túlról talán a legismertebb ilyen verseny a Coca-és Pepsi-Cola összehasonlító reklámjai között zajlik, vagy beszélhetünk akár McDonald's és a Burger King között zajló rivalizálásról³⁴ de a felsorolást akár a végtelenségig lehetne folytatni, hiszen a keresleti oldal folyamatos növekedése hatékonyan növeli kínálati oldalt, ezáltal a piaci verseny aktivitását.

IV. 3. 1. Telekom ügye

Hazánkban az egyik legfigyelemreméltóbb eset a Telekom ügye, amikor is a Gazdasági Versenyhivatal 600 millió Ft-tal bírságolta meg a Magyar Telekom Nyrt-t 2017-ben, ugyanis jogsértőnek találta annak összehasonlító reklámjait. A társaság által indított kampányok elsősorban azt igyekeztek a fogyasztók számára közölni, hogy a Telekom 4G hálózata nagyobb, mint versenytársaié, a Telenoré és a Vodafone-é. Ez a kampány során különböző szlogenek formájában mutatkozott meg, mint például:

„A Telekom bekapcsolta Magyarország legnagyobb 4G mobilhálózatát!”

³¹ *Zavodnyik* i. m. 278-282. o.

³² *Bacher Gusztáv*: Nevesített tényállások. In: *Versenyyog* (szerk. Boytha Györgyné- Tóth Tihamér). Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest 2010. 74-76. o.

³³ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról III. Fejezet 10. §- „Az összehasonlító reklámban

a) kizárólag azonos rendeltetésű vagy azonos szükségleteket kielégítő áruk hasonlíthatók össze,
 b) az összehasonlításnak az áruk lényeges, meghatározó, jellemző és ellenőrizhető tulajdonságára kell vonatkoznia, és, ha az ár is az összehasonlítás tárgyát képezi, akkor e vonatkozásban is - tárgyilagosságnak kell lennie,
 c) eredetmegjelöléssel rendelkező termékek összehasonlítása kizárólag azonos eredetmegjelölésű termékekre vonatkozhat.”

³⁴ https://minner.hu/category/gazdasag_es_uzlet/ (2020. 04. 10.)

A GVH úgy ítélte meg, hogy a Telekom nem tárgyilagosan hasonlította össze a maga és riválisai 4G mobilhálózatának nagyságát, vagyis fogyasztói döntést torzító reklámmal próbálták befolyásolni a vevőket az új szolgáltatásuk kelendőssége érdekében. A GVH álláspontja szerint ugyanis nem tekinthető tárgyilagosságnak az a közlés, hogy egy adott pillanatban egy mobilszolgáltató hálózatának országos lefedettsége a legnagyobb, ha egyébként a 4G mobilszolgáltatási sajátosságok alapján megállapítható, hogy egy ilyen állapot nem tartható fenn a gyorsan zajló hálózatfejlesztések miatt. Továbbá az ellenőrizhetőség követelménye sem teljesült, mert az általuk használt lefedettség térképek alkalmatlanok voltak az országos lefedettséggel kapcsolatos állítások pontos ellenőrzésére.³⁵

V. Reklámpszichológia

Miután főbb vonalakban vázoltam a reklámok napjainkig terjedő jogi megítélésének alakulását, nem elhanyagolható a reklám és pszichológia összefüggéseinek vizsgálata sem, hiszen a vásárló egy meghatározott döntési folyamat alapján jut el egy bizonyos termék vagy akár szolgáltatás megvételéhez, igénybevételéhez, amely folyamatot igyekszik maga az eladó különböző pszichikai ráhatásokkal a reklámok útján befolyásolni. Hankiss Elemér szavaival élve „*A ma reklámosa már nem tárgyakat és prózai szolgáltatásokat, hanem örömet, reményt, létélményt, személyisége, varázslatot kínál.*”³⁶

Ebben a döntési folyamatban tehát számos kérdés merül fel a potenciális vevőben, például, hogy mit, mennyit, hogyan, és mikor vásároljon. Ezen kérdések azonban Hankiss professzor meglátása szerint csupán másodlagosak, tekintve, hogy a fogyasztó hajlamosabb olyan termékek, illetve szolgáltatások mellett dönteni, amelyek nagyobb élményt, izgalmat okoznak a számára, vagyis nem feltétlenül az észérvekre támaszkodva hozzák meg ezen döntéseiket. A kérdések felmerülésének legfőbb oka azonban, hogy megválaszolásukkal egy olyan racionális döntést tudjon hozni a fogyasztó, amelynek köszönhetően a legkisebb ráfordítással, költséggel juthat hozzá ahhoz az áruhoz, mely szükségleteit megfelelő mértékben kielégíti. Érdekesség e körben az ún. szóreklám (Word of Mouth) jelensége, amikor is a fogyasztó, a döntése kialakítása során nem a reklámokhoz, hanem más külső információs forráshoz fordul. Ilyen lehet különösen a barátok, ismerősök, családtagok véleménye tapasztalata, amely döntést befolyásoló tényezők az Ipsos ASI (Magyarországon a Szonda Ipsos) felmérése alapján sokkal meghatározóbb szerepet töltenek be a reklámokhoz képest, altámasztva ezt azzal az eredményünkkel, hogy kutatásuk szerint a magyarok 90%-a nem, vagy csak nagyon ritkán beszél a reklámokról.³⁷ A következőkben szemléltetem milyen eszközökkel tudja egy ügyes marketinges a vásárlóknak a racionalitáson alapuló döntését többé-kevésbe befolyásolni.

1898-ban E. S. Elmo Lewis üzletember kidolgozta a reklámozás alapelveit, mely szerint: „*vond*

³⁵ <http://versenyugyi-tanacsadoiroda.hu/jogserto-osszehasonlito-reklamok-miatt-kapott-birsagot-a-telekom/> (2020. 04. 10.)

³⁶ Boronkai Dóra – Siklaki István: Reklám és pszichológia. <https://Reklam-es-pszichologia.html> (2020.06.22)

³⁷ Hofmeister-Tóth Ágnes: A fogyasztói magatartás alapjai. <https://mersz.hu/> (2020.06.22)

magadra a figyelmet, tartsd fenn az érdeklődést, kelts vágyat és válts ki cselekvést!” Ezeknek az elveknek a kezdőbetűiből született meg a mai napig legismertebb hatásmodell, az AIDA. Alapgondolata szerint, a reklámozás fő célja az emberekben lévő birtoklási vágy gerjesztése, melynek eredménye vésősoron a termék vagy szolgáltatás megvásárlása.³⁸ A hazai reklámpszichológia egyik legismertebb alakjának Sass Istvánnak a megfogalmazása alapján a reklám nem más, mint valamely áru, szolgáltatás kelendőségének növelésére irányuló tevékenység.³⁹

Mindezen célok eléréséhez leggyakrabban alkalmazott módszerek között említhetjük a meggyőzést, a manipulációt, a szavakat, a sorrendet, a referenciahatást, dramaturgiát és végül az ún. főút és mellékút hatást.

- A meggyőzés alapvetően a reklámpszichológia egyik legfontosabb tényezője, hiszen mindkettő funkciója egy meghatározott hatás, akarat kiváltása a befogadóból.
- A manipuláció a befogadó tudatalattijára törekszik hatni az eredeti szándék eltitkolásával, álcázásával, így az nem közvetlenül a közlésben nyilvánul meg. Ennek alapján két típusát különböztetjük meg. Az első a kognitív manipuláció, mely az közlés, üzenet szerkezetét, felépítését érinti, míg az érzelmi manipuláció nyilvánvalóan az egyén érzéseire, érzelmeire kíván hatni.
- A szavaknak a reklámozás során kiemelkedő szerepe van és talán nem túlzás, ha azt állítom, hogy ma már mindenki számára egyértelmű, hogy a leginkább figyelemfelkeltő és memorizálható reklámszövegek szempontjából nem javasolt a hosszú, bonyolult, nehezen kiejthető és érthető kifejezések használata. Ennek alapján a cél elérése érdekében használt rövid, lényegre törő szavak lehetnek különösen a CSAK MOST, „ÚJ”, „OLCSÓBBAN”, „SZENZÁCIÓS”, „CSAK ÖNNEK”, mely előnyökkel kecsegtető kifejezések használata az átlagembert szinte azonnal vásárlásra buzdítják.
- A sorrend jelentősége, a szavak használatához kapcsolódóan abban rejlik, hogy a közlés elején kell, hogy feltüntetésre kerüljenek azok a tulajdonságok, jellemzők, amelyek a hatás kiváltásához a legfontosabbnak bizonyulnak. Ezt jeleníti meg az ún. primácia elve, amelyből következtetve az amerikaiak szerint a márkanévnek az első 5 másodperben ésszerű megjelennie, míg a recenciahatás elvét követő európaiak ezt a közlemény végére teszik, tekintve, hogy érvelésük alapján a mondanivaló vége is kardinális jelentőségű. Gondoljunk csak a mindenki számára ismert „*nekem bevált!*”, vagy a „*fogorvosok ajánlásával!*” szlogenekre.
- A dramaturgia különböző formát ölthet. Így például amikor a reklámokban egy extrém kísérlet, teszt keretében bemutatásra kerül, hogy egy száraz, töredezett haj a promózott

³⁸ Horváth Dóra – Bauer András: Marketingkommunikáció. <https://mersz.hu/> (2020.06.22)

³⁹ Sass István: A reklám alapjai. http://www.sasistvan.hu/files/reklam pszichologia/003_A_reklam_alapjai.pdf (2020.06.22)

sampon használata után teljesen egészségessé, ápolttá, fényessé válik akár már egy használat után, így könnyebben megkapja az általa áhított figyelmet az adott férfitől vagy esetleg egy neki tetsző állásajánlatra csaphat le, vetélytársait megelőzve hibátlan hajának köszönhetően. A másik nemhez szóló reklámban prezentálják a férfiak körében nagy népszerűségnek örvendő „*Gillette*” borotvák kényelmes, sérülésektől mentes alkalmazását, sok esetben igencsak extrém próbatételnek alávetve a színészeit. Egy ilyen, meglátásom szerint kicsit sem megszokottnak mondható reklámja volt a márkának, amikor az alany ejtőernyős ugrással bizonyította, hogy a levegőben zuhanva akár egy perc alatt képes a borotválkozásra, emellett még az ejtőernyő kinyitására is marad ideje. Ha pedig a reklámfilmekben szereplő személy ismert hazai, vagy külföldi hírességnek számít, és ő maga számol be az adott termék előnyeiről, rá nézve pozitív hatásairól, véleményem szerint az eladási ráta is növekedni fog, hiszen, legtöbbször úgy gondoljuk, ha egy gazdag hírességnek, aki bármit megvehet bevált az adott termék, valószínűleg nekünk átlagfogyasztóknak is megfelel.⁴⁰

V. 1. A marketingkommunikáció egyéb fegyverei

A marketingkommunikáció keretein belül, ezen eszközökön túlmenően is szép számban tartogatnak a tarsolyukban a reklám megalkotói olyan fegyvereket, melyek bedobásával könnyen manipulálhatnak minket, mint jóhiszemű, hétköznapi fogyasztókat. És mi az, ami ugyanolyan talán még nagyobb hatást is gyakorolhat az emberek vásárlási döntésére, mint maga a közlés? A válasz egyszerű, hiszen nap mint nap látjuk, halljuk, érzékszerveinken keresztül észleljük, hatást gyakorolnak hangulatunkra, ezáltal különböző érzelmeket kiváltva belőlünk, mely érzelmek előidézésével a vásárlásra ösztönöznek hol kisebb, hol nagyobb sikerrel. A siker kulcsát a reklámok figyelemfelkeltő, felhívó jellegében találhatjuk meg, így nyerve a vizuális és auditív kommunikáció e területén is rendkívül fontos szerepet.⁴¹ „*Ne a borító alapján ítéld meg a könyvet*” tartja a mondás, mi emberek azonban hajlamosak vagyunk akár valamilyen terméket, fogyasztási cikket, sőt embertársainkat is megítélni az általuk megjelenített külső jellemzőik, mondhatni csomagolásuk alapján. A vizualitás terepét kutatva okkal állíthatom, hogy e körben a színeknek és formáknak van a leginkább meghatározó funkciója.

Ha figyelemfelkeltésről van szó talán minden ember eszébe a vörös jut, nem csoda hisz ez a szín élénkít, ezáltal a tűzre, a heves érzelmekre asszociálhatunk, míg ezzel ellentétben a kék tipikusan a nyugalom színe, segíti a logikus gondolkodást csakúgy, mint a hasonló hatást kiváltó zöld szín is. A sárga színeknek a pirossal egyetemben szintén figyelemfelkeltő hatása van, így ezeket, vagy ehhez hasonló élénk színeket kombinálva érhetjük el a leginkább felhívó, az ember emlékezetében biztosan

⁴⁰ Boronkai – Síklaki i. m. <https://Reklam-es-pszichologia.html> (2020.06.21)

⁴¹ Salga Brigitta: Reklámpszichológia, a nők ábrázolása és szerepe a reklámvilágban. http://dolgozattar.repositorium.bgf.hu/1996/1/SZAKDOLGOZAT_V%C3%89GLEGES.pdf (2020.06.23)

nyomot hagyó benyomást.⁴² Személy szerint az elsők közt tudnám felidézni a már rivális ellenfelek topiknál felhozott McDonald's és a Burger King példáját, hiszen mindkét márkánál a piros és a sárga szín játssza a domináns szerepet, míg talán a férfiak számára előbb villan be a Ferrari vagy a Bugatti logója e színek hallatán.

A vizualitás talaján maradva szót kell ejtsünk a formákról, különféle alakzatokról, mivel ezzel együtt válik teljessé a befogadóban a kép, melyet közvetítenek felénk. Itt jelentőséggel bírhat akár a termék, akár a terméken, reklámban alkalmazott betűméret, betűstílus, a szimbólumok, ezek rendezése, alkalmas helyen, térben való elhelyezése, díszítése. Ezek mind-mind alkalmasak elhatározásaink megerősítésében vagy akár megváltoztatásában anélkül, hogy tudatosan alapoznánk ezen tényezőkre döntésünket.⁴³

A reklámok tehát a szemünket befolyásolva is képesek ránk hatni, de mi a helyzet a fülünkkel? Véleményem szerint a reklámok során felcsendülő különféle hangok legalább annyira esszenciális jelentőséggel bírnak, mint az előzőekben felsorolt tényezők. Ilyen hang lehet akár hangutánzó szó, tréfás megszólalás, hangszer, mai sláger felhasználása,⁴⁴ illetve tapasztalataim alapján egyre inkább teret hódítanak maguknak a saját, egyszerű szövegezésű és dallamú, a márkanévet általában magába olvasztó reklámzenék, amelyek főként a fiatalabb korosztály felkarolásával és népszerűsítésével szintén slágerekké alakulnak, noha nem is időtállóan, de a célját mindenképpen elérve. Gondolok itt például a mindenki által jól ismert „Kasszás Erzsé” kitalált karakterének a CBA népszerűsítése érdekében elkészített reklámsorozatában nyújtott alakítására.

Egy jó reklámos pedig a hang és a képi effektusok együttes alkalmazásával képes más érzékszerveinkre is hatni, megtalálni egy szélesebb kör gyengéit, ha egy olyan termékről van szó mint, a parfüm, vagy csokoládé, ahol a szaglásra, ízlelésre is hangsúlyt kell fektetni. Ezt fantáziánk megmozgatásával, így érzékszerveink beindításával együtt képesek elérni egy- egy olyan fogyasztási cikk esetében, ahol csak a látottak, illetve hallottak alapján tudunk róluk véleményt formálni. Kiváló példa erre a Magnum „5 érzék” reklámja, ahol a terméket 5 emberi érzékszervvel párosítja, ezzel elérve, hogy a termék nagyobb körben váltsen ki érdeklődést. „Halld meg a csokoládé bevonatba ágyazott édes darabkák roppanását! Érintsd meg a nyelvvel a mogyoró darabkákat!”⁴⁵

Mindezek mellett abban a bizonyos tarsolyban vannak még az egyén pszichológiáját befolyásoló tényezők, melyet alkalmas időben és alkalmas módon felhasználva gond nélkül elérik a kívánt hatást a kereskedők. Az emberek többsége szerint ugyanis egy csinos nő, szépen mosolygó gyermek vagy egy

⁴² <http://www.mogi.bme.hu/letoltes/21.fejezet.pdf> (2020.06.22)

⁴³ Salga i. m. http://dolgozattar.repozitorium.bgf.hu/1996/1/SZAKDOLGOZAT_V%C3%89GLEGES.pdf (2020.06.23)

⁴⁴ Salga i. m. http://dolgozattar.repozitorium.bgf.hu/1996/1/SZAKDOLGOZAT_V%C3%89GLEGES.pdf (2020.06.23)

⁴⁵ Salga i. m. http://dolgozattar.repozitorium.bgf.hu/1996/1/SZAKDOLGOZAT_V%C3%89GLEGES.pdf (2020.06.23)

engedelmes, boldog kutya bevetése a reklámfilmekben biztos siker.⁴⁶

VI. Konklúzió

Összegzésként elmondható, hogy az egyes vállalkozásoknak ahhoz, hogy sikereket tudjanak elérni, illetve a későbbiekben a felszínen tudjanak maradni elengedhetetlen, hogy valamilyen módon befolyásolják a fogyasztói döntéseket. Leggyakrabban alkalmazott ilyen eszközük tehát a reklám, mellyel a vevők túlzott vásárlási szokásaikat használják ki, emellett azonban a fogyasztók tájékoztatást, információkat kaphatnak és ismerhetnek meg egy adott termékről vagy cégről stb. Fontos azonban, hogy a vevők befolyásolása megfeleljen a vonatkozó jogszabályi előírásoknak, hiszen, ha ez nem így történik a tisztességtelen, megtévesztő reklámtevékenység nyomán az üzletfelet esetlegesen egy számára kedvezőtlenebb döntés meghozatalára készíti, a másik oldalon pedig az a forgalmazó, aki ilyen tiltott módszereket vesz igénybe aránytalan előnyhöz jut versenytársaival szemben. A tanulmány elején megfogalmazott kérdés azonban az, hogy a hazai szabályozásnak e területen nyújtott előírásai alkalmasak-e a fogyasztók védelmére. Véleményem kifejtése előtt fontos azt is leszögezni, hogy a jogalkotóknak a modern társadalmakban közel sincs könnyű dolga a reklámok szabályozásával kapcsolatban, tekintve, hogy már nem csak a televízióban, újságokban, plakátokon stb. jelennek meg a reklámok, hanem például a Facebook megosztásokban, vagy akár a szintén széles körben ismert Instagram oldalon megjelenő szponzorált tartalmakban. Emellett megjelentek a személyre szabott reklámok, és fokozatosan új eszközök és módszerek alakulnak ki a vásárlásra ösztönzés érdekében, amelyekkel a jogalkotóknak szükséges lépést tartania. Mindazonáltal úgy gondolom, hogy a magyar fogyasztóvédelmi szabályozások fokozatos fejlődése egy megfelelő keretet biztosítanak az érintetteknek ahhoz, hogy nagyobb biztonságban érezhessék magukat a fogyasztói társadalom komplex világában. Meglátásom szerint ez egyfelől a tanulmány elején tárgyalt irányelv átültetésének köszönhető, másrészt annak, hogy különböző jogágak nyújtanak jogi biztosítékot a vállalkozások gazdasági erőfölénnyel való visszaélésével szemben.

A hatékony fogyasztóvédelemhez szükséges jogszabályi keret tehát álláspontom szerint adott, de ahhoz, hogy az ténylegesen is érvényesüljön a jogalkalmazásnak és a joghoz jutásnak is eredményesnek, illetve biztosítottak kell lennie. Arra a kérdésre tehát, hogy elegendő garanciát nyújt-e a jog a fogyasztók számára ma már igennel válaszolok, mivel a GVH és a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság – ahogyan az a fent elemzett jogesetekből is látható – folyamatosan vizsgálja a hozzá beérkezett panaszokat, illetve szankcionálja azokat. Mindezek mellett a fogyasztók számára egyéb lehetőségek is biztosítottak érdekeik érvényesítésére, mint a sokak által ismert békéltető testületek igénybevétele a lehetősége, vagy akár a különböző fogyasztóvédelmi hatóságok, szervezetek

⁴⁶ Nagy Szilvia – Papp-Váry Árpád Ferenc: Kutya a reklámfilmekben. http://www.papp-vary.hu/reklam_marketing/Kutyak_a_reklamfilmekben.pdf (2020.06.24)

nyújtotta segítség.

Ezek után arra következtetésre jutottam, hogy ugyan a megtévesztő információkkal kapcsolatos jogsértésekkel szemben kielégítő garanciákat kapunk a hazai szabályozástól, de mi a helyzet a ránk gyakorolt pszichológiai nyomással. A reklámpszichológiai dilemmával kapcsolatban megállapítható, hogy egy-egy fogyasztói döntés alkalmával sokszor az értelem és az érzelem vetekszik egymással, a vállalatok pedig utóbbit kihasználva képesek befolyásolni minket. Az ilyen módszerek egyetértve Hankiss nézőpontjával sokkal inkább ösztönöznék minket a vásárlásra, mint a termékkel kapcsolatos konkrét tények akkor is, ha azok ellentétben állnak egymással, ám bár erre vonatkozóan a jog nem képes hatékony védelmet biztosítani a számunkra. Nem szabályozhatja a jogalkotó például, hogy milyen színeket, hangokat, személyeket használhatnak fel a vállalkozások az egyes reklámok során. E tekintetben úgy gondolom, hogy a megoldás az lenne, ha ezekről a jelenségekről minél szélesebb körben tájékoztatnánk a fogyasztókat akár különböző felmérések alapján, hogy felismerjék döntéseiket nagyobb részben folyásolják be a kívülről érkező érzelmi alapú hatások, mintsem a racionális információk. Vagyis szükséges lehet a tudatosabb, megfontolt vásárlásra ösztönözni az egyéneket, amely feladat úgy gondolom az adott társadalom felelőssége.

Végső soron úgy gondolom, hogy a reklámok mindenki életében meghatározó szerepet töltenek be, nem kerülhetjük ki őket, ezáltal pedig egyértelműen befolyásolják döntéseinket. Nekünk fogyasztóknak azonban, ahogy az élet minden más területén, itt is körültekintően, a józan eszünkre hallgatva, kellő mérlegelést követően kell meghoznunk egy-egy, akár mindennapjaink részét képező, mondhatni csekély jelentőségű döntésünket is.

Szijártó István

az ÓNSz Közjogi Tagozatának alumni tagja, (PTE ÁJK)

Az európai büntetőjog területi hatálya: az *opt-out* és a vészfékmechanizmus hatása az Európai Unió tagállamai büntető igazságügyi együttműködésére

I. Bevezetés

Az Európai Unióról szóló Szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 3. cikkének (2) bekezdése célul tűzi ki a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség (a továbbiakban: SZBJT) létrehozását. Az SZBJT egy átfogó politikaterületet jelent az Európai Unió politikái között, méghozzá a tagállamok közötti bel- és igazságügyi együttműködés foglatát. Itt található többek között a tagállamok között megvalósuló büntető igazságügyi együttműködés alapvető szabályai is.¹

A tagállamok bel- és igazságügyi együttműködésének politikáját a Maastrichti Szerződés hozta létre 1992-ben, amelynek több oka is volt. Mindenekelőtt érdemes utalni arra, hogy sem a Római Szerződés, sem az Egységes Európai Okmány nem rendelkezett erről a politikáról. Azaz a bel- és igazságügyi együttműködés viszonylag későn kezdett fejlődni az európai integráció viszonylatában. Ennek az oka az volt, hogy a bel- és igazságügyi együttműködés olyan politikákat foglal magában, amelyek még napjainkban is az államok szuverenitásának magját képezik, mint például bevándorlási és menekültügyi politika, határvédelem és büntető politika. Olyan jelentős politikákról van tehát szó, amelyek a belső biztonság megteremtését és fenntartását szolgálják, ami az egyik legerősebb legitimációs alapja az államok jogrendjének.² Eme politikák primer jogi szintre emelése – azaz az alapító szerződésekbe foglalása – azzal a következménnyel járt, hogy az EU is hatáskört nyert azok szabályozására.³

Ennek fényében nem igényel különösebb magyarázatot az, hogy a tagállamok miért álltak ellen sokáig a bel- és igazságügyi együttműködés uniós politikája létrehozásának. Azonban a tartózkodó állásponttal szemben szükségszerűségként jelentkezett a bel- és igazságügyi együttműködés uniós szintre emelése több szempontból is. Egyrészt az 1970-es évektől egyre több terrortámadás érte a nyugat-európai tagállamokat, és fokozódott a transznacionális szervezett bűnözés mértéke is. Utóbbival kapcsolatban a legnagyobb kihívást az jelentette, hogy a bűnszervezetek fokozottan visszaéltek a tagállamok közötti egyszerűsített mozgással, főképp a munkavállalás és a letelepedés

¹ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 67. cikk (3) bek.

² Farakas Ákos: Az Európai Bíróság és a kölcsönös elismerés elvének hatása az európai büntetőjog fejlődésére. Miskolci Jogi Szemle különszám 2011. 64. o.

³ Maastrichti Szerződés K.1; K.3 cikkek

szabadsága adta kedvezőbb státusszal. Emellett pedig az áruforgalom szabadsága is visszaélésekre adott lehetőséget.⁴ Az 1990-es évek elejére az európai döntéshozók felismerték e jelenségek fokozott társadalomra veszélyességét, sőt mi több, belbiztonsági kockázatként kezdték kezelni azokat, ami sürgetőleg hatott a bel- és igazságügyi együttműködés létrehozására. Másrészt pedig előrelátható volt az, hogy a schengeni együttműködés folytán a határellenőrzések megszüntetése és a Maastrichti Szerződés által létrehozott uniós polgárság keretében biztosított szabad mozgás és tartózkodás joga tovább fogja fokozni a transznacionális szervezett bűnözés intenzitását és társadalomra veszélyességét. Ez összességében arra sarkallta a tagállamokat, hogy eltekintsenek korábbi – főképp a szuverenitás körül forgó – aggályaiktól, és az alapító szerződésbe foglalják a szóban forgó átfogó politikaterületet.⁵

Ezzel az Európai Unió tagállamai nagy lépést tettek egy integrált európai büntető igazságügyi térség létrehozása felé, azonban a térség máig nem fedi le teljes mértékben a 27 tagállam alkotta Unió területét. E cikkben az európai büntető igazságügyi térség egységességének kérdésével foglalkozom. Előjáróban érdemes leszögezni azt, hogy noha a Lisszaboni Szerződés hatályba lépése óta szupranacionális politikaként tekinthetünk a tagállamok büntető igazságügyi együttműködésére, mégis a büntető igazságügyi rendszereik nemzeti sajátosságait őrző tagállamok számára továbbra is biztosítva van több lehetőség is, amelynek segítségével kivonhatják magukat az EU büntetőjogi tárgyú jogalkotása alól. A cikkben eme lehetőségek – példákkal is alátámasztott – bemutatásán túl értékelem is az európai büntető igazságügyi térség jelen állapotát. Ezt megelőzően azonban a következő pontban röviden felvázolom a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozását, és bemutatom a büntető igazságügyi együttműködés rendszerét, hogy értelmezési keretet adjak a cikk témájának.

II. A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség

Az EU tagállamainak nemzetközi bűnügyi együttműködése nem kizárólag a Maastrichti Szerződés óta létezik. Ezt megelőzően az Európa Tanács egésze alatt megalkotott kölcsönös bűnügyi jogsegélyen alapuló nemzetközi szerződések szabályozták a tagállamok együttműködését.⁶ Ez 1976-ban kiegészült

⁴ Elég itt az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekményekre gondolni, amelyeket részben az áruk szabad mozgásának alapszabadságát kihasználva követnek el. Példaként említhető a Magyarországon 2019-ben leleplezett nagyszabású költségvetési csalás, amelyben a magyar eredetű nemzetközi bűnszervezet különböző – magyar és külföldi – cégek felhasználásával fiktív számlákat állított ki, amelyek alapján aztán jogtalanul éltek az adóvisszatérítéssel, amivel végsősoron elkerülték az ÁFA befizetését. Ld.: Eurojust press release: Eurojust supports action against tax fraud in Hungary. <https://www.eurojust.europa.eu/eurojust-supports-action-against-tax-fraud-hungary> (2021.01.25.)

⁵ Valsamis *Mitsilegas*: The European Union and Internal Security. Guardian of the People? palgrave mcmillan, Hampshire 2003. 22-27. o.

⁶ Nagyon hosszú ideig, tulajdonképpen az ezredfordulóig a tagállamok közötti nemzetközi bűnügyi együttműködés az Európa Tanács egésze alatt megkötött nemzetközi szerződéseken alapult. Ezek az egyezmények a büntetőeljárás legtöbb szakaszát lefedték, így például volt nemzetközi szerződés, amely a nyomozás során nyújtott jogsegélyt szabályozta, és volt olyan, amely pedig a bűnelkövetők más államnak történő kiadatását, sőt még olyan is, amely egy másik államban meghozott jogerős ítélet kötelező erejének elismerését és annak végrehajtását szabályozta. Ld.: *Mitsilegas* i. m. 20. o.

a tagállamok kormányközi együttműködésén alapuló TREVI csoporttal,⁷ amely a bel- és igazságügyekért felelős miniszterekből állt. A TREVI sokáig a bel- és igazságügyi együttműködés politikáira vonatkozó legjobb gyakorlatok cseréjét biztosító platformként járult hozzá a büntető igazságügyi együttműködés fokozásához is.⁸ A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség fogalmával még a Maastrichti Szerződésben nem találkozhatunk. E szerződés ugyan létrehozta a bel- és igazságügyi együttműködést, de nem biztosított az Unió számára jelentősebb hatáskört e politika alakítására. A jogalkotás eszközei a zárt rendszerű nemzetközi szerződések, az együttes fellépések és a közös álláspontok lettek.⁹ A jogalkotásra kizárólag a Tanács volt jogosult, és csak nagyon szűk körben.¹⁰

Az 1999-ben hatályba lépő Amszterdami Szerződés azonban egy új korszakot hozott létre a tagállamok bűnügyi együttműködésében. A pillér-rendszert ugyan még fenntartva, az együttműködést a harmadik pillérben hagyva, létrehozta a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség (a továbbiakban: SZBJT) fogalmát, amelyben a személyek szabad mozgását összekötötte a szervezett bűnözés elleni küzdelem szükségességével. Ez komoly lépés volt az EU büntetőjogi jogalkotásának legitimálása irányába.¹¹ A SZBJT két dolgot jelent az Európai Unióban. Egyrészt ez a bel- és igazságügyi együttműködés körébe tartozó politikák foglalatja. Nem véletlen, hogy a Lisszaboni

Ezek az egyezmények, ahogy már említettem, a kölcsönös bűnügyi jogsegélyen alapultak, ami leegyszerűsítve nem más, mint az államok *vis-à-vis* kötelezettségvállalása. A bűnügyi jogsegély-rezsim jellegénél fogva korlátozott célokat tűzhetett csak ki maga elé, mert már a jogalkotás eszköze önmagában komoly korlátokat hordoz magában, hiszen a nemzetközi szerződéseknel a szerződő államok is könnyen kivonhatják bizonyos rendelkezések alkalmazása alól magukat fenntartások tételével.

⁷ A kormányközi együttműködés a Rómában található Trevi-kútról kapta a nevét, ami az együttműködésről való megállapodás helyszínének emlékét őrzi.

⁸ Tony *Bunyan* (szerk.): *Statewatching the New Europe: Handbook on the European State*. Statewatch, London 1993. 37. o.

⁹ Maastrichti Szerződés K.3 cikk (2) bek.

Együttes fellépést csak akkor lehetett alkalmazni, ha az ezzel elérni kívánt célt a tagállamok saját jogalkotásuk útján nem tudták olyan hatékonyan megvalósítani, mint az Európai Unió. E jogi aktus a tagállamok szándéknyilatkozata volt, amellyel bizonyos eszközöket az Unió rendelkezésére bocsátottak, hogy elérjen egy meghatározott célt. Emiatt pedig a Tanács szigorú követelmények mellett, minősített többséggel fogadhatta el azt. A közös álláspont ennél kisebb hatással bíró jogi aktus volt, ugyanis azt határozta meg, hogy az Unió hogyan viszonyul egy adott kérdéshez. A tagállamok pedig kötelesek ezt az álláspontot érvényre juttatni a kérdést illető nemzeti politikájukban. Ld.: *Császár* Máttyás: *Az Európai Unió intézményi jogi aktusai*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. 2012. 51-58. o.

¹⁰ A Maastrichti Szerződés bel- és igazságügyi együttműködésére vonatkozó szabályai voltaképpen bármiféle konkrét jogalapot nélkülöztek. Példának okáért a büntető igazságügyi együttműködés terén pusztán annyi rendelkezést tartalmaz a Maastrichti Szerződés, hogy a tagállamok közös érdekei közé tartozónak tekinti azt. Ehhez pedig társítja a Tanács jogalkotó hatáskörét, miszerint egyhangú döntéshozatal útján olyan intézkedéseket tehet, ami a bel- és igazságügyi együttműködés körébe vonható uniós közös érdekeket előmozdítja. Ld.: Maastrichti Szerződés K.1; K.3 cikkek. Talán különösebb magyarázatot sem igényel az, hogy egy ilyen általános jogalap alapján elsőre ránézésre úgy tűnik, hogy a Tanács jogalkotási hatásköre bármilyen tárgykört érinthet feltéve, hogy a közös politikákkal kapcsolatos az, de másodjára már inkább az látszik, hogy egy ilyen konkretizálatlan jogalap voltaképpen semmire sem elég. Nem véletlen az, hogy az 1990-es évekből kevés releváns jogforrás maradt fenn a büntető igazságügyi együttműködéssel kapcsolatban. Kivéteklént azonban említhető, hogy a Maastrichti Szerződésben biztosított jogalap alapján hozták létre a tagállamok először nemzetközi szerződéssel az Európolt.

¹¹ Az Amszterdami Szerződés által a módosított Európai Unióról szóló szerződés 2. cikkében az EU céljai között találjuk már az SZBJT létrehozását, amelyben garantált a személyek szabad mozgása. Ld. *Treaty on the European Union Art. 2.* (2002. évi konszolidált változat) https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2002/oj

Szerződés e politikákat már nem a bel- és igazságügyi együttműködés címszava alatt szabályozza, hanem egyenesen az SZBJT nevet adja a vonatkozó rendelkezések címének.¹² Ennél fogva az SZBJT felfogható elméleti konstrukcióként, amely a korábban említett politikákat tömöríti. Ugyanakkor e térség sokkal nagyobb jelentőséggel bír, minthogy pusztán elméleti konstrukcióként tekintünk rá. Praktikusan az SZBJT az egész Európai Uniót lefedő térség, amelyben biztosított a személyek szabad mozgása. A bel- és igazságügyi együttműködés politikái, így többek között a tagállamok büntető igazságügyi együttműködése is a személyek szabad mozgásának hatékony megvalósítását szolgálja. Ez adja a napjainkban már széleskörben európai büntetőjognak nevezett jogterület legfontosabb legitimációs alapját, vagyis ez a kapcsolat alapozza meg az Európai Unió büntetőjogi jogalkotási hatásköreit.

Miért van szükség a tagállamok fokozott büntető igazságügyi együttműködésére? A bevezetésben röviden utaltam már rá, hogy elsősorban a szervezett bűnözés elleni küzdelem hívta életre ezt az uniós politikát. Érdeemes azonban röviden értekezni arról, hogy mi teszi szükségessé a fokozott együttműködést. Egy határok nélküli térségben az uniós polgárok rendkívül egyszerűen mozoghatnak a tagállamok között. Ezt pedig a bűnözők is kihasználják. Azonban a tagállamoknak az az érdeke, hogy a bűnelkövetők mozgását megakadályozzák, hiszen egy több különböző büntető igazságügyi rendszerből álló térségben a szabad mozgás a bűnelkövetők számára lehetővé tenné a forum-shoppingot. A fokozott együttműködés hiányában megtalálnák az elkövetők azokat az országokat, ahol enyhébb a büntetési tétele egyes bűncselekményeknek, mint más országokban, és a büntetőeljárás kódexek különbözősége is néhol kedvezőbb, néhol pedig kedvezőtlenebb feltételeket teremtene számukra, nem is beszélve a bűnözés-turizmusról. Az Europol erről a jelenségről 2004-ben írt először. Lényege, hogy az elkövetők más tagállamba utaznak abból a célból, hogy ott bűncselekményeket kövessenek el, például rablásokat, majd dolguk végeztével azonnal elhagyják az országot, amivel jelentősen megnehezítik a büntetőeljárás lefolytatását.¹³ Számos más példával lehetne még szemléltetni azt, hogy ha a tagállamok nemzetközi bűnügyi együttműködése hiányozna, akkor a büntető igazságszolgáltatási rendszer jelentősen veszítene hatékonyságából, ám bármilyen érdekes is a téma, a cikk nem erre a feladatra vállalkozik.

III. A kölcsönös elismerés elvén alapuló büntető igazságügyi együttműködés modellje

Az EU büntetőjogi jogalkotási hatáskörének tárgyalása céljából vissza kell térni az Amszterdami Szerződéshez, ami jogalapot biztosított a Tanács számára, hogy kerethatározatok segítségével a tagállamok büntetőjogát érintő szabályokat alkosson. A szerződésben garantált jogalapok szerint a Tanács intézkedéseket hozhatott annak érdekében, hogy fokozza a tagállamok hatáskörrel rendelkező

¹² Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés V. Cím

¹³ Europol: European Union Organised Crime Report. 2004. 9. o.

minisztériumainak és büntető igazságügyi hatóságainak együttműködését; hogy egyszerűsítse a kiadási eljárásokat; hogy elkerülhető legyenek a joghatósági összeütközések a tagállamok között;¹⁴ és hogy bizonyos bűncselekményi területeken minimumharmonizációt valósítson meg.¹⁵

Ehhez társult az Európai Tanács Tamperei Programja 1999-ben, amelyben a kormány- és államfőkből álló testület célul tűzte ki, hogy a büntető igazságügyi együttműködésben érvényesíteni kell a kölcsönös elismerés elvét.¹⁶ Az Amszterdami Szerződés biztosította keretek között pedig a Tanács megkezdte e feladat megvalósítását. Az első – és máig a legnagyobb jelentőséggel bíró – jogforrás, amely a kölcsönös elismerés elvére épült az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározat lett. Az elv azt követeli meg a tagállamoktól, hogy elismerjék és végrehajtsák a büntetőeljárásban született bírósági ítéleteket és egyéb határozatokat. Kiemelendő az elv azon jellemzője, hogy az elismerés tárgya sosem a végső jogi produktum, tehát a bíróság bűnösítő ítélete vagy a büntetőeljárás során született egyéb büntető igazságügyi határozat, hanem az ezek alapjául szolgáló eljárások. A kölcsönös elismerés elve alapján feltételezni kell, hogy az ítélet és egyéb határozat az adott tagállamban érvényes és hatályos eljárási szabályok alapján, tehát jogszerűen született. Ebből az is következik, hogy az elismerést és végrehajtást nem előzheti meg a szóban forgó jogi produktumok tartalmi vizsgálata, azaz bizonyos szintű bizalmat követel a tagállamoktól egymás iránt.¹⁷

A 2000-es években a Tanács kerethatározatok segítségével kiterjesztette az elv alkalmazását a büntetőeljárás egészére. Az európai elfogatóparancs például érvényesül a bírósági szakot megelőző nyomozás során, és a végrehajtási szakaszban. Továbbá számos kerethatározat született, amely többféle bírósági ítélet és egyéb határozat, így például a szabadságvesztés büntetést kiszabó ítéletek vagy egyéb szabadságelvonással járó intézkedések és a pénzbüntetések kölcsönös elismerését és végrehajtását hivatott lehetővé tenni.¹⁸

¹⁴ Joghatósági összeütközésről akkor beszélünk a nemzetközi bűnügyi együttműködésben, ha kettő vagy több tagállam is büntetőeljárást folytathatna büntetőeljárási joga alapján ugyanazon bűncselekmény miatt ugyanazon elkövetőkkel szemben. Az ilyen helyzetek problémásnak bizonyulnak az Európai Unióban, ugyanis a *ne bis in idem* elvébe ütköznek, amelyet először a Schengeni Megállapodás végrehajtásáról szóló egyezmény 54. cikke vezetett be. Ebben az esetben valamely tagállamnak vagy több tagállamnak le kell mondania büntető joghatóságáról egy másik tagállam javára, hogy az elv megsértése elkerülhető legyen.

¹⁵ Európai Unióról szóló szerződés 31. cikk (1) bek. (2002. évi konszolidált változat) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12002M%2FTXT> (2021.01.04.)

¹⁶ Tamperei Program 33. pont https://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm#b (2021.01.04.)

A kölcsönös elismerés elve eredetileg az áruforgalom szabadságával kapcsolatban jelent meg az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB vagy Bíróság) esetjogában. A *Cassis de Dijon* néven elhíresült ügyben az EUB kimondta, hogy egységes uniós jog hiányában a tagállamok kötelesek elismerni és tiszteletben tartani egymás nemzeti jogát és szabványait, továbbá nem akadályozhatják az áruk szabad forgalmát az eltérő tagállami szabályokra való hivatkozással. Ld.: OSZTOVITS, András: EU-Jog. hvg-orac, Budapest 2015. 240-242. o.

¹⁷ Karsai Krisztina: Az alapelvek rendszere az európai büntetőjogban. MTA doktori értekezés. Szeged 2015. 108. o.

¹⁸ Ilyenek például a következők:

A Tanács kerethatározata az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról (2002/584/IB)

A Tanács kerethatározata a kölcsönös elismerés elvének az ítéletekre és próbaidőt megállapító határozatokra való, a próbaidő alatti magatartási szabályok és alternatív szankciók felügyelete céljából történő alkalmazásáról (2008/947/IB)

Majd pedig a Lisszaboni Szerződés tovább bővítette az EU büntetőjogi jogalkotási hatáskörét, és immár az Európai Parlament bevonásával olyan irányelvek születtek, amelyek a tagállamok büntetőeljárás jogát is megváltoztatták, noha csekély mértékben csak.¹⁹ 2014-ben sor került az európai bizonyításifelvételi parancsot felváltó európai nyomozási határozatot létrehozó irányelv elfogadására, amely a kölcsönös elismerés elvét minden eddiginél szélesebb körben érvényesíti a nyomozási szakaszban, és 2018-ban rendeletet alkotott az EP és a Tanács a befagyasztást és az elkobzást elrendelő határozatok kölcsönös elismerésének biztosítása céljából. A jogalkotás fókuszja jelenleg pedig az elektronikus bizonyítékok beszerzését segítő uniós szintű rendszer kidolgozásán van, amely alapján a tagállami hatóságok közvetlenül kereshetnék meg adatszolgáltatási kérelmükkel az adatkezelőt, feltéve, hogy a rendeletben meghatározott körbe esik.²⁰

IV. A kormányközi együttműködés hagyatékai

E néhány példán keresztül is láthatjuk, hogy a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség megteremtése és fenntartása céljából az Európai Unió intenzív jogalkotást végez, hogy hatékonyabbá tegye a tagállamok büntető igazságügyi együttműködését. A legtöbb másodlagos jogforrás a kölcsönös elismerés elvének érvényesítésére szolgál, és egy másik jelentős csoportja a jogforrásoknak pedig a tagállamok büntető anyagi jogának harmonizációját szolgálja egyes bűncselekményi területeken. Ám annak ellenére, hogy a szabad mozgás az egész Unió területén biztosított, a bűnügyi együttműködést elősegítő uniós jogforrások területi hatálya nem terjed ki valamennyi tagállamra, mivel – ahogy már a bevezetőben is utaltam rá – több lehetőséget is biztosít az uniós jog arra, hogy a tagállamok kivonják magukat azok hatálya alól.

A büntető igazságügyi együttműködés politikájának a téma szempontjából jelenleg két kormányközi jelleget tükröző sajátossága van. Az SZBJT politikái vonatkozásában a nagyobb múltra visszatekintő *opt-out* lehetősége jelenleg Írországnak és Dániának van. Továbbá a Brexit előtt az Egyesült Királyság rendelkezett még az *opt-out* jogával. Az *opt-out* nem más, mint a tagállam joga az uniós jogtól való derogációra. Ez a közös bel- és igazságügyi együttműködés körében a három

A Tanács kerethatározata a kölcsönös elismerés elvének büntetőügyekben hozott, szabadságvesztés büntetéseket kiszabó vagy szabadságvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéleteknek az Európai Unióban való végrehajtása céljából történő alkalmazásáról (2008/909/IB)

¹⁹ A Lisszaboni Szerződés hatályba lépése után került előtérbe az Európai Unióban az áldozatsegítés és a büntetőeljárásban résztvevő személyek egyes jogai, amelyet az alábbi irányelvek jól szemléltetnek:

- Az EP és a Tanács irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról (2012/29/EU)
- Az EP és a Tanács irányelve a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról (2010/64/EU)
- Az EP és a Tanács irányelve a büntetőeljárás során az ártatlanság véelme egyes vonatkozásainak és a tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről (2016/343/EU)

²⁰ Olyan adatkezelőtől lenne kérhető adatszolgáltatás a rendelet alapján, amely elektronikus hírközlési szolgáltatást és az információs társadalom szolgáltatásait nyújtják. Ld.: Javaslat: az EP és a Tanács rendelete a büntetőügybeli elektronikus bizonyítékokra vonatkozó, közlésre és megőrzésre kötelező európai határozatokról (COM(2018) 225 final) 2. cikk

megnevezett szereplő vonatkozásában azt jelenti, hogy sem a primer, sem a szekunder uniós jog nem kötelezi őket, sőt a szerződések vonatkozó szabályaitól, és az azok alapján elfogadott másodlagos jogforrásoktól eltérő jogszabályokat is alkothatnak (ezt nevezzük az uniós jogtól való derogációnak²¹). Továbbá az Európai Unió Bíróságának döntései sem kötelező erejűek e három államra nézve. Viszont az *opt-out* jogot szabályozó ún. kívülmaradási és belépési klauzulák, azaz az alapító szerződésekhez csatolt kiegészítő jegyzőkönyvek Írország (és a Brexit előtt az Egyesült Királyság) számára biztosítják az *opt-in* lehetőségét is, ami azt jelenti, hogy lehetősége van arra, hogy „csatlakozzon” a neki tetsző másodlagos jogforrás megalkotásának eljárásához. Ezzel a szekunder jogforrás – és értelemszerűen a szükséges mértékig a primer jogforrások releváns szabályainak – hatálya ki fog terjedni az *opt-in* lehetőséggel élő tagállamra.²² Az Egyesült Királyság például részt vett az európai nyomozási határozat megalkotásában és ennek megfelelően át is ültette a jogintézményt létrehozó irányelvet nemzeti jogába. Dánia tekintetében ugyanez nem mondható el. Nem dönthet úgy, hogy önállóan, egy-egy másodlagos jogforrást implementál.²³ Végül érdemes még megjegyezni, hogy semelyik szereplő viszonylatában nem újkeletű jogosultságról beszélünk. Írország (és az Egyesült Királyság) *opt-out* joga egyidős a Maastrichti Szerződéssel (noha tartalma folyamatosan változott az alapító szerződések módosításaival),²⁴ míg a Dániára vonatkozó kívülmaradási klauzula büntető igazságügyi együttműködésre vonatkozó része a Lisszaboni Szerződéssel együtt keletkezett.²⁵

A büntető igazságügyi együttműködés másik kormányközi jelleget őrző sajátossága a vészfékmechanizmus. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés három jogalapot biztosít az EU büntetőjogi jogalkotására. Mindenekelőtt az EP és a Tanács olyan intézkedéseket állapíthat meg, amelyek a kölcsönös elismerés elvét érvényesítik, továbbá amennyiben az elv érvényesítéséhez szükség van erre, a tagállamok büntetőeljárás jogát érintő jogharmonizációt is végezhet.²⁶ Végül egyes bűncselekményi területeken minimumszabályokat alkothatnak a bűncselekmények elkövetési magatartásai és büntetési tételeik vonatkozásában.²⁷ Ezek közül utóbbi két jogalap vonatkozásában biztosított a vészfékmechanizmus, amit akkor alkalmazhat egy tagállam, ha megítélése szerint az ezeken alapuló irányelvtervezet büntető igazságügyi rendszerének alapvető jellegzetességeit érintené.²⁸

Az előbb említett jogalapok valamelyikét felhasználva folytatott rendes jogalkotási eljárás során

²¹ Maya Sion: The Politics of Opt-Out in the European Union: Voluntary or Involuntary Defection. <https://www.iwm.at/wp-content/uploads/jc-16-07.pdf> (2021.01.21.) 2. o.

²² Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 21-22. kiegészítő jegyzőkönyvei

²³ Mobay Ágoston: Opt-out/opt-in megoldások az uniós bel- és igazságügyi együttműködés terén: sokféleség az egységben? Közjogi Szemle 2014/1. sz. 36. o.

²⁴ Sion i. m. 9-11. o.

²⁵ Ennek a mögöttes indoka az volt, hogy Dánia *opt-out* jogát az Amszterdami Szerződés megalkotása során szerezte, méghozzá a bel- és igazságügyi együttműködés szupranacionális szintre emelt politikái vonatkozásában. Amikor a büntető igazságügyi együttműködést is szupranacionális szintre emelte a Lisszaboni Szerződés, Dánia *opt-out* jogának hatálya is bővült vele együtt. Ld.: Mobay: Opt-out/opt-in... 36. o.

²⁶ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 82. cikk (1)-(2) bek.

²⁷ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 83. cikk (1) bek.

²⁸ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 82. cikk (3) bek. 83. cikk (2) bek.

bármely tagállam megindíthatja a vészfékmechanizmust. Ezzel a rendes jogalkotási eljárás szünetelni fog, és az eljárás során tárgyalta javaslat-tervezet az Európai Tanács elé kerül. Azaz a vészfékmechanizmus egy alapvetően politikai jellegű eljárás, amely az Európai Tanács előtt folyik. Ezáltal a vészfékmechanizmus tulajdonképpen a szupranacionális döntéshozatalt kormányközi politikai szintre konvertálja.²⁹ Az Európai Tanácsban a tagállamok állam- és kormányfői megkísérelnek konszenzust elérni az eléjük utalt javaslat-tervezettel kapcsolatban. Az alapvető cél, hogy feloldják az eljárást kezdeményező tagállam(ok) aggályait a tervezettel kapcsolatban.³⁰ Erre mindkét esetben négy hónap a határidő. Ha konszenzussal zárul az eljárás, akkor az Európai Tanács visszautalja a jogalkotó intézmények elé a tervezetet és a rendes jogalkotási eljárás folytatódik. Ellenben, ha nem eredményes az eljárás, akkor azzal a megakasztott jogalkotási eljárás végleg lezárul eredmény nélkül.³¹

Több fontos különbség is van az *opt-out* joga és a vészfékmechanizmus között. Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy az *opt-out* jóval régebben alakult ki, mint a vészfékmechanizmus. Az Egyesült Királyság, Írország és Dánia a Maastrichti és – Dánia esetében – az Amszterdami Szerződések tárgyalása során nyerték el az *opt-out* jogát, még hozzá a bel- és igazságügyi politikára tekintettel egészben vagy részben. A Lisszaboni Szerződés óta az EUMSZ-hez csatolt 22-23. jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy mind Írország, mind pedig Dánia teljes mértékben kiszereződött a politika alól. Ezzel szemben a vészfékmechanizmus viszonylag fiatal eljárás, amelyet a Lisszaboni Szerződés vezetett be válaszul éppen arra, hogy a büntető igazságügyi együttműködést szupranacionális szintre emelte, ám a tagállamok továbbra is őrzik szuverenitásukat a büntetőjog terén. Végső céljukban ugyan megegyeznek, ám a két lehetőség megszületésének körülményei teljesen eltérőek. Az *opt-out* útján biztosított derogációs lehetőség teljes kiszereződést jelent a bel- és igazságügyi együttműködés politikája alól. E politika kormányközi alapokon nyugodott 1992-ben, amikor a Maastrichti Szerződés ratifikálását ehhez kötötte Írország és az Egyesült Királyság. Vagyis az *opt-out* sokáig olyan garanciaként szolgált, amely megakadályozta, hogy a szóban forgó államok valamelyike megghiúsítsa a konszenzusos döntéshozatalt.³² Ezzel szemben a vészfékmechanizmus pont fordítva működik.

A többségi döntéshozatali mechanizmushoz társuló külön jogosítvány bármely tagállam számára nyitva áll, amely veszélyeztetve érzi büntető igazságügyi rendszerének alapjait egy olyan tervezet által, amelyet képtelen egymaga megvétózni. Ha a két opció hatását összehasonlítjuk, akkor a vészfékmechanizmus nagyobb mértékben lehet képes hátráltatni az EU büntetőjogi területen végzett jogalkotását, mint az *opt-out*, hiszen utóbbi esetében nem vesznek részt a jogalkotási eljárásban a

²⁹ Mohay Ágoston: Jogharmonizációs az Európai Unióban. Dialóg Campus, Budapest 2018. 20. o.

³⁰ Henri Labayle: The institutional framework. In: Research handbook on EU Criminal Law. (szerk. Valsamis Mitsilegas – Maria Bergström – Theodore Konstadinides). Edward Elgar, Chetlham 2016. 46-47. o.

³¹ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 82. cikk (3) bek. 83. cikk (2) bek.

³² Sion i.m. 2. o.

kiszereződő tagállamok.³³ Ez azt jelenti, hogy az *opt-out* ugyan csökkenti a jogharmonizáció mértékét uniós léptékben mérve, ám annak folyamatát nem akadályozza, sőt bizonyos mértékben felgyorsítja. Ezzel szemben a vészfékmechanizmust bármikor alkalmazhatja bármely tagállam, ami első ránézésre arra engedi következtetni a szemlélőt, hogy könnyen lelassíthatja a jogharmonizáció folyamatát. Éppen ezért az EUMSZ ellensúlyozza a vészfékmechanizmust azzal, hogy utat nyit a megerősített együttműködésre a büntető igazságügyi együttműködés terén, méghozzá az általános szabályoknál jóval egyszerűbben.

Az alapító szerződések alapján megerősített együttműködést mindenekelőtt legalább kilenc tagállam kezdeményezhet az Unió nem kizárólagos hatáskörébe tartozó területeken. A kezdeményező tagállamoknak kérelmet kell terjeszteniük a Bizottság elé, amelyben meghatározzák együttműködésük lényeges tartalmát. A Bizottság a kérelem alapján javaslatot dolgozhat ki a Tanács elé terjesztés céljából, ám itt következik az uniós intézmények első diszkrécionális jogköre arra vonatkozóan, hogy elutasítsák a megerősített együttműködésre vonatkozó kérelmet. Ugyanis a Bizottság nem köteles javaslatot készíteni a hozzá benyújtott kérelem alapján. Amennyiben úgy dönt, hogy a megerősített együttműködésre vonatkozó kérelem alapján jogalkotási javaslatot dolgoz ki, a Tanács és az Európai Parlament is elutasíthatja azt. A Tanács dönt, hogy felhatalmazást ad-e a megerősített együttműködésre a javaslat alapján, és az Európai Parlament egyetértési jogot gyakorol.³⁴ Ezzel szemben a büntető igazságügyi együttműködés politikája esetében, ha a vészfékmechanizmus eredménytelenül zárul és kilenc tagállam a megerősített együttműködés lehetőségével kíván élni, a Tanács és az EP felhatalmazását megadottnak kell tekinteni.³⁵ Ám megjegyzendő, hogy a megerősített együttműködés kezdeményezése a tagállamok belátására van bízva, tehát egy vészfékmechanizmus útján megakasztott rendes jogalkotási eljárás nem szükségszerűen zárul megerősített együttműködéssel.

Végül hatályukat tekintve is markáns különbség fedezhető fel a derogációs lehetőségek között. Mivel a tárgyi hatályukat a két opció általános bemutatásánál, fentebb tárgyaltam, ezért itt csak visszautalok arra, hogy míg az *opt-out* a teljes politika alóli kiszereződést jelent, addig a vészfékmechanizmus tárgyi hatálya korlátozott. A Lisszaboni Szerződésben biztosított három jogalap közül csak kettőnél biztosított az utóbbi procedúra. Ez azért is sokkal előnyösebb a jogharmonizáció szempontjából, mert a büntető igazságügyi együttműködés alapkövét, tehát a kölcsönös elismerés elvét érintő jogalkotás esetén nem alkalmazható.

V. Az európai büntetőjog területiális hatálya

³³ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 21. jegyzőkönyv 1. cikk és 22. jegyzőkönyv 1. cikk

³⁴ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 20. cikk és 329. cikk

³⁵ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 82. cikk (3) bek. és 83. cikk (3) bek.

Az európai büntetőjog területi hatályát befolyásoló fő tényezők bemutatását követően térjünk rá arra, hogy milyen konkrét következmények származnak azokból. Annyit rögtön le lehet szögezni, hogy a legtöbb másodlagos jogforrás nem érintett a vészfékmechanizmus által, így pl. a kölcsönös elismerés elvét érvényesítő kerethatározatok és irányelvek (utóbbiak jogalapja az EUMSZ 82. cikk (1) bekezdésében található és e tekintetben nincs helye a vészfékmechanizmusnak, míg a kerethatározatok esetében sem volt biztosított a vészfékmechanizmus az akkor még harmadik pilléres politikában). Továbbá érdekes módon a vészfékmechanizmus egyelőre elhanyagolható mértékben érinti azokat a másodlagos jogforrásokat, amelyek esetén alkalmazni lehetett volna. Voltaképpen egyedül az Európai Ügyészség létrehozása során került rá sor. Egyéb irányelvek és rendeletek is születtek a Lisszaboni Szerződés hatályba lépését követően, amelyek esetében alkalmazható lett volna, ám ez nem következett be. Tehát az eljárásban résztvevő személyek jogait érintő, a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló irányelv és a büntetőeljárás során az ártatlanság védelme egyes vonatkozásainak és a tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről szóló irányelvek valamennyi tagállam támogatásával valósultak meg. Ugyanez pedig elmondható az áldozatsegítés uniós rendszerét újra szabályozó 2012/29/EU irányelvről is. Szintén említésre méltó, hogy a büntető anyagi jogot érintő jogharmonizációt realizáló irányelvek egyikénél sem került sor a vészfékmechanizmus alkalmazására.³⁶

Végsősoron tehát a vészfékmechanizmus hatása és jelentősége közel sem akkora, mint amelyet kezdetben sejteni lehetett. Sőt, az eddigi tapasztalatok alapján képes a büntető igazságügyi együttműködés fokozására ott, ahol eredetileg konszenzusos döntéshozatalt ír elő az EUMSZ, így pl. az Európai Ügyészség létrehozásával kapcsolatban. Az ügynökség létrehozásának jogalapját az EUMSZ 86. cikke biztosítja, amely kimondja, hogy a Tanács egyhangúan dönthet arról, hogy a Eurojustból létrehozza az Európai Ügyészséget. Ez az egyhangúság azonban nem volt adott, ezért 2017-ben 16 tagállam kérelmezte a megerősített együttműködést, amelynek eredményeként az ügynökség létrehozásának hosszú ideje tartó folyamata még ugyanebben az évben lezárult.³⁷

Ám az *opt-out* az előbb bemutatott jogforrásokat is sújthatja, ezáltal a tagállamok nemzetközi bűnügyi együttműködését megalapozó jogforrások területi hatálya eltérő lehet, még hozzá a tekintetben, hogy Dánia és Írország vonatkozásában is alkalmazhatók-e azok. Ennek szemléltetése a következő táblázatban látható.³⁸

³⁶ Példaként ide vonható az emberkereskedelem megelőzéséről szóló és a nők és gyermekek szexuális kizsákmányolásával kapcsolatos bűncselekmények minimumszabályait meghatározó irányelvek (2011/93/EU és 2011/36/EU). Ezek az irányelvek megállapítanak bizonyos minimumharmonizációt hajtanak végre, ami minden tagállam büntetőjogát érinti. Ezáltal az érintett bűncselekmények valamennyi tagállamban azonos magatartásokkal követhetők el, és azonos, vagy nagyon hasonló büntetési tétellel fenyegetettek.

³⁷ A Tanács rendelete az Európai Ügyészség létrehozására vonatkozó megerősített együttműködés bevezetéséről (2017/1939/EU)

³⁸ Az Egyesült Királyság azért nem szerepel a táblázatban, mert már nem tagja az Uniónak.

Dánia és Írország részvétele a tagállamok nemzetközi bűnügyi együttműködésének legfontosabb másodlagos jogforrásainak végrehajtásában

Másodlagos jogforrás jelölése, tárgya	Dánia	Írország
2001/500/IB kerethatározat (KH) – pénzmosás, valamint az e bűncselekményhez felhasznált eszközök és abból származó jövedelmek befagyasztása, lefoglalása és elkobzása	opt-in	opt-in
2002/584/IB KH – európai elfogatóparancs	opt-out	opt-in
2005/214/IB KH – pénzbüntetések kölcsönös elismerése	opt-out	opt-in
2008/909/IB KH – szabadságvesztés büntetéseket kiszabó vagy szabadságelvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéletek kölcsönös elismerése	opt-out	opt-out
2008/947/IB KH – ítéletek és próbaidőt megállapító határozatok kölcsönös elismerése	opt-out	opt-out
2009/829/IB KH – felügyeleti intézkedéseket elrendelő határozatok kölcsönös elismerése	opt-out	opt-out
2012/29/EU irányelv (IE) – az áldozatsegítésről	opt-out	opt-in
2010/64/EU IE – a tolmácshoz és fordításhoz való jogról	opt-out	opt-in
2016/343/EU IE – az ártatlanság vélelméről	opt-out	opt-out
2014/41/EU IE – az európai	opt-out	opt-out

nyomozási határozatról		
2018/1805/EU rendelet - a befagyasztást és az elkobzást elrendelő határozatok kölcsönös elismeréséről	opt-out	opt-out

A táblázatból kitűnik, hogy a vizsgált másodlagos jogforrások közül igen kevés hatálya terjed ki Dánia és Írország területére. Ennek gyakorlati következménye az, hogy az eme országokkal folytatott nemzetközi bűnügyi együttműködés szabályai eltérőek. Három példával érdemes szemléltetni ezt az állapotot. Az európai elfogatóparancs nem alkalmazható Dániában. Ez azt jelenti, hogy a bűnelkövetők kiadatását Dánia és a többi tagállam relációjában a nemzetközi jog szabályozza, még hozzá az Európa Tanács égisze alatt megkötött nemzetközi egyezmény formájában. Ez nem csak azzal jár, hogy az illetékes büntető igazságügyi hatóságoknak teljesen eltérő gyakorlatot kell követniük, ha Dániában tartózkodó elkövető vagy elítélt kiadatását kérelmezik, hanem azzal is, hogy Dánia viszonylatában az európai elfogatóparancsnál kevésbé hatékony kiadatási jogsegély áll rendelkezésre a tagállamok számára, ami megmutatkozik abban is, hogy pl. a kölcsönös jogsegélyen alapuló rezsím alapján megtagadható az állampolgárok átadása.³⁹

Második példaként említhető, hogy Dániában és Írországban számos bírósági ítéletre és egyéb határozatra nem alkalmazandó a kölcsönös elismerés elve. Ezért eme tagállamokban pl. egy másik tagállamban meghozott szabadságvesztés büntetést kiszabó bírósági ítélet elismerésére és végrehajtására szintén az Európa Tanács közreműködésével megkötött nemzetközi szerződésbe foglalt szabályokat kell alkalmazni.⁴⁰

Végül az európai nyomozási határozat példáját érdemes még felhozni. Sem Dánia, sem Írország nem implementálta az ENYH szabályait lefektető irányelvet. Ez azt jelenti, hogy az Európai Unióban létezik jelenleg egy olyan eljárásjogi eszköz, amely a kölcsönös elismerés elvén alapszik és célja, hogy univerzálisan alkalmazható legyen a büntetőeljárás nyomozási szakaszában és ezáltal felváltsa a külföldön fellelhető bizonyítékok megszerzésének duális rendszerét, ami egyrészt a kölcsönös elismerés elvét korlátozottan érvényesítő európai bizonyításfelvételi parancsra, másrészt pedig a kölcsönös bűnügyi jogsegélyen alapuló eljárási jogsegélyre alapult. Az irányelvet implementáló tagállamokban voltaképpen el is érte célját az irányelv, azonban Írország és Dánia viszonylatában továbbra is az Európa Tanács kölcsönös bűnügyi jogsegéllyel kapcsolatos nemzetközi szerződését és

³⁹ 1994. évi XVIII. törvény a Párizsban, 1957. december 13-án kelt, európai kiadatási egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyveinek kihirdetéséről (a továbbiakban: 1994. évi XVIII. törvény) 2. cikk (1) bek. és 6. cikk

⁴⁰ Convention on the Transfer of Sentenced Persons, 1983. <https://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties/-/conventions/treaty/112> (2021.01.25.)

kiegészítő jegyzőkönyveit kell alkalmazni.⁴¹

VI. Következtetések

Kijelenthető, hogy a vészfékmechanizmus beépítése a büntető igazságügyi együttműködés politikájába eddig nem járt hátrányos következménnyel, és egyszeri alkalommal jótékony hatást fejtett ki a politika elmélyítésére, ugyanis enélkül az Európai Ügyészséget biztosan nem lehetett volna létrehozni. Azonban ehhez hozzájárul az, hogy a vészfékmechanizmus hatálya korlátozott, és az EU büntetőjogi jogalkotásának fő jogalapját nem érinti. A korlátozott hatály jelentősége éppen azért nagy, mert a Lisszaboni Szerződés hatályba lépése óta született másodlagos jogforrások meghatározó részének jogalapja az, amelynél kizárt a vészfékmechanizmus. Továbbá a korábbi kerethatározatok módosítása is e jogalap szerint történhet majd meg, ha felmerül ennek az igénye. Így a kölcsönös elismerés elvének érvényesülése főszabályként védve van e lehetőségtől. Az egyéb jogalapok segítségével végzett büntetőjogi jogalkotásra pedig közvetlen hatást is gyakorol. Az eljárás felfüggesztése lehetőségének állandó jelenléte minden bizonnyal arra sarkallja a tagállamokat, hogy széles körű egyetértést érjenek el a büntető anyagi és büntetőeljárás jogot érintő jogharmonizációban. Ez eddig leginkább abban mutatkozik meg, hogy e jogforrások vonatkozásában még nem került sor alkalmazására.

Más a helyzet az *opt-out* kapcsán. Noha egyes szerzők az *opt-out* lehetőségében az uniós jog széttöredezésének kockázatát látták, ez a tézis – legalábbis rendszerszintű értelemben véve – elvethető.⁴² Mégis kijelenthető, hogy szignifikáns hatást gyakorol a tagállamok büntető igazságügyi együttműködésére az egyes másodlagos jogforrások területi hatályának befolyásolása útján. Hátrányos hatását legfőképp a nemzetközi bűnügyi együttműködés uniós jogon alapuló eljárásjogi eszközein keresztül fejt ki, ugyanis ezek azok a jogintézmények, amelyek megalapozzák a tagállamok operatív együttműködését a büntetőeljárás során. Az *opt-out* miatt (leegyszerűsítve fogalmazva) két joganyag létezik egymás mellett a tagállamok viszonylatában. Dániát és Írországot kivéve a tagállamok egységesen alkalmazzák a kölcsönös elismerés elvére épülő eljárásjogi eszközöket, azonban a két említett tagállam egymás közti, és más tagállamok viszonyában nemzetközi szerződések vezérlik a nemzetközi bűnügyi együttműködést. Ez pedig nem csak azzal a gyakorlati hátránnyal jár, hogy két joganyagot kell alkalmazni, hanem az is kijelenthető, hogy a nemzetközi szerződések útján megvalósuló bűnügyi együttműködés hatékonysága nem ér fel az uniós együttműködés szintjére, mivel nem biztosított a bírósági ítéletek és egyéb határozatok elismerésének és végrehajtásának kölcsönös bizalomra alapozott gyors és automatikus eljárása.

Nem utolsó sorban pedig az alapjogvédelem uniós szintje sem érvényesül e két állam

⁴¹ European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, 1959.

<https://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties/-/conventions/treaty/030> (2021.01.25.)

⁴² Rebecca Adler-Nissen: *Opting Out of the European Union: Diplomacy, Sovereignty and European Integration*. Cambridge University Press, Cambridge 2014. 3. o.

viszonylatában, ugyanis a nemzetközi szerződések útján megvalósuló együttműködés felett értelemszerűen az Európai Unió Bíróságának nincs hatásköre. Ez legjobb esetben is azt eredményezi, hogy nem alakul ki az együttműködés során az uniós jogban kibontakozó egységes alapjogvédelmi gyakorlat, aminek egyébként jelentős előnyei vannak, mert kiszámíthatóvá teszi a nemzetközi bünyügi együttműködést. Ugyanakkor e hátrányok ellenére sem tűnik reálisnak azt feltételezni, hogy a két tagállam kiserződése a közeljövőben megszűnne. Viszont fontos, hogy a későbbiek során az EU ilyen derogációs jogalapokat ne biztosítson más tagállamoknak az uniós jog hatékonyságának megőrzése.